DISSERTATIONS PUBLISHED BY
THE ROYAL HUNGARIAN PÉTER PÁZMÁNY UNIVERSITY OF BUDAPEST;
INSTITUTE OF CHRISTIAN ARCHAEOLOGY AND HISTORY OF ART
(DIRECTOR: PROFESSOR TIBOR GEREVICH)
60.

EMIL VERNEI-KRONBERGER jr.

MEDIEVAL TOMBSTONES OF HUNGARY

WITH 30 PLATES

BUDAPEST, 1939.

A BUDAPESTI KIRÁLYI MAGYAR PÁZMÁNY PÉTER TUDOMÁNYEGYETEM
MŰVÉSZETTÖRTÉNETI ÉS KERESZTÉNYRÉGÉSZETI
INTÉZETÉNEK DOLGOZATAI
(IGAZGATÓ: GEREVICH TIBOR)
60.

VERNEI-KRONBERGER EMIL

MAGYAR KÖZÉPKORI SIREMLÉKEK

30 KÉPES TÁBLÁVAL

BUDAPEST, 1939.

Fel. kiadó: Vernei-Kronberger Emil. — Officina nyomda és kiadóvállalat, Budapest.

BEVEZETÉS.

A magyar művészettörténeti kutatás újabban mind nagyobb lendülettel és odaadással pótolja azokat a hiányokat, amelyeket a világháború előtti évtizedek mulasztásainak róhatunk fel. Művészetünk különböző korszakainak emlékei kerülnek a tudományos feldolgozás reflektorfényébe. A monografikus s az összefoglaló természetű művek egyaránt mind világosabban mutatnak rá az önálló lelkiségű magyar művészeti szellem jegyeire. A művészettörténeti kutatás határozottan bizonyítja, hogy Magyarország nem volt idegen népek műgyakorlatának gyarmata, hanem évezredes állami létének keretei közt sajátos jellegű művészetnek adott hazát.

Azok a legújabb eredmények, amelyek a korai századok művészetét világítják meg a maguk teljességében, különös érdeklődésünkre tarthatnak számot, amikor a középkori magyar szobrászat emlékanyagának egy rendkívül fontos csoportját, síremlékeinket vesszük beható vizsgálat alá.

A magyar síremlékek tudományos szemléletének nagy fontosságát már a hazai műtörténet egyik lánglelkű úttörője, Ipolyi Arnold felismerte. 1863-ban, a Tudományos Akadémia ünnepélyes közgyűlésen felolvasott tanulmányában, a középkori magyar szobrászat emlékeiről,[1] külön fejezetet szentelt a síremlékek felsorolásának és méltatásának. Rámutatott, hogy mily fontos szerepet játszanak a hazai történetírás forrásai között az emlékművek, amelyekben „a művész vésője a nemzeti történetet nagy eseményeiben és nagy alakjaiban megörökité ... históriai személyeink alakjait is itt bírjuk még síremlékeinken, sarkophagjainkon ...”[2] A magyar síremlékek a történelem arcképcsarnoka, egyben „dús bányái ezen emlékek nem csupán szobrászati műtörténetünknek, de egyenesen a hazai történetnek; e mellett a hazai viselet történetének, az archontológiának, a heraldikának s több annyi másnak, miről

mindezen, még embryojukban létező nemzeti disciplináinknak eddig csak sejtelmök sincs..."[3]

Ipolyi költői szavakban ecseteli az egyes emlékekhez fűződő népregéket, mondákat, s a kor tudományos színvonalán álló áttekintést ad a nevezetesebb emlékekről. Fájdalommal panaszolja, hogy hány elpusztult belőlük a századok vérzivataraiban; alig van egynéhány, amely épen, egy darabban s tetemesebb sérülések nélkül maradt volna fenn. Sokszor a feliratok leglényegesebb részei hiányoznak, az arc, a kezek, a lábfejek letöredeztek s az állandó pusztulás éppen elhelyezésükben volt adva, a templomok padozatába való falazással. „Népünk csizmájának vaspatkói századok óta szorgalmasan dolgoznak rajtok, hogy domborműveiket lesimítsák s dolgozni fognak rajtok úgy látszik mindaddig, valamíg a véső utolsó vonásait is laposra le nem taposták... s most szemünk láttára enyésznek el..."[4] „Többet és többször, sőt gonoszabbul dúlt azonban rajtok háború nélkül is a lelketlenség, a gondatlanság s az oktalanság" — fakad ki éles szavakban a tudós besztercebányai püspök.[5] Mindezek a panaszok valóban indokoltak voltak már a múlt század idején.

A tudományos élet Ipolyi útmutatása nyomán behatóan kezdett foglalkozni a hazai síremlékekkel, főleg általános történeti, genealógiai, heraldikai, fegyvertani és felirattani szempontból. Nem hiányoztak a „műrégészeti" szempontból való feldolgozások sem, amelyek közül Rómer Flóris számos cikke válik ki s különösen Csergheő Géza és Csoma József cikksorozata az Arch. Értesítő s a Turul hasábjain; e cikkek 1890-ben összegyűjtve is megjelentek német nyelven.[6] E munka időrendben egészen a XVI. század végéig sorol fel sok nevezetes sírkövet s részletes leírást ad róluk, anélkül azonban, hogy a stiláris egybefüggésekre rámutatna; a vizsgálódás fő szempontja a nemzedékkutatás és a címertan. Gerecze Péter, a magyar műemlékek nagyérdemű bibliográfusa, az ezredéves kiállítás gipszmásolataival kapcsolatban ad róluk áttekintést.[7] E munkákon kívül mind sűrűbben jelentek meg az újabban napfényre került egyes emlékekről szóló híradások, a régészeti folyóiratok hasábjain, a megyei monografiákban, a helytörténeti múzeumok évkönyveiben és a városi útikalauzokban. A háború után új reneszánszát élő műtörténet a sajátos szempontok tárgyalását sem hanyagolja el. Ilyen kimerítő leírást ad pl. Wick Bélának

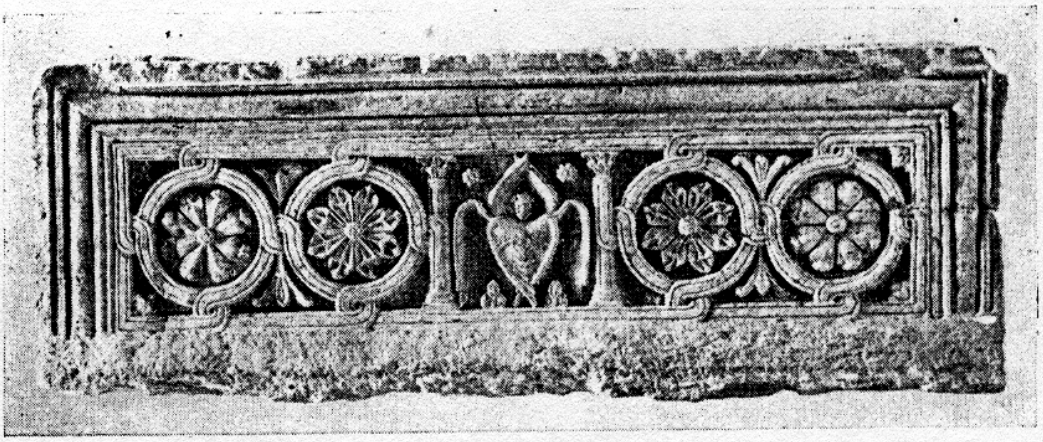

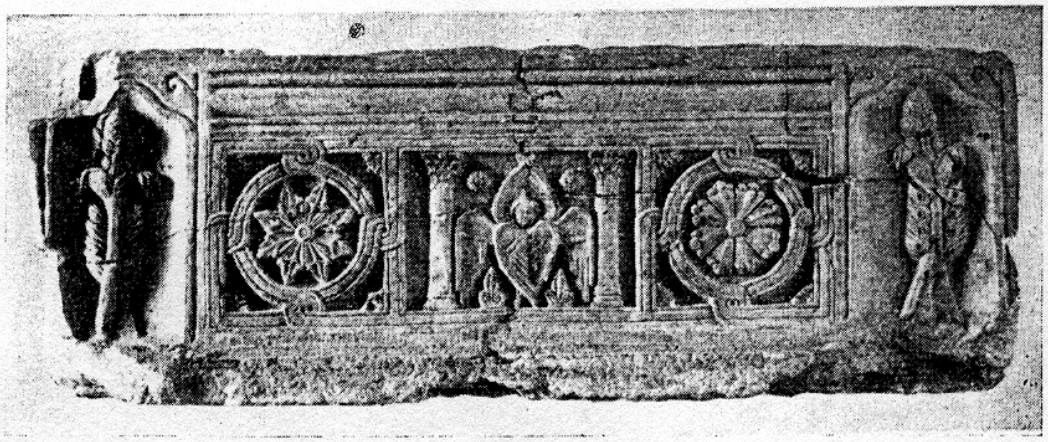

Szent István szarkofágja, 1040 után. Székesfehérvár.

Sarcophagus of King St. Stephen, after A. D. 1040.

Kassa régi sírköveiről szóló műve[8] s a tudományos szempontok magasrendűségében kiválik Horváth Henriknek a középkori Budáról írt munkája, amely a budai szobrásziskolának eddig homályos körvonalait rajzolja meg.[9] Az irodalom azonban az egyes emlékekkel a szobrászatra vonatkozó általános nézőpontból foglalkozik; oly mű, amely a magyar síremlékeket a műfaj közös vonásaira való tekintettel s a kor színvonalán álló anyaggyűjtés felhasználásával vizsgálná, mindeddig nem ismeretes.

Szerény tanulmányunkban igyekszünk ezt a célt megközelíteni, midőn a magyar középkornak, 1526-ig, a mohácsi vészig, magyar földön alkott emlékeit összefoglaló módon tárgyaljuk, a sajátos művészettörténeti fejlődésre való tekintettel. Munkánk nem merítheti ki a fennmaradt síremlékek összeségét. A középkori magyar birodalom, a történeti Magyarország ma öt részre van szakadva; Trianon teljesen készületlenül érte a magyarságot a tudományos anyaggyűjtés tekintetében. Ma az anyaggyűjtés szinte leküzdhetetlen nehézségekbe ütközik. A történelmi magyar terület teljes emlékanyagának összegyűjtése hosszú évtizedek odaadó munkáját igényelné.

Jelen munkánk inkább csak a vázlat szerepét kívánja betölteni. A tárgykör beható tanulmányozása azzal az eredménnyel biztat, hogy a következőkben a magyar művészeti szellem s a hazai műgyakorlat sajátos megnyilvánulási formáinak újabb bizonyságait nyujthatja. Síremlékeink is igazolják hogy a középkori magyar művészet, külföldi kapcsolataikban, azok kiválasztásában, a magyarság európai orientációja, a magyar műveltség európaiassága, az átvett elemek feldolgozásában pedig sajátos egyénisége jut kifejezésre."[10]

A ROMÁNKOR EMLÉKEI.

Az új hazába érkező magyarság az egykori Pannonia és Dácia földjén mélyen meggyökeresedett kultúrhagyományokat talált: a pusztulásban is messze fénylő római művelődés és művészet emlékeit. Az első magyar püspökségek, városok kialakulásának helyrajzában elhatározó szerepet vittek a régi római városok (Savaria, Solva, Sophianae, Napoca, Apulum, stb.) s az újonnan szervezkedő magyarság művészetét legelső sorban befolyásolta, a régi római művészet, melynek emlékei különösen a Dunántúl hatottak eleven erővel. A római s az ókeresztény művészeti emlékek, valamint a népvándorlás korában átvonult népek díszítő művészetének egyes elemei adták a fiatal magyarság első művészi benyomásait. Az őshazából magukkal hozott perzsa-szasszanida jellegű s főleg növényi jellegű ornamentika, s a szkitáktól eltanult iparművesség állatfigurái összeötvöződtek az újonnan megismert műgyakorlat elemeivel. A kereszténység felvételének első századában hamar kialakul a románkori magyar művészet stílusa, amelynek elemeit a művészettörténeti kutatás már tisztázta. A dalmát, ravennai és lombard forrásokból érkező művészeti befolyások magukba olvasztották az ómagyar ornamentikát s sajátos műgyakorlatot eredményezett.[11] Az Árpádok századaiban virágzó művészet alkotásai legfőképpen az Egyházzal kapcsolatban keletkeznek. Az elmúlt korok pusztulásai után is jelentős emlékekkel dicsekedhetünk, úgy az építészet, mint a plasztika, sőt a festészet s az iparművesség egyes ágaiban. Csekély azonban a temetkezéssel kapcsolatban ránkmaradt emlékek száma és jelentősége. E körülmény talán azzal is magyarázható, hogy a templomok feldúlása alkalmával a pogány ellenség rávetette magát a nagy kegyeletben álló temetkezési emlékekre, a nemzet nagyjainak sírjaira, kiforgatva csontjaikat a koporsókból; erre annyi példát

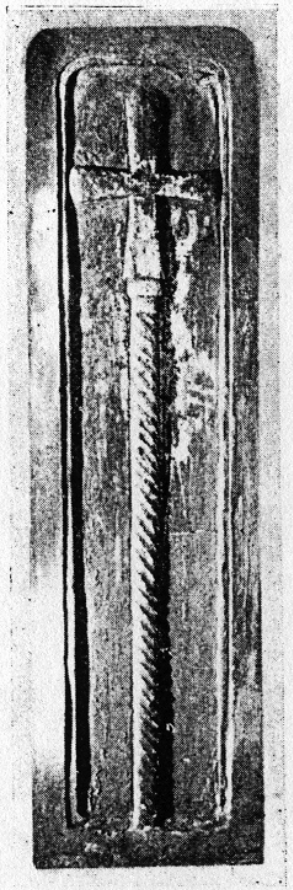

a) I. András király(?) sirköve, Tihany XI. század.

a) Gravestone of King Andrew I. (?) Tihany, 11th century.

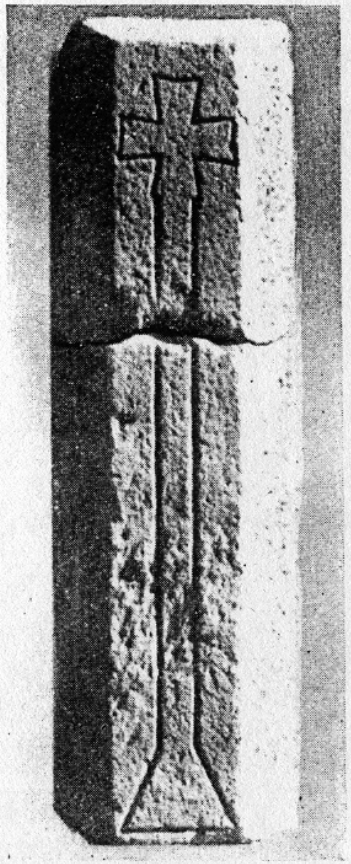

b) Zirc XIII. század eleje.

b) Gravestone in the monastery of Zirc, beginning of 13th century.

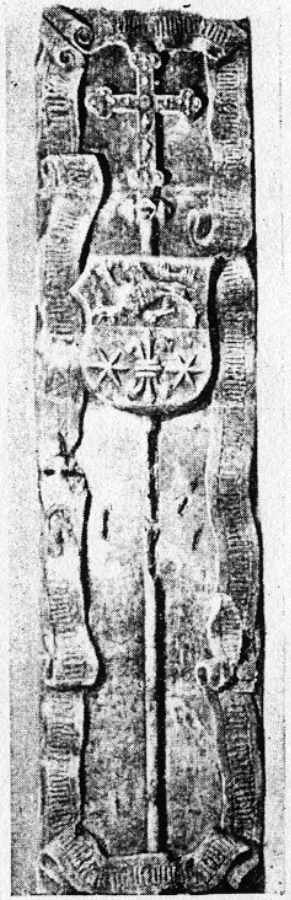

c) Vitéz János epitaphiuma, 1482. Esztergom.

c) Epitaph of John Vitéz, Esztergom (1482).

Plate 2. tábla

tudunk felhozni a történelemből. Ez magyarázza, hogy Árpádkori királyainknak síremlékei, szarkofágjai közül alig egy néhányat ismerünk s azok sem azonosíthatók teljes bizonyossággal.

Midőn a síremlékek művészetének emlékanyagát vizsgáljuk, több csoportot kell megkülönböztetnünk. A szarkofág, vagy tumba, amely az elhunyt testét (néha koporsójával együtt) magába zárta, természetesen csak az előkelőbbeknek, uralkodóknak püspököknek járt ki a korai századokban. A legáltalánosabb s legismertebb forma, a sírlap, a kripta fölött a templom padlójába volt falazva, vagy (ami korábban ritka), az oldalfalba volt illesztve. A tulajdonképpeni értelemben vett síremlék, a temetkezési helyen a falba illesztett nagyobbszabású szobor vagy domborműcsoportozat a magyar középkori emlékek között igen ritka; Schomberg György 1470-i pozsonyi emléke a legkorábbi ilynemű alkotás. A magyar síremlékszobrászat anyagát így részben a szarkofágok, illetve ezeknek maradványai, a tumbafödelek, túlnyomó többségét azonban a sírlapok képviselik. E legtöbbnyire téglaalakú s vörösmárványból (Esztergom, Buda), vagy homokkőből (Erdély) készült emlékek stiláris fejlődése világosan nyomon követhető.

Legkorábbi emlékünk, egyben a korai magyar művészet egyik legismertebb alkotása, az államszervező nagy király, Szent István szarkofágja. (1. tábla.)

E sírládát, a múlt századi székesfehérvári ásatások hozták napfényre, ahonnan a Nemzeti Múzeumba került; majd legújabban visszavitték Fehérvárra s díszes mauzoleumba helyezték. A szakirodalom már megtalálásakor behatóan foglalkozott a szarkofággal; Varju Elemér érdeme, hogy István király koporsójával azonosította.[12] 230 cm hosszú, 11 cm széles, 83 cm magas, fehér budai mészkőből készült. Eredetileg a szentélyben állott.[13] Fedőlapja, amely az esetleges feliratot, vagy jelképes ábrázolásokat tüntette volna fel, nem maradt ránk. Lapjait széles pálcatagok keretelik, az egyik keskeny lap domborművén lebegő angyal pólyás gyermeket tart: az elhúnyt lelkének szimbólumát. A hosszabb oldallapokon középen korintizáló oszlopok között szárnyas szeráffejek, kétoldalt pedig a stilizált rozettákat körülfogó s a keretbe vezető hármas szalagfonat vonul végig. Az egyik hosszanti lapon csak egy-egy szalagfonatos kör látható, mert a két szélen fülkékben egy-egy életfa tűnik fel.

Gerevich, aki részletesen elemzi a Szent István koporsó művészeti motívumainak eredetét (főkép a velencei S. Marco egy kőmellvédjével kapcsolatban), rámutat arra, hogy a szarkofágoknak hasonló tagozása már a IV—V. századi román ókeresztény művészetben szokásos volt; a VI. században Ravenna, majd a VII—VIII. századi longobard szobrászat is átveszi. Egyes motívumai továbbélnek Dalmáciában, a délolasz bizantinizáló szobrászatban s francia földön. A figurális stílus az italo-bizantin elefántcsont-faragáshoz vezet. Végeredményben megállapítja, hogy Szent István koporsója a XI. sz. első felében Itáliában, Velencében dolgozott bizánci iskolázottságú mesternek a műve. Az életfák, amelyeket nyersebb kéz faragott, talán segédjének művei. A behívott velencei mester, mint az anyag — a budai mészkő — bizonyítja, helyi kőfaragóval együtt dolgozott. A szarkofágnak mindenesetre 1041 előtt kellett készülnie.[14]

Szent István szarkofágján kívül a XI. századból még csak egyetlen sírláda maradt fenn, az ú. n. csanádi szarkofág. A nagyméretű kőkoporsót 1868-ban találták a csanádi ásatások alkalmával. Henszlmann helyesen véli, hogy külső sírládának készült, amely egy belső, a tetemet magába záró koporsó befogadására szolgált.[15]

Egészen egyszerű, dísztelen tagozású mű, csupán egyik hosszanti oldalán látunk egész magasságban emelkedő, halmokon álló, gondosan faragott bizantinizáló keresztet. Henszlmann cáfolja azt a téves véleményt,[16] hogy a sírláda Kun László király tetemeit zárta magába s igen nyomós történeti érveket hoz fel amellett, hogy az 1047-ben mártiromságot szenvedett Szent Gellért koporsójául szolgált. Gerevich is csatlakozik a megállapításhoz, midőn rámutat arra, hogy a kereszt stilizálása és elhelyezése a velencei San Marco XI. századi szószékének hasonló részletével rokon, „ami a velencei származású szent vértanu sírján természetes is."[17]

E két sírládán kívül magyar szarkofág a XI. századból nem maradt fenn. A Szent István-koporsó bizantinizáló stílje különben is idegen maradt s nem volt további fejleménye a más utakra térő korai magyar szobrászatban; kivéve egyik díszítő elemét, a szalagfonatos díszt, amely egészen a XII. század végéig valóságos műgyakorlattá vált a románkori plasztikában. Hasonló szerep jut

Johannita lovag sirköve, XII. század. Esztergom.

Gravestone of a knight of St. John, lapidarium, Esztergom, 12th century.

osztályrészül a reánk maradt két legkorábbi XI. századi sírkőnek, amelyek bizonyíthatják, hogy alakos emlékeink sem hiányoztak.

Az egyik Pécsett, 1773-ban kiásott s a Nemzeti Múzeumba került kora XI. századi márványlap, amely kezeit ókeresztény orans módjára széttáró, egyházi öltözetű alakot ábrázol. A gyakorlott kéztől, relief en creux technikával vésett alakot a bibliai Izsák áldásának körirata veszi körül s felül a „Iacob" szó. Az irodalom e problematikus alakot Izsákkal azonosítja, aki másodszülött fiát, Jákobot, az elsőszülött Ézsau elé helyezte.[18] Valószínüleg római sírkőből faragták s Gerevich szerint maga is sírkő, pogányból keresztelt hívő, esetleg pap lehetett, akit talán Jakabnak hívtak. Lehetséges, hogy az alak az elhúnytra vonatkozik; tekintetbe jöhet az is, hogy az ókeresztény művészetben az orans az elhunyt lelkét jelképezte. Mindamellett nincs kizárva, hogy nem sírkő, hanem tanító, térítő célzatú faragvány.[19] Művészeti stíljét Dalmácia és Isztria közvetítette hozzánk.[20]

Szintén a XI. század elejéről származik az az Aracson talált nevezetes kődombormű, amely ma a Nemzeti Múzeumban van. Szalagfonatos fríztől elválasztott felületen egy-egy, áldást osztó pap volt rajta ábrázolva; a sértetlenül maradt felső részén a szakállas pap jobbjával áldást oszt s baljával könyvet szorít mellére. Az alsó részen másik két alak süvege, illetve fejebúbja látszik.[21] Az alsó rész felirata: PERIT(us) IBIDEM ST(ephan) U(s) az elhunyt személyére vonatkozik. A nyers, erőteljes faragású mű a pannoniai római sírkőszobrászat hagyományaiban gyökerezik. Kétségtelenül helyi mester műve. Szerkezete, félalakjaival, ugyancsak római sírkövekre emlékeztet.[22]

E két korai, XI. századi emlékkő, az alexandriai-kopt művészet utórezgéseit képviselő pécsi márványlap s a provinciális római emlékszobrászat hatása alatt készült aracsi kő éppúgy társtalan emlékei a magyar sírkőszobrászat történetének, mint amilyen magányos emlék Szent István koporsója. Az alakos sírköveknél jóval nagyobb mértékben terjedt el ebben a korban a kereszttel jelzett sírlapok típusa. A megváltás jelének legelső, Magyarországon elterjedt formája, a csanádi szarkofágon előtűnő velence-bizánci stílű kereszt volt, amely román jellegű módosulásában a XIII. századig megmaradt.

Ebből a szempontból is fontos az 1055-ben alapított tihanyi monostor altemplomának falában látható sírkő. (2. tábla; *a)*. Hosszú, téglaalkú, keretelt mezőnyben magas, csavartszárú kereszt áll, amelyben a monostort alapító I. András király sírkövére véltek felismerni az 1889-i helyreállítás alkalmával. A kereszt tényleg a XI. századra vall,[23] bár — Ipolyi szerint — „durva faragványával inkább szegény kőfaragó munka, mintsem királyi sír monumentális emléke".[24] Henszlmann rámutat arra, hogy a kereszt ú. n. processzionális kereszt s inkább valamelyik tihanyi apátot illeti.[25]

A tihanyi sírkőhöz hasonló megjelenésű, de gazdagabb a magyar történet egyik legrégebbi emléke, amely Gizella királyné sírját fedte Passauban. A sima képmezőben félkör alá foglalt csavaros szárú főpapi keresztet kétoldalt egy-egy galamb veszi közre.[26]

Ugyancsak hosszú száron, de teljes körbe foglalt kereszt áll azon az egyszerű, igen megviselt faragású XII. századi sírkövön, amely egy Johannita-lovag sírköve s II. Géza korára utal. (3. tábla.) Esztergomban került elő.[27] A XII. századból különben még annyi emlék sem maradt fenn, mint amennyiről az előző korból megemlékezhetünk. A század legvégére, vagy a XIII. század legeléjére kell helyeznünk a zirci apátságban őrzött sírkövet. (2. tábla; *b)*. A hatszögű hasábalakú kőlapot egyesek határkőnek vélik, sokkal valószínűbb azonban, hogy az 1182-ben alapított apátság valamelyik fejének síremléke. A kőlap egyik oldalára en creux technikával magas száron álló, alul gúlaalakúan kiszélesedő, egyszerű kereszt van vésve, a csanádi szarkofág, a tihanyi kereszt s a Johannita-sírkő modorában.

A II. kalocsai székesegyház alapfalainak feltárása alkalmával került napfényre az a feliratos sírkőtöredék, amelyen a „Martinus Ravesu lapicida jacet hic" felírás a művészettörténeti és a paleográfiai viták élénk érdeklődését keltette fel. A kor magyar kőfaragójára, „Róvó Mártonra" emlékeztető s a XII. századra valló feliratos töredéken plasztikai abrázolásnak nincs nyoma[28] s így a mi szempontunkból nem bír különösebb érdekkel.

Bármily egyszerűek is a legkülönbözőbb helyekről előkerült, de stílusbelileg közös felfogásra valló sírkövek, bizonyosra vehetjük a korabeli román művészet ismeretében, hogy igen magas művészi színvonalú síremlékek is készültek. Ilyen volt Szent László király nevezetes nagyváradi síremléke, amelyet III. Béla állíttatott.

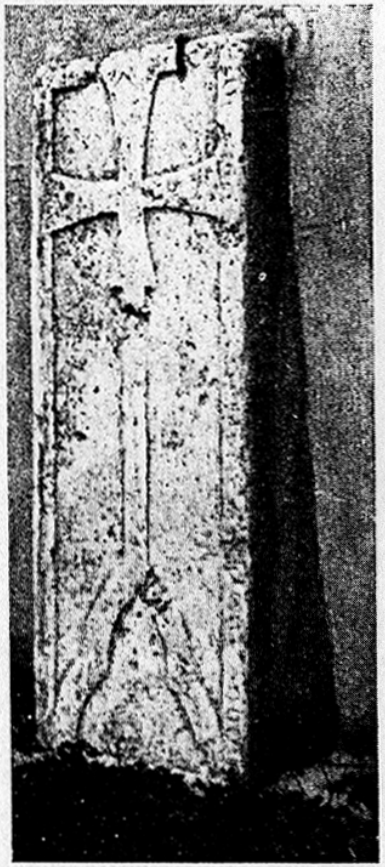

a) Svábfalvai sirkő, XIV. század.

a) Gravestone at Svábfalva, 14th century.

b) Jakab polgár anyjának sirköve 1375. Kassa.

b) Tombstone of the mother of the burgher Jacob (d. 1375) Kassa.

c) br. Kompolthy László leányának sirköve. XV. sz. eleje. Budapest, Nemz. Múzeum.

c) Gravestone of the daughter of Baron Ladislas Kompolthy. beginning of 15th c. National Museum, Budapest.

Plate 4. tábla

A váradi regestrum tanubizonysága szerint a síremlék készítőjét, Dénes mestert, Béla király a szabadok sorába emelte s a síremlék kőlapját László szentté avatásakor (1192. jún. 27.) Dénes mester fia, Tekus emelte le, amikor a szent maradványait ezüst koporsóba helyezték.[29]

Janus Pannonius pécsi püspök váradi kanonok korában jól ismerte a sírt s 1458-ban zengzetes versekben énekelte meg a síremlék szépségét: „cuius splendida marmorum columnis . . . sepulcra . . ."[30] Fényes márványoszlopok tagozták az emléket s így nagyobbszabású, építészeti jellegű volt; külföldi analógiák nyomán kétségtelen, hogy baldachin koronázta, amelyet az említett oszlopok hordoztak. Janus Pannonius leírja a jobbjában harci bárdot magasra emelő király alakját, ami arra mutat, hogy a király szobra az emléken állott, vagy a szarkofág felső lapjára volt faragva.[31]

Gerevich, Dénes mesterben sejti az esztergomi műhely kiváló magyar kőfaragóját, aki a kápolna oszlopfején önarcképét is megörökítette. Rámutat arra, hogy a váradi emlék architektonikus jellegű lehetett s az esztergomi szobrász egyben építész is volt, azaz kőfaragó, a szó középkori értelmében.[32] László király váradi síremléke bizonyára a kor legművészibb ilynemű alkotása volt; fájdalom, a sírnak még helyét is hiába keresték a mult század nagyváradi ásatásai alkalmával.

*

A XIII. század gyér emlékei közé sorolhatjuk a budai Domonkosok templomának egyik érdekes sírkőtöredékét. Igen lekopott, kemény mészkőből készült. A felirat maradványai majuskulás, kapitális betűk s a XII. századra vallanak.[33] Az irodalom szerint az ábrázolás fennmaradt részei reneszánsz-idomokat mutatnak.[33] Ez azonban téves, mert a kő alsó sarkán en creux-technikával vésett köpenyredő széle tűnik fel s a vésési modor kora is egyezik a felirat típusának meghatározásával.

A plasztikai ábrázolás hiánya jellemzi az esztergomi bazilika romjai között talált szarkofág-töredéket; felirata Ugrin Vilmos érsek 1204-i síremlékére mutat.[34]

A XIII. századból is csak kevés, de már érdekesebb s figyelemreméltó emléket sorolhatunk fel. A fennmaradt sírlapokat két csoportra oszthatjuk. Az egyik a magyarországi XI—XIII.

századi egyszerűbb kövek általános alakja, a kereszttel díszített kőlap. Az emlékek időmeghatározását a feliratok teljes hiánya csak megnehezíti s még az évszázadban való tévedések sincsenek kizárva.

A kereszttel jelölt sírkövek közül több-kevesebb valószínűséggel a XIII. századba sorolhatjuk az egykori drági, a zsegnyei, a jekelfalvi és a haraszti sírlapokat.

A drági kő, amely az egykori románkori templomból került a kolozsmegyei kis község új templomába, az idők folyamán sajnátosan elkallódott. Ha hitelt adhatunk egykori leírójának, Finály Gábornak, akkor a stilizált kereszt s a mellette faragott két gyertya a románkorba, a XIII. századba utalta az emléket.[35] Minden bizonnyal XIII. századi a szepességi Jekelfalva két sírköve közül az egyik, amely félkörös ív fölött emelkedő, egészen egyszerű román keresztet mutat.[36] A jekelfalvi kő csatlakozik a XI. századi hagyományokhoz, a halmon álló kereszt típusában s stílusbeli rokonságot mutat a zsegnyei (Sáros m.) ev. templom küszöbéül szolgáló, erősen lekopott sírkővel. A dombon álló, egyszerű románkori kereszten a lefelé fordított címerpajzs egy kihalt család utolsó sarjára vall[37] s talán legkorábbi címeres emlékünk, amelyhez csatlakozó későbbi folyományokat a XIV. századeleji felsőmagyarországi sírlapokon szép számmal találunk. A félkörrel jelzett halom „V" alakká stilizálódik a szepességi Haraszt templomának fehér mészkősírlapján; a kereszt itt is egyszerű s domborúan faragott.[38]

A figurális ábrázolások sorát a pécsi kőtár vörösmárvány töredéke nyitja meg. Bő casula részlete, az alak kelyhet tartó jobbkeze s a balkéz vehető ki, amelyben a püspöki bot egy darabja látszik. Az egyik pécsi püspök sírköve ez. Keretének szélén csak egynéhány értelmetlen, de az alapból magasra kiemelkedő majuskula látható, amelyek a XIII. századra vallanak.[39] Nem csodálkozhatunk, ha ebben a korban, amikor a román művészet legéretteb alkotásainak tömegét ismerjük, már alakos sírkövek is készültek. Divald rámutat ezzel kapcsolatban, hogy az alakos síremlékek sem tartoztak a ritkaságok közé.[40]

Erdélyi munka s a XIII. századba helyezhető az a dacittufából faragott sírkő, amely Szamosújvár-Németin került elő. En creux technikával vésték, felirata nincs. Előkelő társadalmi körhöz tar-

a) Abel festő sirköve, 1370. Budapest, Halászbástya múzeum.

a) Gravestone of the painter Abel, (1370), Fisher's Bastion Museum Budapest.

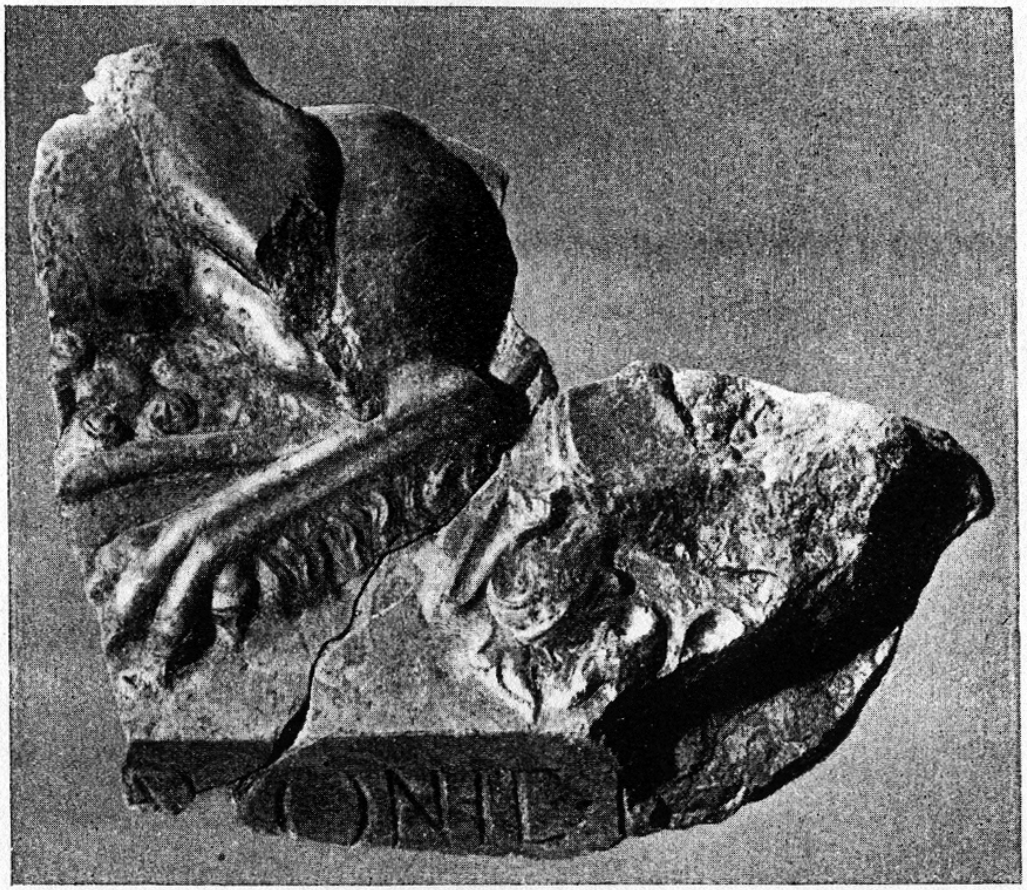

b) Szlavón bán sirkövének töredéke, XV. század közepe. Budapest, Halászbástya múzeum.

b) Fragment of a tombstone of a Slavonian Banus, Fisher's Bastion Museum, Budapest.

Plate 5. tábla

tozó női alakot ábrázol, XIII. századi szász népviseletben: hosszú, felül szűk, de a nyak alatt már kivágott, a csípő körül övezett, lefelé ívesen bővülő ruha, a nagy fejkötő koronához hasonlít. A kutatás szerint azon telepeseknek egy jómódú nőtagja lehetett, akiket IV. Béla hívott be a tatárjárás után. A helyi hagyományok szerint a templomalapítás egy szász leány nevéhez fűződik, amit a helynévtörténet is támogat.[41]

A szamosujvár-németi emlék faragása és formafelfogása is a késő románkorra vall, s ez a legkorábbi női alakos síremlékünk.

A régi irodalom — Ipolyi, Henszlmann — a nagybányai Szt. István-torony falába illesztett domborművet szintén XIII. századi síremléknek tartotta, de e téves véleményt már Rómer megcáfolta.[42] XIII. századi azonban a haracsonyi (Sopron m.) templom déli oldalán befalazott sírkő. A nyers és kezdetleges technikával faragott munka fegyveres lovagot ábrázol. Baloldalán nyeles kereszt áll, lábai alatt a címer maradványai vehetők ki; a kő alsó része el van falazva. Az aránytalan nagyfejű, teljesen lekopott arcú vitéz jobbján lévő kard markolata is a XIII. századra mutat.[43] A sírkő a kor művészi színvonalán jóval alulmarad, de mint legkorábbi fennmaradt alakos lovag-síremlék, a későbbi fejlődés érdekes nyitánya.

IV. Béla leányának, Boldog Margitnak margitszigeti síremlékéről a Margit-legendából értesülünk. Albert és Péter, lombardiai kőfaragók készítették 1271-ben, vörösmárványból s egyes részei, szobor- vagy domborművei, amelyek a szent királylány életét és csodatetteit ábrázolták, fehér márványból voltak beillesztve.[45] Töredékeit legutóbb ásta ki Lux Géza.[45/a]

Mint fentebbiekből láthatjuk, az Árpádok három évszázadának síremlék-plasztikája gyér és töredékes, holott ez a kor a nemzeti királyság legfényesebb műemlékeit hozta létre. Szent István koporsója, az aracsi kő és a pécsi márványlap, elszigetelt alkotások. A XI—XIII. század egyszerű kereszttel díszített kőlapjai képviselik a fennmaradt átlagot, az elpusztult királyi sírokkal szemben. A zsegnyei kő a címeres emlékek hirnöke. Az alakos sírlapok első darabjai a budai Szent Domonkos-templombeli s a pécsi töredékek. A haracsonyi és a szamosújvár-németi kő már a fellendülő XIV. századi sírkőplasztika előfutára. A vegyesházi királyok korában, a gótika idejében, az eddig háttérben maradt síremlékfaragás új s jelentős fejezetéhez érkezik.

A GÓTIKA ÉS A KORAI RENESZÁNSZ EMLÉKEI.

A magyar sírkőplasztika fejlődéstörténetében az évszázadok természetesen nem jelenthetnek merev elválasztó vonalat, aminthogy a nagy korstílusok között is észrevétlen az átmenet. A XIV. századi sírkövek nyomon követik a megelőző időben kialakult típusokat, de a szükséglet a század elején már nagymértékben megnövekedik s ezzel kapcsolatban bővül a fennmaradt emlékanyag is. A gótika korában a nemzetiségi összetartozás mind jobban előtérbe lép, az egyéniség kultusza is határozottabban irányítja a közszellemet. Az Anjouk korának fényes lovagvilágában a címerhasználat általános divattá válik s a meggazdagodott városi polgárok sem hanyagolják el elődeik emlékét. A sírkövek kereslete a század vége táján már annyira megnövekedik, hogy jóval több mestert foglalkoztat, mint az épületplasztika.[46]

A XIV. század sírkőfaragása eleinte a XIII. századnak a szomszédos országokban is általánosan dívott típusát folytatja a kereszt alkalmazásában, bár az egyszerű latin kereszt alakja díszesedni kezd. A keresztet csakhamar kombinálják a XIII. században aránylag ritka címerpajzsokkal, s jellegzetes emlékek jönnek létre. A címer lassanként háttérbe is szorítja a kereszt puszta használatát. Nemes urak és városi polgárok emlékét a címeres, domborművesen faragott s bővülő körirattal ellátott kőlap jelzi. Ekkor már meg tudjuk különböztetni a budai és a kassai műhelyek termését. Az elhunyt alakjának ábrázolása világi személyeknél még igen ritka s új emléket ebből a századból fel sem jegyezhetünk. Az ötvenes évektől fogva azonban jónéhány síremlék maradt fenn egyházi férfiakról: püspökökről, apátokról. Az immár nem fekvő, hanem álló helyzetben faragott[47] szoborképeken a stílusbeli fejlődés minden fázisát nyomon követhetjük.

a) János, királyi festő sirköve, 1371.
Budapest, Mátyás templom.

a) Gravestone of the Royal Painter John, (d. 1371), Mathias Church, Budapest.

b) Budai vadászmester (?) sirköve, 1404.
Budapest, Mátyás templom.

b) Gravestone of a Royal Falconer (?), (d. 1404), Mathias Church, Budapest.

c) Henrik olasz humanista sirköve, 1373.
Budapest, Halászbástya múzeum.

c) Tombstone of the Italian humanist, Henry, (d 1373), Fisher's Bastion Museum, Budapest.

Plate 6 tábla

A bizantinizáló kereszt típusát felváltó románkori latin kereszt alakja, ahogyan a zsegnyei, haraszti és az egyik jekelfalvi kövön látható, a gótika folyamán díszesebbé válik. A Nemzeti Múzeumba került nagy, vésett sírlapon lóherelevél-alakú, architektonikus alapon álló kereszten, a kereszteződésében a teret kitöltő négyzetes lap foglal helyet. A felirat nélküli sírkövet, bárha a XIII. század formanyelvét ismétli, a XIV. század legelejére tehetjük.[48] Kormeghatározó az egészen hasonló heiligenkreuzi emlék, amelyet bizonyos Ottó-nak 1277-ben vagy 1288-ban állítottak.[49] Stílusban csatlakozik hozzá a kassai Szent Erzsébet-templom alapzataiból előkerült legrégibb kő: hasonlóan en creux-technikával vésve, egyszerű keretben, végein liliomos kereszt áll, lóhere-alakban csipkézett, félkörben ívelt alapon.[50] Egy másik kassai domborművű sírkőtöredék ezt a lóhereívet fejlettebb formában adja.[51] Ugyanilyen modorú domborművű sírköveket találtak Svábfalván (Szepes m.), a hármas lóhereívből kinövő keresztekkel. (4. tábla; *a)*. A felirat nyomával fennmaradt svábfalvai kő lóhereíve már gótizálóan megnyúlik. Ez az egyik legfontosabb korai emlékünk.[52] A szepességi Scsavnik XIV. századi fehér mészkősírköve hasonló idomot mutat, de a kereszt felső szára mellé félholdat és csillagot vésztek: a lóhereívekben címerpajzs látszik s felső sarokban stilizált liliom.[53]

A kereszt a XIV. századi alakjával mind sűrűbben kombinálódnak a címerpajzsos ábrázolások. Ezek közül igen fontos a zsegrai kő. A homokkőből faragott téglaalakú lapon, lóhereíven kereszt emelkedik, szárán kör, amelyben egy újabb kereszt (ú. n. Widerkreuz, crosslet) domborodik. A kereszt végeit újabb kereszt tagolja. A hasonló alakú keresztek Tirolban, a század elején gyakran fordulnak elő. Az allensteigi kő is ehhez a stílushoz csatlakozik.[54] Újabban ősrégi északi hagyományokra vélnek ismerni a körbe foglalt kereszt alakjában.[55] A lóhereívben fordított címerpajzson szarvasfej mutatja a Zsigray Jánossal kihalt Zsegrai-család címerét.[56] A zsegrai kő és stílusrokonai mindenesetre korábbi, XIII. századi modorra vallanak: ez a visszamaradás művészetünk történetében jól ismeretes s a sírkövek éppen szívósan ragaszkodnak a hagyományokhoz.

Felfogásban erősen hasonlít ehhez s valószínűleg egykorú a bártfai Szent Egyed-templom egyik töredéke, a Mária-oltár lépcső-

fokán, de itt a kereszt szárát átvágó másik kereszt nincs körbefoglalva. Az alsó halom a címerpajzsot alkotta. Stílusbelileg a zsegrai és a bártfai lapokhoz csatlakozik a másik jekelfalvi emlék de itt a félköralakú halom szintén a XIII. századi motívum továbbélésére vall. A kereszt végei liliomosan alakulnak s a hosszgerendát harangalakú pajzs díszíti.[58]

A kereszt tövében elhelyezett címerpajzs változatát mutatja a szilágycsehi kő is, amelyen a kereszt alatti pajzs mezejében koragótikus kehely, papi emlékre enged következtetni.[59] Az Erdélyszerte szétszórt, kallódó köveknél, töredékeknél azonban egységesebb képet alkothatunk a kassai XIV. századi sírlapokról, amelyek aránylag nagy számban maradtak fenn s a helyi iskolában kialakult egységes stílust mutatják be.

A fentebb említett két kassai követ időrendben egy vésett idomú, liliom végződésű keresztes kő követi: a függélyes gerendán a geometrikus vonalakból kombinált családjegy, talán valamely kőfaragó emléke tűnik elő.[60] Egy másik kő hasonló idomot mutat, némi gótikus majusculás felirattöredékkel.[61] Az ötödik már domborművű faragásban mutatja e típust s a kereszt végződése díszesebb.[62] A hatodik kövön, a címerpajzson,[63] baziliszkus alakját látjuk. Az Orbán-harangtoronyba ugyanolyan alakzatú, a dóm egyik pillérének alapfalából előkerült kő van falazva.[64] Ugyanitt az egyik kövön csak egy domborúan vésett latin kereszt,[65] egy másikon csupán mesterjegy látszik.[66]

A lóherevégződésű, pajzzsal díszített kereszt[67] általános a kassai XIV. századi sírköveken, amelyek közül hármat névvel és évszámmal ellátva ismerünk. Az egyik a dómban Jakab polgár anyja, Katalin, 1375-ből való emléke.[68] (4. tábla; *b*). Architektonikus alapon álló, liliomvégződésű kereszt s a jobbra támaszkodó családjegyes címerpajzs mutatkozik. Se . . . ip (Mihalik szerint Sculptor) András 1374-iki sírkövén[69] s a szintén domborművű Jacobus Polonus 1378-ból való emlékén ugyanezeket az elemeket látjuk.[70]

A fentebbi kassai kövektől eltérő, érdekes ornamentika díszíti a három ívelt mondatszalaggal ellátott „Elizabeta" sírkövet[71] s a dómban talált, heraldikai címerképes követ, amelyen a címer a trachit-tuff lap egész felületét elfoglalja: vértezett kar, fölötte madár alakjával.[72] A felfogás a XIV. század végére vall, de a kereszt jelét a többi kassai emlékektől eltérően, itt nem látjuk.

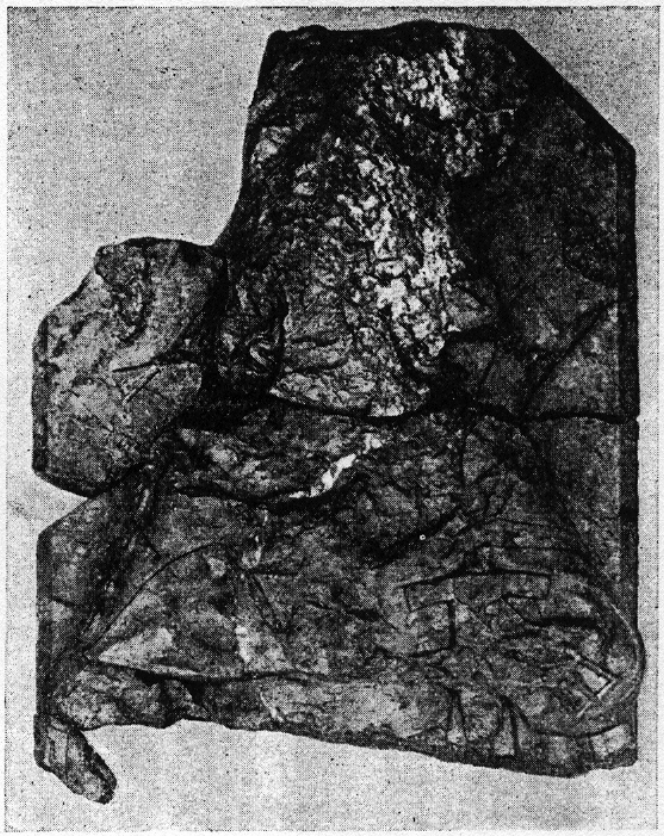

a) Nagy Lajos király (?) siremlékének töredékei. XIV. század második fele. Székesfehérvár, kőtár.

a) Fragment of the tomb of King Louis the Great (?), second half of the 14th century, Székesfehérvár.

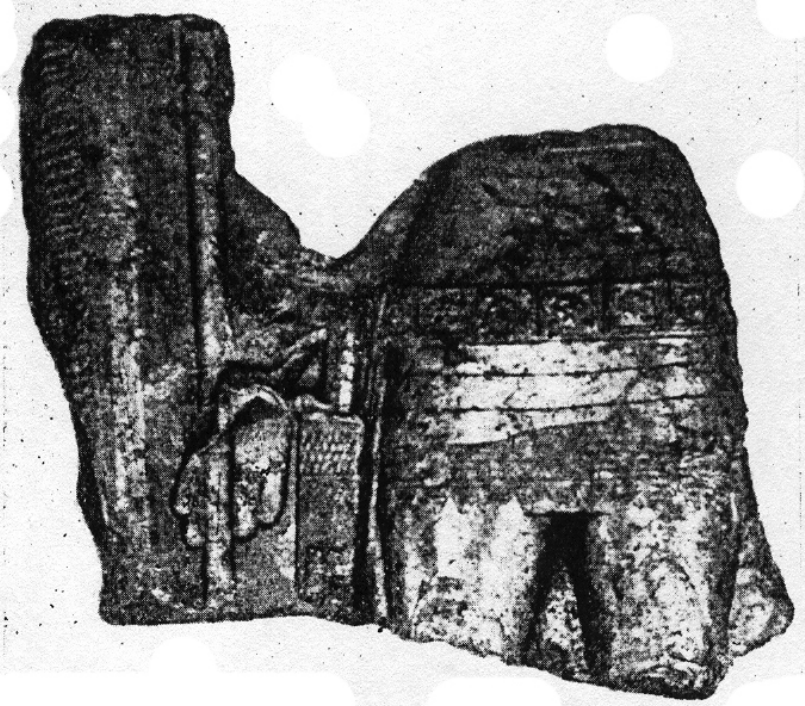

b) Töredék a XV. század 30-as éveiből. Székesfehérvár, kőtár.

b) Fragment of a tombstone of about 1430, Székesfehérvár.

A XIV. századi egyszerűbb sírkövek átlagában a hármas architetonikus alapon álló liliomos kereszt jelenik meg, a gerendára függesztett s heraldikailag jobbradűlő címerpajzzsal s néhol a fennmaradt körirattal. De a kereszt alakja helyenként s esetenként egészen elmarad s a címerképpel kitöltött mezőny lép előtérbe. Főleg világi uraknál látjuk a síremlék eme fajtáját, mint Gagyi László 1332-ből való sírkövén, a felsőgagyi templomban. Jobbra dőlt címerpajzs fölött sasmadár emelkedik s trapézalakúan levágott szélű s architekturás baldachin alatt, csőrében koszorút tart s a jobbszárnyát leveles korona díszíti. Nevezetessége az igen korai s teljességében fennmaradt unciális-lapidáris körirat, amellyel kapcsolatban a régebbi kutatás érdekes családtörténeti és heraldikai következtetésekhez jutott.[73]

A művészi megmunkálás magasrendűségében igen tanulságosak a Nagy Lajos-korabeli, hasonlóan címeres sírkövek. Horváth Henrik, midőn rámutat a késői középkor megmaradt sírköveinek nagy művelődés- és helytörténeti jelentőségére, hangsúlyozza, hogy a magyar középkori plasztikának másfél századra, a XIV. század közepétől a XVI. század elejéig terjedő érdekes korszakát ismerhetjük meg e sírkövekből: a budai szobrásziskoláét. A budai műhely, eddig csak sejtelmekben létezett fogalma határozott körvonalakat nyer Horváth vizsgálódásaiban.[74]

A Halászbástya lapidáriumában őrzött több XIV. századi töredéket sorolhatunk fel. Ilyen két liliomos mészkő-töredék,[75] egy vörösmárvány sírkő darabja,[76] továbbá Szatmári Miklós, a budai pénzverő kamara ispánjának a negyvenes évekből való sírkőtöredéke,[77] Miklós, a budai Nagyboldogasszony-templom plébánosának minusculás emlékmaradványa,[78] a Partsch-család címeres kövének, a sisakba harapó halnak margitszigeti töredéke.[79]

Két budai festő sírkövét ismerjük e korból: Abel festő nyersen faragott XIV. századközepi emlékének felső darabját[80] (5. tábla; *a)* és János királyi festő 1370-i, a koronázó-templomba falazott emlékét.[81] (6. tábla; *a)*. Mindkét kő a művészek három üres pajzzsal ellátott címerdíszét hordja s a magyar művészettörténet rég ismeretes személyi vonatkozású emlékei. Művészeti jelentőségükben jóval fontosabb az a három, Nagy Lajos-korabeli monumentális vörösmárványlap, amelyek egy kéztől származnak, s a Domonkosok budai műhelyéből kerültek ki. Az egyik firenzei Hen-

rik, olasz humanista és jogi doktoré (6 tábla; *c)*: a sírkövön Firenze városának a Battistero kapuzatreliefjének modorában tartott liliomos címerét mutatja, a finoman vésett körirat évszáma 1373.[82] A másik, esztergomi vörösmárványból készült lapon Miklós fia, Tamás nevét olvassuk; az 1375-i s feltűnően gondos megmunkálású kő címere és sisakdísze hámigát mutat s talán nemesi rangra emelt kocsisé lehetett, esetleg valami haditettel függ össze a címerkép.[83] A harmadik, hatalmas kőlap Pauher Henrik lovag, Erzsébet királyné udvari emberének gazdag címerdíszes, 1373-i sírlapja.[84] Horváth Henrik ezzel kapcsolatban rámutat arra a kozmopolita, nagyvilági szellemre, amely Nagy Lajos udvarában honolt s amely a legkülönbözőbb, olasz, német és francia forrásokból érkező műveltség és művészet elemeinek Magyarországon való meggyökeresedését tette lehetségessé.[85]

Több, országszerte elszórt, vagy a Nemzeti Múzeumban őrzött s jobbadán címerpajzsok bevésésével és minusculás körirattal ellátott töredéket ismerünk még.[86] Kiválik közülük a Domonkosok templomának egy 1388-i címeres köve[87] s Krik Berchtold, Nürnbergből származó budai polgárnak a koronázó-templomba falazott 1394-i sírköve.[88] Mindkét kő újabb bizonysága, hogy a XIV. század második felében Budán, a Domonkosok műhelyében készült sírköveken a címerkép uralkodik. A kereszt magányos jele már nem, az alakos ábrázolás még nem divatos.

Ugyanezt mutatják az ország számos más helyéről való XIV. századi s világi szentélyekre vonatkozó emlékek. Bebek György királyi tárnokmester 1371-i görgői vörösmárvány emlékén a pajzs fölötti sisakdíszen, leveleskoronát viselő nőalak áll, a száj szögletéhez ívesen hajló halakkal. A dombormű magasan emelkedik ki a mezőnyből s jelentékeny emléke a XIV. századi heraldikai képfaragásnak.[89] Plasztikailag hasonlóan kiváló a máriavölgyi sírkő. A címerpajzson ágaskodó oroszlán, a rostélyos sisakdíszről festői redőzetű kendő lobog s hatalmas szárnypár között oroszlánfej, amely a lezáró lóhereívig ér. A német iskolázottságú, lendületes, gyakorlott kőfaragóra valló sírkő töredékes minusculás feliratán az 1387-es évszám betűzhető ki.[90]

Az irodalom behatóan foglalkozik Ulebach (téves régi olvasásban Welbach) György lőcsei Szent Jakab templombeli síremlékével. A Szent György-kápolna alapítójának 1392-i emléke fejlett

Széchy András püspök sirköve, 1355. Gyulafehérvár.

Tombstone of the Bishop Andrew Széchy. (d. 1355).
Cathedral of Gyulafehérvár.

technikára valló vörösmárvány faragás. A címerpajzs csőrös sisakjáról bő redőzetű orrdísz csüng alá s fölötte kiterjesztett szárnyú bagoly foglal helyet.[91] A kő a legjelentékenyebb századvégi sírlapok egyike.

A keszthelyi templom külső falán, a déli oldalon látható Lackfy István nádor 1397-i vörösmárvány címeres sírköve. A dülő címerpajzs sárkánya ismétlődik a sisak fölött.[92] Izléses arányai s a gondos kivitel, jelentékeny művészre vall.

A fennmaradt emlékek rámutatnak az Anjou-kor címeres sírköveinek heraldikailag azonos elrendezésére. Európaszerte általános formák terjedtek el nálunk is, s ezek szerencsés keveredésben jelentkeznek, s párosulnak a kiváló technikai kivitellel. A címeres sírköveknél jóval nagyobb figyelmet érdemelnek azonban az emberi alakos sírkövek, illetve tumbafödelek.

*

A XIV. századból világi személy ábrázolásával csupán eggyel találkozunk: azon az erősen rongált tumbafödélen, amelyben a kutatás Nagy Lajos király emlékének maradványát sejti. (7. tábla; *a)*

Nagy Lajos székesfehérvári sírkápolnáját a régibb irodalom többízben említi.[93]. Lehetséges, hogy a székesfehérvári kőtárban őrzött s több darabból összeállított vörösmárvány emlék a nagy királyra vonatkozik. A formafelfogás kétségtelenül a XIV. század második felére mutat. Erre vall a letöredezett fej alatt fekvő s rojtozott párna, a csigás hajviselet, az alak kimintázása. Jobbról kard töredéke tűnik elő; a pengén csillagjeggyel; balfelől a váll alatti gombsoron „INGOT" betűk olvashatók.[94]

Valószínű, hogy e töredék azonos mester kezétől származik, mint Nagy Kázmér lengyel király síremléke, amely 1370 körül Magyarországon készült, s a krakkói székesegyház egyik legszebb és legnagyobbszabású síremléke. Mennyezetes emlék: a halott liliomkoronás fekvő alakja alatt, a koporsó oldallapjain, csúcsíves fülkékben sírató alakok sorakoznak, mint az egykori burgund és németalföldi emlékeken. Vörösmárvány és homokkő anyaga dekoratív hatást nyújt. A király alakján a palástot középen széles csat fogja egybe; göndör szakállas arcán komolyság, okosság s békesség tükröződik. A lábaknál, a vitézség jelképe, az oroszlán lapul

meg. A gazdag díszítés s a nemes művészi formák olasz mesterre vallanak.[95] Talán a krakkói síremlék mesterének munkája a Nagy Lajos sírlapjának tulajdonított töredék is.

Más világi személy ábrázolásával ebben az időben nem találkozunk. Szerves összefüggésben követhetjük azonban nyomon már a XIV. század közepétől az egyházi férfiak alakos sírköveinek tipológiai és művészi fejlődését.

Időrendben, bár nem a legkorábbi, de az en creux-technika használatában s művészi felfogásának régiessége miatt, elsőnek említjük a győri két alakos papi síremléket. A felirat tanúsága szerint a két egyházfő egyike Briccius (Bereck) Salamon, aki 1331-től 1364-ig győri prépost volt; a másikat s halála évét a felirat letöredezése miatt nem lehet azonosítani. Varju szerint valószínűleg Salamon prépost utódját, Jánost ábrázolja. A bevéséses technika ebben a korban, a XIV. század második felében, már igen ritka; igaz, hogy Ausztriában még a XV. század közepén is találunk hasonlóan faragott emlékeket. Két egyforma alak látszik bevésve a győri sírkövön. Briccius prépost alakja még ép, bár alaposan le van taposva. Párnán fekszenek, bő alba, karing és casula fedi alakjukat. A fejnek csak körvonalai látszanak. Kezeiket mellükön imára kulcsolják össze. Rómer helyesen utal a szamosujvárnémeti kővel való felfogásbeli azonosságra, habár a két egymás mellett fekvő alak sírköve tipológiai szempontból egyedüláll a hazai síremlékszobrászatban.[96]

A győri kettős emlékhez képest nagy haladottságot mutat stílus és művészi készség tekintetében a gyulafehérvári székesegyház fennmaradt emlékei közül a legkorábbi, az 1356-i sírkő, amely az irodalomban általánosságban s tévesen Godofréd püspök[97] síremléke gyanánt szerepel, valójában azonban Széchy András püspök sírlapja. (8. tábla.) A fehérvári katedrális egykor a magyar síremlékszobrászat páratlan gazdagságú tárháza volt, (Szereday Antal 1791-ben még harminchárom emlékről ír[98]), ma csupán három XIV. századi sírkövet őriz a Széchy-Várday-kápolnában, az oltár előtti padozatban. Mindhárom ma már csaknem egészen lekopott. A három sírkő között a középen fekszik Széchy Andrásé; a nagyméretű, domborművűen vésett homokkőlap hét darabra tört[99] s a főpásztort teljes püspöki díszben ábrázolja. Hosszú, redős causulában áll, kezein főpapi kesztyűk. Baljában két noduszos,

Sigfried apát sirköve, 1365. Pannonhalma.

Tombstone of the Abbot Sigfried (d. 1365), Pannonhalma.

Ónodi Czudar László sirköve 1372. Pannonhalma.

Tombstone of the Bishop Ladislas Ónodi Czudar (d. 1372), Pannonhalma.

díszes pásztorbotot tart, jobbját áldásra emeli; bő fürtös fején magas infula. Arca hosszú, megnyúlt, szája keskeny, szemei egymáshoz közelfekszenek, kevés benne a portrészerű vonás. Feje alatt nincsen párna. A Széchyek kétfejű sasos címere jobb lába alatt, a sarokban látható s a figurális ábrázolás mellett egészen háttérbe szorul. A keskeny térbe szorított, frontális beállítású alak a korai gótika modorára vall. A redőkezelés szkematikus, ünnepélyes. A győri sírkövet felülmúlja, bár az jóméhány évvel később készült. Stiláris rokonságot mutat a két pannonhalmi sírlappal, amely közül az egyik, Sigfrid apát díszes vörösmárvány sírköve, (9. tábla) Széchy Andráséval egyidőtájt, 1365-ben készült s élénk világot vet a korabeli magyar sírkőplasztika állására. Széchyénál jóval díszesebb. Két nyolcszögű oszlopra illesztett, szamárhátú íves fülkében áll, az életnagyságnál Széchyhez hasonlóan, magasabb alak. Bő redőjű szerzetesi öltönye, a vállára húzott csuklya, az egyszerű apáti süveg s a kesztyűk hiánya az apáti rangot mutatja. Kezeit mellén összekulcsolja s a csúcsíves lombokkal díszített nyelű pásztorbotot jobb karjával szorítja magához. Széchynél kevésbé provinciálisan mintázott, de szintén elég lapos dombormű. A század közepe modorának megfelelően még merevebb, gótikusabb, a dekoratív részletek kivitelében gondos faragás.[100]

Sigfrid apát emlékével egykorú, de a hely azonossága ellenére is más, művészileg magasabb színvonalon áll Ónodi Czudar László pannonhalmi főapát († 1377) vörösmárvány emléke, (10. tábla), a XIV. század legjelentékenyebb magyar alakos sírköve. A minusculás, négyszögletes keretelésből a gótikus építészeti elemek hiányzanak; balról a Czudar-címer látszik. Az apát alakját dúsredőzetű alba, tunicella és miseruha fedi, nyaka körül a szerzetesi csuklya felett ú. n. amictus, fején díszes mitra, amelynek csúcsa a köriratba hatol. Rojtos vánkoson fekszik, kezén főpapi kesztyű; jobbjával fogja a két nódusos nyolcszögű pásztorbotot, míg balja a két csatos evangéliumos könyvet tartja. Itt jelenik meg elsőízben magyar síremléken a lábak alatt megbúvó kutya, a hűség jelképe. Czudar László síremlékén rendkívül ötletes felfogásban két kutyát látunk, ügyesen egymáshoz kombinálva. A mű szerkesztésében és kivitelében egyaránt jelentős alkotás.[101] A korai gótika merevsége fölenged s a formakezelés realizmusában semmivel sem marad alább a legkiválóbb XIV. századi ausztriai emlékek mögött.[102]

Demeter bíbornok, esztergomi érsek, Nagy Lajos római és velencei követének 1387-i síremléke szintén domborművű alakos kő lehetett; erre vall az esztergomi romokból előkerült köriratos töredék.[103] Teljes egészében maradt fenn azonban a nyolcvanas évekből még két gyulafehérvári püspök sírlapja: Ónodi Czudar Imréé 1389-ből és Széchy Domokosé 1386-ból. (11. tábla.) A katedrális Széchy-Várdai kápolnájában a padozatban a nagyobb méretű Széchy András-emléket fogják közre. Domokos püspök emléke maradt meg jobb állapotban. A régi irodalom Márton (Maternus) püspök emlékének tartja.[104] Kompozícióban és formaképzésben megegyezik s kétségtelenül a Czudar Imréével[105] egy kéztől származik. Széchy Domokos alakján hosszú alba s harántredőkben hullámzó bő casula vehető ki, fején püspöksüveg, a pásztorbotot baljával keresztben tartja, míg jobb kezében könyvet tart. Feje mellett a sasos címer. Arcából már mi sem vehető ki. Ónodi Czudar Imre emléke egészen lekopott, csak az alak körvonalai látszanak s ezek a Széchy Domokoséra emlékeztetnek. Feje mellett balról címerpajzs tűnik elő. A két későbbi gyulafehérvári emlék, a Széchy András-sírkővel szemben, nagy stílusbeli haladást mutat, de nem éri el a pannonhalmi Czudar-emlék művészi fejlettségét.[106]

A gótikus magyar papi emlékek stílusának általánossá vált jegyeit mutatják a XIV. századvégi emlékek. Eltérés csak a pásztorbot tartásában, a főpapi attributumok felcserélésében, vagy az ebek megjelenésében mutatkozik. E típust hűségesen követik a XV. század első felének papi síremlékei is.

A művészet fejlődésének ugrást nem ismerő menetében szinte észrevétlenül múlik el az 1400-as év is. Az első tizedek sírkőplasztikája szervesen kapcsolódik a megelőző századéhoz. A középkori magyar művészet egyik legfényesebb s alkotásokban leggazdagabb korszaka, Zsigmond ideje azonban nagy fellendülést jelent a sírkőszobrászat területén is. Rendkívül keresettek a kőfaragó mesterek, akik nagy gyakorlattal eleget tesznek a megsokasodott rendeléseknek. Ebben a korban a sírkőplasztika már jóval több munkaerőt foglalkoztat, mint az épületplasztika. Az egyes műhelyek, mint a budai, aligha elégíthették ki a nagy keresletet s a vándor kőfaragók sem.[107] De éppen a vándorló mesterek tevékenysége következtében találkozunk egymástól egészen messzefekvő vidékeken sokszor

a) Ónodi Czudar Imre sirköve, 1389 Gyulafehérvár

a) Tombstone of the Bishop Emery Ónodi Czudar, (d. 1389) Gyulafehérvár.

b) Ónodi Czudar Imre (részlet.)

b) Detail of 11a.

c) Széchy Domokos sirköve, 1386. Gyulafehérvár.

c) Tombstone of the Bishop Dominic Széchy, (d. 1386). Gyulafehérvár.

d) Széchy Domokos (részlet.)

d) Detail of 11c.

meglepő stílusbeli egyezésekkel. S az egyes emlékcsoportok tipológiájában a szerves fejlődés is kitűnik.

A Széchy András, Széchy Domokos, Briccius prépost, Czudar Imre és László síremlékeinek kialakult típusa folytatódik a XV. század első felének sírkövein is: György püspök, Alsáni Bálint pécsi bíbornok-püspök, Scolari András és Henrik pécsi püspök emlékein.

György pécsi kanonoknak az ottani dóm-múzeumban őrzött sírkövét a kutatás, a minusculás körirat kétes olvasása folytán, előbb Demeter, majd „Grocius" püspök 1301-i monumentumának vélte. Végül Szőnyi Ottó mutatott rá, hogy a kő György pécsi kanonok, Curtea de Arges-i (Románia) kinevezett püspök 1400-ból, vagy 1401-ből való emléke.[108] A felső sarkain trapézszerűen levágott, rongált mészkőlap mélyített térben adja a domborművesen faragott püspök alakját. Négy bojtos, kerek párnán nyugszik az álló alak infulás feje, arca sovány, borotvált, testét alba s redős casula födi. Jobbjával melléhez gótikus kelyhet emel s baljával egyszerre szorítja magához a csattos imakönyvet és a velummal díszített ékes pásztorbotot.[109] A ruharedőzetben a pannonhalmi kövek merevségéhez képest bizonyos mozgalmasság észlelhető. Az enyhén ferdén tartott pásztorbot a gyulafehérvári Széchy Domokos-emlékre utal.

György püspök síremlékéhez viszonyítva, az eddig leírt tipológiai sorozatban változást jelent Alsáni Bálint pécsi bíbornok-püspök, Nagy Lajos és Zsigmond kiváló diplomatájának (†1408) mészkő sírlapja. Az alak itt is állónak van felfogva. A négyszögű párnán nyugvó tonzurás, komor tekintetű fej fölött a nagy bíbornoki kalap díszeleg, göbös zsinórjai sugaras, merev elhelyezésben egészen a lábfejig nyúlnak. Teljes főpapi díszben áll, jobbjával áldást oszt, a pásztorbotot György püspökhöz hasonlóan, baljában tartja, mellén széles öblű, átmeneti ízlésű kehely foglal helyet. A csattos imakönyv sem a kezében van, hanem a párnán fekszik, a pásztorbot ékes fejével átellenben, fölöttük kétoldalt a családi címer és a püspöki süveg. A sírlap felső sarkain rózsák domborodnak, szélein mélyített minusculás körirat fut körül. György püspök síremléke mélyített faragással készült.[110]

Az Alsani-emlék s redőzet merevségében a korstílushoz csatlakozik, arcából azonban már egyénítő erő csendül ki. Az elhelye-

zés megoldásában, a címernek és a mitrának a fejtől kétoldalt való elhelyezésében Horváth Henrik a budai szobrásziskola műhelygyakorlatát látja.[111]

Az eddig ismertetett papi síremlékek a díszítő részletek halmozásában mind több változatosságot, a formakezelésben egyénibb vonásokat mutatnak. Szűkszavúságában és ünnepélyes merevségében eltér tőlük s egészen más műhely gyakorlatára vall Scolari András, váradi püspök, (†1426) nagy váradi sírköve. (12. tábla; *a)*. A test arányaiban azonban haladást mutat a vele csaknem azonos szellemre valló, de jó húsz évvel későbbi Henrik pécsi püspök sírkövénél.

A szürke mészkőből készült, keskenynek tetsző s a felírás mezejének elhelyezéséből következtetve tumbafödélnek tekinthető emlék a párnán fekvő, lábait az alant meglapuló s balra forduló eb hátán nyugtató püspököt teljes főpapi díszben ábrázolja. Csupasz arca letöredezett. Kesztyűs kezét mellén keresztbe fekteti. A casulát a keresztrefeszített Krisztus díszíti. A kendős pásztorbot baloldalt fekszik, a címerpajzs a jobb térdnél. A bő galléros casula redői merevek, szinte párhuzamosak, szintúgy a tunicelláé s az alba ráncai.[112]

Az emlék keveset tükröz vissza a firenzei András püspök fényes udvarának művészi kultúrájából.[113] A XV. század harmadik tizedéhez képest kezdetleges. Minden merevsége mellett is főpapi méltóság sugárzik róla s az ismeretlen váradi kőfaragó tudatos stílusakarata. A halott ábrázolásának ez a típusa olasz eredetű; Felső-Olaszországban, Velencében, Padovában vagy Veronában sűrűn találkozunk vele. Enrico Scrovegni a páduai Capella dell' Arena-beli síremlékén hasonlóan keresztbetett kezekkel nyugszik. Itáliából került ez a síremlék-típus északra. Gyakori a brixeni dóm sírköveinél. Legészakibb példája a trienti dóm egyik püspöki tumbájának födele, amelynek a Scolari-emlék csaknem hű mása.[114] Természetesen nem tudjuk eldönteni, hogy a Scolari-emléket közvetlen, vagy közvetett olasz hatás alatt dolgozó kőfaragónak tulajdonítsuk. Kézenfekvő a feltevés, hogy a váradi püspöki udvar valamelyik olasz szobrászának műve.

Váradról e korból még egy püspöki síremlék maradt fenn. Egyetlen síma, stilizált, a Scolari-emlék modorában tartott püspöki botot mutat; a köriratból mi sem maradt fenn.[115] Ez a szűkszavú-

a) Scolari András püspök sirköve, 1426. Nagyvárad.

a) Tombstone of the Bishop Andrew Scolari, (d. 1426); Nagyvárad.

b) Széchy Dénes püspök sirköve, 1465. Esztergom.

b) Tombstone of the Bishop Dionysius Széchy, (d. 1465); Esztergom.

ság ikonográfiailag a korabeli főpapi síremlékek között egyedülálló, érdekes jelenség.

Az Alsani-sírlaphoz viszonyítva visszaesésnek is foghatnók fel azt a győri sírkövet, amely az 1428-ban elhúnyt Miklós ceretai (Szeret, Románia) püspöknek állítottak. Éppen a száz év előtti modora, az ugyancsak győri Briccius-sírkőre emlékeztet. A hosszadalmas felirat alatt, láthatólag két alak helyén mélyítetten vésték Miklós püspök egyházi díszöltözetben álló alakjának körvonalait, karcolt arcvonásokkal.[116] Bár a jelvények, az öltözék, a jobb karral tartott pedum és a mitra elhelyezése a XV. század ábrázolási módjának is megfelel, a bevéséses modor Zsigmond korában már nem annyira maradiság, mint művészi kezdetlegesség jele. E körülmény is arra mutat, hogy a síremlékek időbeli sorrendje nem képviseli egyben a művészi fejlődés menetét is. A halálozás éve ugyan biztos támpont az idő meghatározásában, de a XV. század elejéig inkább a *terminus post quem* szerepét játssza. Jól tudjuk, hogy síremléket néha csak az utód állított, tíz-húsz évvel később, amikor az arra vetődött vándor kőfaragó, aki az elhúnytat soha életében nem látta, az arcot vázlatos vonásokkal rajzolta meg s általában tartózkodott az egyénítéstől. Zsigmond korától kezdve ez a helyzet megváltozik. A főpap vagy hadvezér még életében gyakorta elkészítteti tumbáját s így egyrészt a halálozás éve *terminus ante quem*-mé tolódik ki, másrészt az arc egyénítésében, az arcképszerű mintázásban az emlékek valószerűbbek. A XV. században előtérbe lépő egyéniség-kultusz a Quattrocento friss fuvalamának is megfelelt. Figyelembe kell azonban venni még két körülményt. A síremlékek tipológiájában Európaszerte dívott felfogás szívós konzervatívizmust eredményezett s így sok esetben egy jóval korábbi kor művészi felfogása tükröződik vissza; a Zsigmond-kori emlék néha nem különül el élesen a Nagy Lajos-korabelitől. Másrészt a kőfaragó egyénisége a legkülönbözőbb művészi színvonalú emléket hozza létre.

Csekélyebb tehetséget észlelhetünk az időrendben következő papi síremléken, Albeni Henrik pécsi püspök 1445 után készült sírkövén, amely egyben a XIV—XV. századi alakos síremlékek merevebb stíluscsoportjának lezáró darabja.

A durva faragású mészkő síremlék a szokásos jelvényekkel ellátott, díszbeöltözött főpapot mutatja, csaknem egészen a Scolari-

emlék modorában. Arányai ennél, noha húsz évvel későbbi, sokkal gyengébbek.[117] Hiányzik belőle András püspök ünnepies kifejezése. A párna nagy, a püspöksüveg, — mint Henszlmann megjegyzi — „valóságos szörnyetege a mitrának".[118] A pásztorbot tőle jobbra áll s két kezében, akár Alsani Bálint, gótikus kelyhet tart. A casula s az alba redői, bár nem oly merevek, mint Scolarinál, mégis párhuzamosak. Lekopott arcáról bizonyára hiányzott az egyénítő vonás. Henrik püspök emlékének faragója jóval csekélyebb tehetségű Széchy András mesterénél s korához képest a váradi kőfaragónál is. Az olasz igazodású sírkővel a frontális beállítású gótikus papi sírkövek csoportja lezárul; a merev stílus uralma végetér, a Hunyadiak korától kezdődő emlékek egészen más irányban igazodnak.

A XIV. században oly ritka világi alakos síremléket épen, vagy akár töredék formájában sem ismerünk a XV. század 30-as éveiig. Annál nagyobb kereslet nyilvánult meg a címeres emlékek iránt s az alárendeltebbnek tűnő művészi feladat kielégítése a kőfaragók számához képest nem is ütközött nagyobb nehézségekbe. Aránylag igen sok kő maradt fent e korból. A címeres sírkövek típusa a XV. század első felében szerves továbbfejlesztése a Nagy Lajos-korabeli megoldásnak. Alakjukban azonban, mint már a XIV. század vége felé, megkeskenyednek, gótikusan megnyúlnak s a méret valamivel szerényebb. Mind ritkábban tűnik fel az egyszerű kereszttel díszített sírlap. A kor elvilágiasodó szelleme nem kedvezett e megoldásnak s inkább a szerényebb anyagi érdekeket volt hivatva kielégíteni. Szamárhátú gótikus ív csúcsára illesztett keresztet mutat a Nemzeti Múzeumban őrzött egyik kisméretű, szerény, töredékes síremlék, amelyet a XV. század legelejére keltezhetünk.[119] Kivitelben ennél jóval gondosabb az a liliommal ékesített, keresztes sírlap, amelyet Kompolthy László báró leányának, Osánának állítottak, s amelyet ma a Nemzeti Múzeum raktárában őriznek.[120] (4. tábla; *c*). A XIV—XV. század fordulóján készült sírkő ikonográfiai érdekessége a kereszt tövében és a sarkokon elhelyezett, négyszögesre stilizált halom.

E gótikus típust, amelyet már Krik Berchtold nürnbergi polgár említett 1392-i sírköve is képvisel, a budai Domonkosok műhelyéből kikerült sírlapok is alkalmazzák. Ezt az alakot mutatja Trentzlim budai polgárnak a koronázó templom déli falában el-

a) Töredék a XV. század 1. feléből.

a) Fragment of a gravestone from the first half of the 15th century.

b) Chatillon-címeres töredék 1433-ból.

b) Fragment of a gravestone with the coat-of-arms of the Chatillons, of 1433.

Budapest, Halászbástya múzeum.

(Fisher's Bastion Museum, Budapest.)

helyezett 1404-i sírköve. (6. tábla; *b)*. A dőlt címer sisakdíszében szereplő, magas forgós s viselettörténetileg nevezetes süveg vadászmesterre vagy solymárra enged következtetni.[121] Nagyon valószínű, hogy a budai szobrásziskola terméke a Lábatlan-család 1400 körüli karvai sírköve, amely ugyanezt a heraldikai megoldást követi. Gazdag indadísze kiváló művészi munka.[122] E korba esik s az átlagból messze kimagaslik Veréb Péter erdélyi alvajda († 1403) mátraverebélyi hatalmas mészkő sírlapja.[123] Bebek László 1401-i pelsőci címeres vörösmárvány sírlapja motívumában némi módosulásokkal Bebek György 1371-i síremlékét követi, bár a nőalak kivitele elnagyoltabb; a sisakdísz foszladékainak indaszerű elágazása a kor jellegzetessége.[124] A dőlt címer fölötti sisakdísszel ékes Tomaj Pál 1400-ból való Lesencetomaj-i sírköve is;[125] tipológiailag már egyénítettebb Tornay János tornai 1406-i sírköve. A dőlt címerpajzs fölött a sisakdíszben vadkanfej tűnik elő, amelyet keresztes tőr döf át; a címerkép három helyt is áttöri a körirat mezőnyeit, amelyeket befelé és kifelé is pálcatagozat határol. Tornay János heraldikailag nevezetes sírlapja művészileg is magas fokon áll.[126]

A budai Domonkosok műhelyéből kikerülő számos címeres sírlap mutat az 1400 körüli idők felfogásának nagy változatosságára s a legszélesebb társadalmi körökben való alkalmazására. Egy felirat nélküli polgári síremlék csupán egy mérleget ábrázol;[127] egy másik mészkő sírlap címerpajzsban hármas kalapácsot;[128] egy pékmester emléke a mészkőbe karcolt két zsemlye és egy perec.[129] Egy másik lapon háromszög tetején álló perec egyházi férfira vall, aki 1477-ben halt meg.[130] Bizonyos Péter nevezetű polgár emlékét örökíti meg egy baltát tartó behajlított karú címeres kőlap, minusculás betűkkel, a Domonkosok egykori templomában.[131] Újólag két olasz emlékét látjuk 1401-ben: a firenzei Waldher fia, Benedek, sírkövét[132] és a comói Zachariásét. Ez utóbbi vörösmárványkő, felirata unciális majusculákból áll. A címerkép vízszintes csiktől átszelt ágaskodó oroszlánt mutat, formakezelése archaizáló s a XIV. századi mintaképekre vall.[133]

A budai Domonkosok szobrásziskolájának Zsigmond-korabeli virágzását s mindjobban térthódító realisztikus szellemét mutatják a Halászbástya kőmúzeumának 1400 körüli sírkő töredékei. Egy vörösmárvány címeres torzó éles formamegfigyeléssel mintázott kakasfejet ad[134] s egy másik sisakdíszének unicornisa a Kornis-

család címerére utal, amely egyszarvút ábrázol. Az irodalom tévesen azonosítja a Garázda-család címerállatával, amely lángokból kiemelkedő vadkecske.[135] Különösen érdekes az a töredék, amely sugárkoszorú közepén az Agnus Dei-t ábrázolja; (13. tábla; *a)*, nyilván a Domonkos-zárda egyik priorának emléke.[136] A késő gótikus háromkaréjos-záródás közepén ekkor a XV. század elején, már megjelenik a reneszánsz-motívum: a rozetta, amely a budai iskola élénk olasz kapcsolatainak újabb bizonysága. A Halászbástya-múzeum számos más XV. századi töredéke mutat a Zsigmond-kori sírkőplasztika nagy virágzására.[136/a]) E kör hatása messze kisugárzott. Stíluskritikailag számos más vidéken található emlék utal a budai leszármazásra. Így Marczali Miklós erdélyi vajda († 1413) székesfehérvári sírkövének töredéke;[137] Tárnokházy István kalocsai 1430-i címeres sírköve a kapcsos imakönyvet tartó félkarral, bár a címerpajzs elhelyezése későbbi időre vall.[138] Egyik legszebb budai síremlék az 1430-i Chatillon-címeres sírkőtöredék (13. tábla; *b)*, gyönyörűen stilizált növény indadíszeivel feltűnően gondos és franciásan választékos kivitelével.[139] A budai iskola kisugárzását tételezik fel a Berzeviczy-család kisszebeni sírlapja esetében a művészien stilizált címerképpel és a naturalisztikusan mintázott állatokkal.[140]

E kor egyik legfontosabb címeres emléke a Perényi István királyi „főétekfogómester" (dapiferorum regalium magister) rudobányai vörösmárvány sírköve (1437), amelyen a budai műhely hatása érvényesül.[141] A címerkép és sisakdísze jobbfelé néző és két, középen elválasztott hajú, szúróstekintetű férfiarcot mutat, amelyet Horváth Henrik a budai Stibor-emlék arcképi felfogás közvetlen rokonának tart. Rámutat arra, hogy a gondos faragás és a sasszárny tollazatának aprólékos visszaadása, valamint a foszladékok indaszerűen ágazó alakítása a budai műhely hatása alatt készült.[142]

Amint a XIV. században, az emlékek tipológiájából felismerhetjük a kassai műhelyt s annak szepességi kisugárzását, s amint a Domonkosok Nagy Lajos, majd Zsigmond korabeli alkotásai a felfogás és a megmunkálás közös műhelyhagyományai folytán összetartoznak, annyival kevéssé tisztázott Erdély XIV—XV. századi emlékanyaga és fejlődésének menete. A XII—XIII. század

P. J. Circuli sirköve, 1427. Beszterce.

Gravestone of P. J. Circuli, (d. 1427), Beszterce, Transylvania.

általánosan elterjedt kereszt jelű sírlapjai után a címeres ábrázolás Erdélyben is tért hódított. Mindamellett úgylátszik, hogy az ország középpontjától való nagy távolság, a helyi művészetben megnyilvánult elmaradottságra vezetett. Az egyes helységek emlékei között a kapcsolat nem mutatható ki s különben is gyéren maradtak fent a sírkövek. Amint teljesen hiányoznak a nagy központok; Kolozsvár, Szeben, Brassó, XIV. és korai XV. századi emlékei, addig a kisebb falvakban szétszórt s kallódó töredékek összegyűjtése a kutatásnak a lehetőségét ezidőszerint messze meghaladó feladata. Egyes közelebbről ismert darabok — mint Nagyfalun,[143] Hadad,[144] Szilágysomlyó[145] — emlékei nyomán azonban kétségtelennek tartjuk, hogy a címeres emlékek művészileg megközelítik az anyaország termésének átlagát. Ha az erdélyi középkori művészet fő székhelyének, Gyulafehérvárnak, egykor nagyszerű síremlékanyagát ismerhetnők, élesebb fényben és előnyösebb megvilágításban állana előttünk az itteni sírkőplasztika fejlődése. A legkorábbi erdélyi alakos papi síremlékek éppen Gyulafehérváron maradtak fenn. A papi síremlékek tipológiája azonban általános kialakult vonásokat követ. Egymástól földrajzilag oly távoleső helyek, mint Gyulafehérvár, Nagyvárad, Pannonhalma, Pécs és Győr, a felfogásnak Közép-Európában általánosan elterjedt jegyeit tükrözik.

Amint a legkorábbi alakos sírkövek egyike, a szamosújvári-németi kő erdélyi s amint a legelső jelentős papi síremlék, Széchy András emléke gyulafehérvári, éppúgy erdélyi a legkorábbi datált XV. századi alakos világi síremlék is. A besztercei templom falában áll e sírkő, amelyre Ipolyi mutatott rá először. Ismeretlen vitéz emlékének tartotta s köriratának hibás olvasása folytán a XIV. század huszas éveire helyezte.[146] A későbbi irodalom olvasta le helyesen e majusculáris felírást, amely szerint bizonyos „Dicsőséges" Paltaleo J. Circuli 1427-i sírkövével állunk szemben.[147] (14. tábla.)

Ez a sírkő felfogásában rendkívül érdekes, úgyszólván egyedül áll a hazai emlékanyagban. Vésése és technikája a régibb hagyomány követésére és helyi kőfaragóra vall. Formavilága szinte még XIII. századi. Férfi áll rajta szemközt, lapos sapkája alól hullámos haj bomlik ki, jobbkarját mintegy palástjába rejti közvetlen mozdulattal; baljával kardjára támaszkodik s ugyanakkor pajzsot tart, amelyre ágaskereszt (littera pythagorica) van vésve. Arca borot-

vált, szemei közelfekvők. Az alak mozdulatában, a redők bevésésében friss közvetlenség nyilatkozik meg. Feje fölé a késő gótikus szárnyasoltárak lezáró párkánya emelkedik, rózsái mindmegannyi apró fenyőfa, a hegyvidék formavilágának érdekes lenyomata. A besztercei sírkő, akár a szamosújvárnémeti, teljesen elszigetelt alkotás a fennmaradt anyagban. A XIII. század technikája, a románkor formavilága s a gótika helyi zamatú díszítésmódja keveredik rajta.

Ugyanekkor, a XV. század első felében a budai szobrásziskola alakos világi sírelmékeket is termelt, amelyek a kor egyetemes színvonalán semmivel sem maradnak alább.

Stibor János királyi főkamarás († 1434) nevezetes sírköve az első épségben fennmaradt emlékünk. (15. tábla.) Teljes lovagi díszben, mellvérttel, láb-, karsínek és sodronying öltözetében fekszik. Szétterpesztett lábai balra tekintő stilizált oroszlán hátán nyugszanak. Baljában hosszú kardot, jobbjában némileg rövidebb tőrt tart. Páncélkesztyűs baljában címerpajzsot tart, míg jobb kezét a sírlap pálcatagos szegélye mentén húzódó lándzsára fekteti. Fejétől kétoldalt a Stibor-címer és a Sárkány-rend jelvénye, a hátteret gazdag növényinda-minták töltik ki, mint a Chatillon-címeres emléken. Horváth Henrik nem tartja kizártnak, hogy a két sírkövet ugyanaz a mester készítette. Rámutat a rendkívül fínom, aprólékos kidolgozásra, a sodronying filigrán fonatának, a kardszíjnak, a tőr markolatának s ornamentikájának realisztikus visszaadására s főleg az egyénített arcra, amely göndör hajával, bajuszával egészen portrészerű benyomást kelt s a korabeli férfi-szépségideált érzékelteti. Párhuzamba hozza a Stibor-emléket a Nemzeti Múzeum egy fejtöredékével s Perényi István, már említett rudóbányai címeres kövével.[148]

A nagyjelentőségű emlék mesterétől még egy alakos síremlék töredékét látjuk a székesfehérvári kőtárban őrzött vörösmárvány maradványok között. (7 tábla; *b)*. A sírlap, vagy talán tumbafödél-töredék szélén minusculás betűk egykorúnak mondják e követ a Stibor-sírkővel. Egy páncélos vitéz derekának s combjainak darabja ez. A kardszíj, a baloldali tőrmarkolat tökéletesen egy kézre valló kidolgozása azonnal szembetűnik. A páncélkesztyűs kéz a sírlap széléhez símuló lándzsát éppúgy fogja, mint a Stibor-emléken, csak tenyerével fordul a szemlélő felé. A töredék két-

Stibor János főkamaramester sirköve, † 1434
Budapest, Halászbástya múzeum.

Tombstone of John Stibor, Royal Chamberlain,
(d. 1434), Fisher's Bastion Museum, Budapest.

ségtelen kapcsolatot mutat Buda és Székesfehérvár között. Névtelenben maradt kiváló mestere a XV. századi magyar szobrászat fontos egyénisége.

Ugyanebből a korból, a 30—40-es évekből maradt fenn egy oroszlánalak, amely egy világi személyiség alakos sírkövének alsó darabja. Zárt körvonalai, naturalisztikus ábrázolása s a formafelfogás a Stibor-emlékével egyezik, bár az oroszlán itt jobbra fordul.[149] Egy sisakos, sodronyos ékítésű fej vörösmárvány töredéke Esztergomban szintén e korra utal, bár az arc helyén csak üres mélyedés látszik. Nagy kifejező erőt mutat az a budai alakos sírkőtöredék, amely egy szlavon bán síremlékének maradványa: (5 tábla; *b)* egy oroszlán hátsó fele s a rajta álló lovag cipőfeje maradt csak fenn belőle az „AVONIE" majuscált betűformáival.[150] Ugyancsak a Stibor-emlék mesterére mutat annak a női síremléknek három darabból álló töredéke, amelyen csupán az elhúnyt „Barbara" két hajfonatának fínoman cizellált töredéke látszik s amely a budai gyüjtemény egyik legszebb darabja.[151]

*

A legkorábbi épen s egészben fennmaradt gótikus szarkofágot újólag Erdély adja. A gyulafehérvári székesegyházban, a főhajó végén, az orgonakarzat mellé állították fel a XVIII. század közepén Bajkay, mások szerint Sztojka püspök rendeletéből azt a három tumbát, amely a Hunyadi-sírok nevén ismeretes s amelyek a magyar sírkőszobrászatnak legismertebb, legtöbbet tárgyalt és vitatott emlékei.[152] (16. tábla.) A magyar történeti kutatásnak máig sem megnyugtatóan tisztázott kérdése, hogy e ma már üres szarkofágok közül kettő kire vonatkozik. Az egyik s a legépebben maradt emlék hovátartozása kétségtelen. Az ifjabb Hunyadi Jánosnak, a nagy kormányzó testvérének most nyugat felől, a legszélről álló szarkofágja ez. A tumba födelének ferdén levágott szélén a körirat 1432-ben jelzi a „frater gubernatoris" halála évét,[153] bár a történeti források még 1440-ben is életben tudják. Ekkortájt, a negyvenes években készült a szarkofág. Három oldallapja is megmaradt a patinás magyarigeni mészkőből faragott tumbának. Két oldallapján halhólyagos mérművek között karélyos négyszögben balról az ország pólyás pajzsa látszik, jobbról II. Ulászló sasos címere. Maga a vitéz alakja erősen csonkított. Az arc letöredezett s a lábak

tőből egészen a lábfejig hiányzanak, karjai is le vannak törve. Az arc fiatal emberre vall, haja olaszosan kétfelé fésült. Fejét csőrös sisakra fekteti, ami a magyar síremlékszobrászat ikonográfiájában szokatlan jelenség. Varju ezt arra magyarázza, hogy az ifjabb János csatában fejezte be életét.[154] Páncélöltözetben fekszik, frontálisan, a páncélszövetű gallér, a kagylós hónaljvértek maradványai még láthatók. A lábfejek vassarui a realisztikusan felfogott oroszlán hátára kapcsolódnak.[155]

Az ifjabb Hunyadi János tumbája, mint egyetlen teljesen épen maradt gótikus szarkofágunk, a magyar síremlékszobrászatnak különösen becses emléke. Az alak jó arányai, az oldallapoknak a díszítő elemekben való tartózkodása mindenképpen fejlett ízlésű és tehetségű mesterre mutat, aki kétségtelenül Erdélyben élt és dolgozott, távol a budai szobrásziskolától s még messzebb a közvetlen német befolyástól.[156]

A másik két Hunyadi-emlék a leghevesebb vitákat idézte fel a századeleji magyar művészettörténeti irodalomban. Fölöslegesnek látjuk, hogy Varju, Möller, Boncz Ödön, Veress Endre vitájának minden részletét ismételjük s ezért legáltalánosabban kialakult nézetet közöljük.

Varju Elemér helyesen mutat rá, hogy a három emlék összeállításakor három Hunyadi lebegett az erdélyi püspök szeme előtt s a székesegyházban talált, szétdúlt maradványokból ehhez képest állítottak össze három szarkofágot, tekintet nélkül az archaeológiai, címertani, viselettörténeti szempontokra. Ekkor vésték rá a másik kettőre a feliratokat, amely a tévedések forrása lett.[157]

Az ú. n. Hunyadi János-tumba négy, össze nem tartozó darabból áll. Az előlapon a Kendi-családhoz tartozó XVI. századi szarkofág darabja foglal helyet, a két oldallapot csatajelenetek művészi faragványai ékesítik s kétségtelenül összetartozó párlapok. A baloldalon török foglyokat hajtanak keresztes lovagok, elől két páncélos vitéz, mögöttük hátrakötött kezekkel egy csapat török fogoly s a menetet hét keresztes lovag zárja be. A jobb oldalon, teljesen hasonló viseletben és fegyverzetben harcoló keresztény és török katonák csoportja látható.[158]

Varju e két oldallapot, a magyar gótikus szobrászat jelentős emlékeit, a kormányzó tumbája oldallapjainak tartja, de kétségbevonja, hogy a szarkofág födele, amely lengyel-sapkás, szakállas s

A három Hunyadi tumba. Gyulafehérvár.

The three Hunyadi tombs, Gyulafehérvár.

a frakkhoz hasonló törökös felsőkabátot viselő férfi Hunyadi Jánost ábrázolhatná. A különben is elfaragott, aránytalanul rövid s a helyszűke miatt felhúzott lábak csonkítás nyomait mutatják. A beható viselettörténeti vizsgálódások szerint a ruházat az 1580 körüli évekre mutat;[159] a lábak közötti kőfaragójegy is ebből a korból való.[160] Varju a későbbi átfaragást (amellyel Möller érvel) kizártnak tartja s egyébként is meggyőző okadatolással mutat rá, hogy a korabeli lovagok szakállat semmiesetre sem viseltek. Erre nincs példa a XV. századi emlékeken. A tumbafödél ikonográfiailag is teljesen kizárja, hogy a hős vitéz, a kereszténység rettenthetetlen harcosának síremlékén a harci öltözet, a vitézi attributumok s a címerek hiányozhatnának. A nézetet, hogy a fedőlap Bocskai Istvánt ábrázolná,[160] sem igazolni, sem cáfolni nem tudjuk, de az bizonyos, hogy a kormányzót semmiképpen nem ábrázolhatja. Valamelyik XVI. századi személyiség tumbafödele ez a problematikus darab.

Hasonlóan érdekes nézeteltérések merültek föl a harmadik, ú. n. Hunyadi László-sírra vonatkozólag.[161] Ennek a Kendi-címerrel díszített előlapja, az előbb látott Kendi-tumba keskeny lap párlapja. Két hosszú oldala sima vörös, illetve szürke kőlap. A fedőlap XV. századi páncélos lovagot ábrázol. A lábak alatt fekvő oroszlánra van vésve Hunyadi László neve, de a felirat későbbi, XVII. századi. A sírlapra két címer van faragva: a Hunyadiaké és a Zápolyáké. Varju itt is elveti az „átfaragás" felületes nézetét, midőn kimutatja, hogy a két címer a tumbafödél faragásával teljesen egykorú. A hollós címer bizonyítja, hogy a sírlap csak az egyik Hunyadié lehetett s mivel a másik címer a Zápolyák lángokból kinövő farkasa, Lászlóra semmiképpen nem vonatkozhatik (a Szilágyiak címerállata a vadkecske). Varju szerint ez a Hunyadi János igazi tumbafödele, akinek ismeretlen anyja Szapolyai-lány lehetett.[162] Mint egyetlen lehetséges föltevéshez, csatlakozunk ehhez a nézethez, annyival is inkább, mert a fekvő vitéz alakja nem mond ellent ennek. Frontálisan fekszik, gótikus vértezetben, hosszú haja kétfelé van választva. Fején valami kalpag maradványai, a borotvált arc ráncos, öreg embert mutat. Bő palást hull alá vállairól, az alsó karok le vannak törve. A címert angyalok tartják s a lábak a különösen szépen, a természethűen mintázott oroszlán hátán nyugszanak, de nem oly stilizált merevséggel, mint Stibor Jánosnál, vagy a két szepeshelyi Szapolyai-emléken, hanem az állat hátának görbületé-

hez igazodó kényelmességgel. Varju rámutat az arányos termetű férfialaknak a széles vállak és a karcsú derék alakításának, az északi, szepességi síremlékektől elütő voltára s a tumbafödelet magyar mester munkájának tartja.[163] Hunyadi László 1457-ben, atyja 1456-ban halt meg, a síremléket csak a hatvanas évek után készíthették. A páncélzat modora a XV. század közepére vall s megegyezik a középső tumba oldaldomborműveinek hadi viseleteivel. A két oldalt álló s címert tartó telamon későbbi jelenség. Hazai viszonylatban a század utolsó negyedére mutat. A Hunyadi-tumba, akár az ifjabb János fedőlapja, szintén erdélyi munka, habár természetesen más mester műve. Ha a Gyulafehérvárt készített emlékek valamennyiét ismerhetnők, az erdélyi síremlékszobrászat XV. századi magas színvonala teljes fényében állhatna előttünk.

A Hunyadi-tumbánál már észlelhető a merevség fölengedése, a lábak tartásának kényelmességében. Ezt még fokozottabb formában látjuk az ungmegyei Szürthe község templomában, Szürthey Domokos vagy Miklós 1450 körüli síremlékén.[164] A vitéz erősen lekopott alakjában a gótika ridegsége fölenged. A különben is jó arányokkal faragott férfialak az álló s nem kuporodó oroszlán hátán kontraposztban áll, egyik lábafejét előbbre helyezi. Leeresztett jobbjában mezítelen kardot tart, balját — s ez már új vonás — felemeli s úgy tartja a szélről fekvő dárdát. A mozdulat ábrázolása a kőfaragót erősebb próbára tette, ami a bal váll erőltetett vonalán érezhető is. A XV. század közepe táján dívott hosszú hajviseletű fejtől kétoldalt elhelyezett címer budai hatást árul el s az udvari reneszánsz fuvallama érzik a sírkő négy sarkánál elhelyezett rozettán is. A frontális beállítás merevségének feloldása a kor jele. A kar tartásában és az alak beállításában, erősen emlékeztet a salzburgi Truchtlaching templomában álló Peter Truchtlachinger († 1415) sírlapjára, amely Hans Heider egyik követőjének műve.[165] A német munka azonban a lábak merev tartásában még jóval korábbi, mint a szürthei kő. Érdekes, hogy a szürthei emléket időrendben követő s a század végének egyetemes jelentőségét megadó emlékcsoport (Pozsonyszentgyörgy, Szepeshely, Terebes, Héthárs, Máriavölgy) ettől a könnyed lábtartástól újra eltér. A budai szobrásziskola Zsigmond utáni új korszaka, a Hunyadiak korának stílusa érzik a szürthei síremléken s világos kapcsolatba hozható az ú. n. Hunyadi László-tumbafödéllel.

Vitéz János püspök sirköve, 1472. Esztergom

Tombstone of the Bishop John Vitéz. (d. 1472), Esztergom.

Gergellaki Bertalan sirköve, 1469.
Budapest, Nemzeti Muzeum.

Tombstone of Bartholomew Gergellaki, (d. 1469),
National Museum, Budapest.

A merevség feloldódását, a „lágy stílus" befolyását mutatja alakos papi síremlékeink jelentős új csoportja. Míg Scolari András és Henrik püspök figurája a XIV. századi olasz hatás visszfénye, a XV. század második felének emlékei már közelebb állanak a szomszédos osztrák tartományok művészetéhez, ha egészen más átszíneződésben is. E csoportba tartozik Széchy Dénes bíboros, esztergomi érsek († 1465), Gergellaki Bertalan († 1469). Vitéz János esztergomi érsek († 1472) és Sirokay László püspök († 1487) sirokai síremléke, valamint a magyar középkori síremlékszobrászat legszebb darabja Schomberg György 1470-i emléke s a stílusbelileg ehhez kapcsolódó, igen fontos székesfehérvári töredék.

Ez emlékek között a legkorábbi Széchy Dénes bíborosérsek hatalmas tumbafödele, (12. tábla; *b*) amely megrongálva került elő az esztergomi bazilika romjaiból, s a székesegyház kriptájába falazták.[166] Később, főleg az arcán, restaurálták. A főpapi díszben álló bíboros feje alatt, az ikonográfiailag szokatlan nyitott könyv, jobbjában tartja a pásztorbotot, baljában az érseki keresztet, amelyen a Széchy-címer pajzsa fekszik s alatta a csomós bíbornoki rojtok lógnak. A minusculás körirat itt elsőízben jelenik meg hullámzó szalagokra írva, amiben olasz befolyás érzik s amely Vitéz János síremlékén az 1482-i címeres epitáfiumán is megjelenik.[167] (2. tábla; *c*) Scolari és Henrik püspök merevsége itt feloldódik s bár a beállítás frontális s az arc is kevéssé egyénített, a testtartásban, a keresztet tartó kéz mozdulatában szabadabb. A casula, tunicella és alba redői naturalisztikus mintázással, lágyan simulnak a test formáihoz. Ugyanezt látjuk Vitéz János 1472-i, (17. tábla) szintén restaurált, hatalmas tumbafödelén, amely szintén az esztergomi székesegyház kriptájába van befalazva.[168] Az érsek feje itt négyrojtos párnán nyugszik, díszes pedumát szintén baljával tartja, jobbjával az evangéliumos könyvet szorítja melléhez. Fejétől kétoldalt angyalok emelik a leplet, ahogyan a szepeshelyi műhely emlékein látjuk. A családi címer s a címerállatok alant helyezkednek el. A hűség szimbolumai, az ebek, itt már hiányoznak. Vitéz János emlékének redőkezelése merevebb és sematikusabb, mint Széchy Dénesé, az albán sok a gótikus vonás, de a fájdalmas és komor méltóságot tükröző arc már egyénibb. Mindkét emlék stílusában a német eredetű lágy modor nyilatkozik meg: mint közeli analógiáit, megemlíthetjük Erhart mester művét, az eichstätti Wallburg-templomban III. Jan van Eych

(† 1464) és a regensburgi dómban Heinrich von Absberg püspök síremlékét.[169]

E két emlék nyugati hatásokra valló, lágy felfogásával szemben kissé merevebb s hazai ízű Gergellaki Bertalannak,[170] a budafoki Szent Háromság-templom prépostjának (†1469) síremléke. (Budapesti Nemzeti Múzeum.) (18. tábla). Kerek fejét göndör haj övezi, baljában könyvet tart, vaskos jobbját mellére szorítja. A visszahajtott ujjú tóga s a karing redői szinte párhuzamosak, mélyen, élesen vésettek. A címer a lábak alatt van elhelyezve, ferdén, korai modorban s bár a merev felfogás maradi, a lábak tartásában mégis valami közvetlenség s könnyedség van. Az arc kétségkívül portré s élénken emlékeztet Schmiechen kanonok nevezetes straubingi Szent Jakab-templombeli emlékére.[171]

A Széchy-, Vitéz- és a Gergellaki-emlék a Mátyás előtti kései gótikus plasztika lágy stílusú emlékcsoportja. Ehhez sorolható, de művészi magasrendűségében úgyszólván egyedülálló alkotás a legszebb középkor magyarországi síremlék: Schomberg Györgynek, a királyi kancellária jegyzőjének, pozsonyi infuláris prépostnak, az Universitas Istropolitana kancellárjának pozsonyi sírmlék.[172] (19. tábla). Az első emlék amely nem sírkő s nem is tumbafödél, hanem a szó valódi értelmében vett síremlék. Nem dombormű, hanem csaknem teljesen szabadon álló szobor, amely a keskeny fülke falát éppen csak érinti. A hagyományos merevségnek itt semmi nyoma, mert kifejezetten élő alakot akar ábrázolni. 1470-ben, a prépost 1486-i halála előtt 16 évvel készült s kétségtelenül hű arcképszobor.

Hosszú albát visel, amely gazdag, festői redőkben hull alá, csuklyás fején bíbornoki kalapot hord. Kissé balra fordul, arcát áhítattal fordítja ég felé. Mellén keresztbe tett kezeivel tartja, különös módon a bíbornoki kalap hosszan lecsüngő, sokbojtú zsinóros díszeit. A csúcsíves fülke fölött balról címere, jobbról gazdag infulája foglal helyet. A ruha ráncai a jól kiképzett testformákra simulnak, merevségnek s természetellenességnek itt nincs nyoma. A halált csak a csukott szem fejezi ki, különben az élet teljessége sugárzik a szobron. A mintázás realizmusa a fafaragás stílusára, az oltárszobrok művészetére emlékeztet.

Ez az északias jellegű realizmus kiváló mesterre vall. A kutatás a művész személyét Nicolaus von Leydenben sejti. Éber László

Schomberg György siremléke, 1470.
Pozsony.

Memorial of George Schomberg, (1470)
Pozsony.

mutatott rá elsőízben a Schomberg-emléknek III. Frigyes császár Stephans-dómbeli emlékével való közeli stílusrokonságára. E feltevést támogatja, hogy Leydeni Miklós, aki erős flamand hatás alá került, 1467 és 73 között a közeli Bécsujhelyen tartózkodott.[173] Lehetséges azonban, hogy egy tehetséges tanítványának alkotása.[174] A szobornak a fülkében való elhelyezése művészileg más hatást ér el, mint a relief-stílus, s a síremlékplasztika egyetemesebb vonatkozású összefüggéseire mutat rá.[175]

A Schomberg-emlék nem illeszthető a hazai síremlékszobrászat fejlődésének vonalába s következmények nélkül maradt; nyilván nem felelt meg a magyar művészeti szellem sajátos vonásainak. A Schomberg-emléktől képviselt stílusnak azonban még egy emlékét látjuk magyar földön, amelyet eddig a kutatás kellő figyelemre nem méltatott. A székesfehérvári lapidáriumban őrzik ezt a sírkövet, esetleg tumbafödél alsó fele, amely oroszlán hátán álló papi alak alsótestét mutatja.[176] (20. tábla.) Felírata nincs. Már ikonográfiailag is szokatlan. Az alak, mint a lábfejig érő alba s a reá omló casula is mutatja, kétségkívül papi személy emléke, de az oroszlán, kutya helyett, szokatlan s a hazai emlékanyagban egyedülálló. Külföldi analógiában azonban találkozunk vele, mint Farcher Simon apát seeoni[177] síremlékén († 1412). Az alak enyhe kontraposztban áll, az alba és a casula redői realisztikusak, távol a gótizáló merevségtől. Az élet lehellete érzik a kiváló művész alkotásán. Ugyanily élethű a sírlap alsó részébe kapaszkodó oroszlán sörényének, mancsainak finom megmunkálása. A főpapi jelvénynek, a pásztorbot alsó részének nincs nyoma. Az oroszlán lefelé hajló testtartása egészen román ízű, esztergomi emlékeket idéz fel, messzire távol, akár a szepeshelyi műhely, akár a gyulafehérvári oroszlánok, de a szomszédos osztrák tartományok modorától is. A redőkezelés a lágy stílus legérettebb alkotása, a XV. századhoz képest egészen barokkos szellemű s a gótika késői fellángolásaira emlékeztet. A kiváló s nyugati iskolázottságú mester Budán dolgozhatott. Erre vall a háttérben még kivehető, finom, térkitöltő inda-ornamentika, amely a Stibor-emlékre s a Chatillon-címeres kőre emlékeztet. A székesfehérvári töredék élénk bizonysága a XV. századi magyar síremlékszobrászat magas színvonalának.

A gótika lágy stílusú áramlatának csoportjához tartozik, de a reneszánsz díszítő motívumainak halmozásával sajátszerű s a hazai

fejlődésre mélyen jellemző, legkésőbbi XV. századi papi alakos síremlékünk: Sirokay László püspök, egri suffraganeus († 1487) sirokai (Sáros m.) síremléke. A sirokai templomban, külön fülkében áll ez a széles vörösmárványlap, amely a testes püspököt fényes egyházi díszben ábrázolja.[178] Tipológiájában a Vitéz Jánoséhoz csatlakozik, beosztása gótikus, de a korábbi merevségnek már nincs nyoma. A kései gótika nyugtalansága, zsúfolt formakezelése ömlik el rajta, de a díszítő motívumok, amelyek a tunicellán, az albán, a casula bő gallérján, a magas mitrán s a háttérben jelentkeznek, a reneszánsz formakincsei. A vaskos, csukottszemű arc egyéni arckép, s stílusában a straubingi kanonokra emlékeztet. A pedum csigája akanthuszlevelekből áll, a nóduszt kendő födi, a fej alatti párna is a legdíszesebb reneszánsz motívumokkal ékes. Erőteljes, plasztikus hatású, bár zsúfolt s nyugtalan mű s érdekesen vezeti be a Felvidék reneszánsz szellemű alkotásait. A Mátyás-kori művészet Felsőmagyarországon korántsem nyilatkozik meg olyan olaszos tisztaságban, mint a budai műhelyekben. A szívós életű felvidéki gótika nem egykönnyen engedte át a teret utódjának. A sirokai emlék megőrzi a gótikus szerkezetet és formafelfogást, de átveszi az új díszítő elemeket. A gótikus kompozíció s a reneszánsz ornamentika a XV. századvégi magyar síremlékeken egybeötvöződik és sajátos szellemű műgyakorlatot teremt.[179]

A Sirokay-emlék stílusának következményei inkább a világi, semmint a papi síremlékeken nyilatkoznak meg. Mielőtt azonban a XV. századvégi plasztikára rátérnénk, szemügyre vesszük a címeres emlékeket, amelyek a problémakört újabb oldalairól világítják meg.

*

Fennmaradt címeres vagy feliratos sírköveink száma a XV. század közepétől rendkívül megnövekedik. Sajnos, le kell mondanunk arról, hogy az egész emlékanyagot a maga részletességében tárgyalhassuk. A széltében-hosszában elszórt, minden közelebbi irányjelzés nélküli bibliográfiai utalások s a régi irodalom megbízhatatlan rajzai és metszetei erre nem nyújtanak szilárd támpontot. A kiemelkedő s jelesebb, vagy könnyebben hozzáférhető emlékek tanulmányozása azonban színes s változatos képet tár elénk s meggyőzően mutatja ki, hogy a gótikus stílusból a reneszánszba való átmenet hányféleképen módosult az ország különböző vidékein.

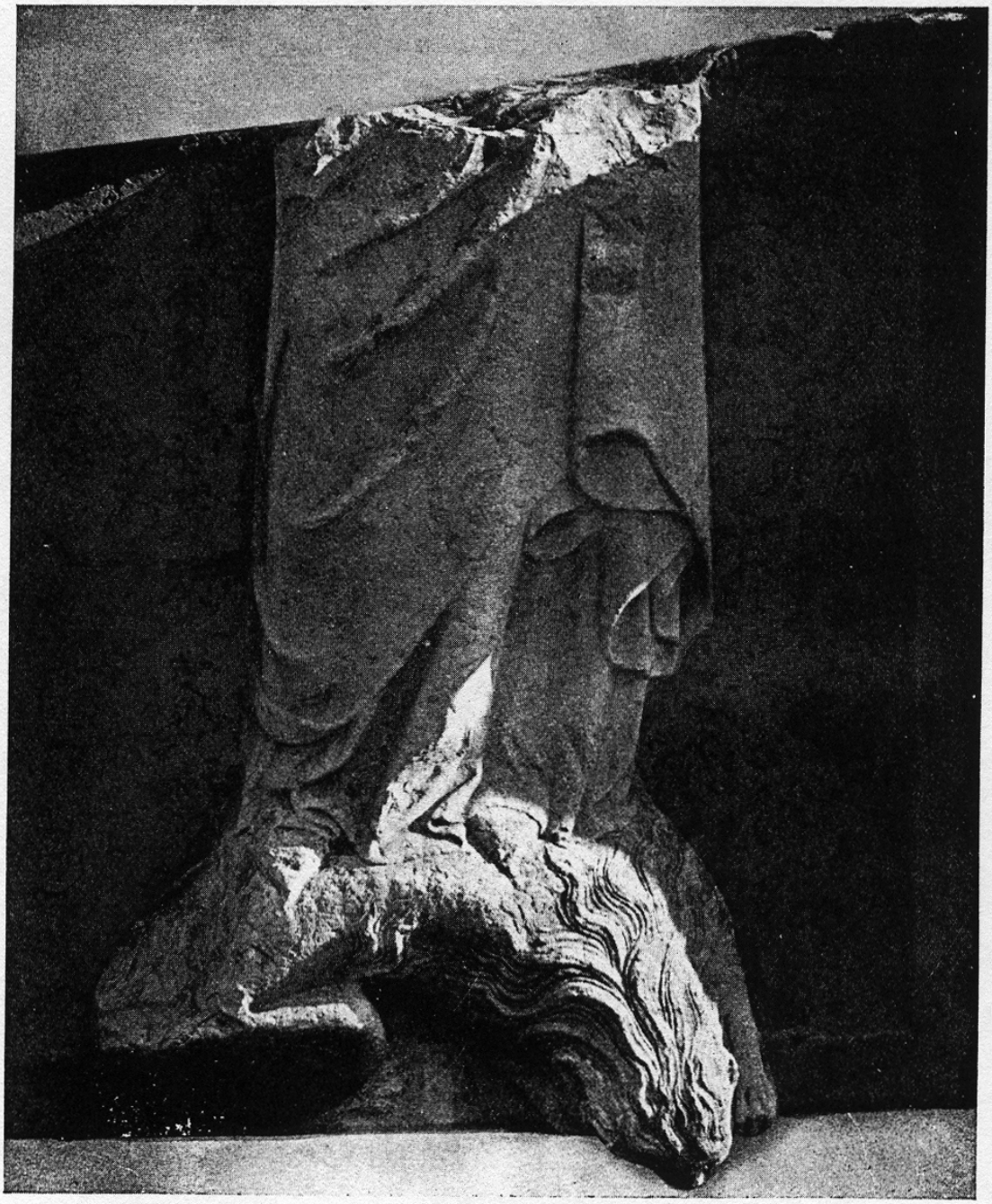

Egyházfi sirkövének töredéke, XV. sz. eleje. Székesfehérvár, kőtár.

Fragment of a tombstone of a dignitary of the Church, beginning of 15th century. Székesfehérvár.

A reneszánsz elemeinek legkorábbi térhódításában a budai szobrásziskola vezet s ezirányú jelentőségében messze túlszárnyalja felsőmagyarországi és az erdélyi műgyakorlatot. A Budán faragott sírkövek messze vidékre elkerültek. Így budai műhelyből valónak tartjuk Perényi János, Albert király főtárnokmesterének († 1458) terebesi (Zemplén m.) gyönyörű vörösmárvány címeres sírlapját.[180] Heraldikai módosításokkal Perényi István már fentebb említett 1437-i emlékének modorában készült, bár egészen más kézre vall. A heraldikailag igen nevezetes címerkép térkitöltő indadíszei a késő gótika legszebb hajtásai s a Zsigmond-kori budai iskolával állanak kapcsolatban. A jobbradült pajzs s általában a tipológia még gótikus, akár az ehhez stílusban és megmunkálásban igen közelálló 1461-i máriavölgyi,[181] vagy az egri várszékesegyház romjai között talált, a XV. század harmadik harmadára valló címeres kövön.[182] A címeres kövek típusában bekövetkező változás az 1470 körüli időkre esik. A címerpajzs alsó részén kikerekedik s többé már nem dől ferdén, hanem a kor szelleméhez híven, függélyesen áll. A sírkő beosztása is változik. A mezőny felső négyszögébe kerül a címer s az alsó részébe a már lapidáris betűkből álló felírás. A budai iskola legfényesebb korszakának, Mátyás idejének alkotásai ezt a beosztást követik, a közvetlen forrásból érkező s tiszta olaszos quattrocento szellemben. Az ornamentika nem oly halk és tartózkodó, mint a Stibor, vagy Chatillon-emléken, vagy a székesfehérvári alakos töredék hátterében, hanem a Corvin-kódexek lapdíszeinek modorában erőteljes, húsos növényindák ölelik körül a címerpajzsot.[183] Ilyen elevenen kiemelkedő, duzzadó indákat látunk bizonyos Bernardinus sírkövén[184] s azon a ritka gazdagon faragott vörösmárvány töredéken, amelyen a címerpajzson és a sisakdíszen páratlan finomsággal megmunkált sasmadár néz ki.[185] (21. tábla.) A mátyáskori reneszánsz szép emléke az a töredék, amelyen babérkoszorútól övezett torony emelkedik[186] (22. tábla). Újmotívum tűnik fel: a címerpajzs karikára fűzött szalagon függ. E motívummal többízben találkozunk, mint Garázda Péter költő esztergomi sírkövén, (23. tábla; *a*) amely beosztásával, az alulsó mezőnybe, a sarkakon bevágott cikkelyes táblára írt antiqua betűkkel a keretelés szép reneszánsz díszeivel a sarokrozettáival kétségtelenül olasz mestertől való alkotás.[187] A karikáról függő szalag 1500 körül ugyancsak gyakran szerepel, mint Perneszi Pálné, Szapolyai

Orsolya 1500-i porvai,[188] Lardus Tádé 1512-i kassai sírkövén[189] s Goston András 1499-iki esztergomi sírkövén. (23. tábla; *b*). Ez a típus a mátyáskori emlékekre jellemző, de nem vált általánossá, mert a heraldikai maradiság szívósan ragaszkodott a régi formákhoz.

Így a Halászbástya-múzeumban egy 1491-i[190] és egy 1494-i töredék[191] mellett egy 1488-i, sarokvasat ábrázoló polgári címerpajzsot a XIV. század második felének modorában, a négykaréjos négyszög fogja körül.[192] Ugyanezt látjuk Szántói Ambrus váci prépost esztergomi kanonok 1483-i esztergomi sírkövén,[193] a győri székesegyház egy, ugyanezen időbe eső lapján[194] s bizonyos László prépost tengődi sírkőtöredékén.[195] 1470—1500 körül e típus Alsóausztriában is divatos volt.[196]

Midőn Budán és Esztergomban a reneszánsz friss levegője árad szét, Kassa még a gótika légkörében él. Az e korbeli kassai töredékek még gótikusak, csak függélyesen álló, lekerekített címerpajzs jelzi némiképpen az idők változását. Így Cromer Ágost polgármester 1472-ből való töredékes emlékén a mondatszalagos családjegy fölött gótikus architektura díszlik[197] s hasonlóan a Nicolaus Wogmeisternek tulajdonított 1483-i sírkövön.[198] Csupán egy igen rongált állapotban lévő csúcsíves töredék mozgalmas inda-ornamentikája mutat a századvégi ízlésváltozására.[199] A kassai sírkövek sajátos stílusa külön csoportot alakított ki, amely azonnal felismerhető.

A Thurzó-család legrégibb sírköve a lőcsei Szent Jakab templomban, Kőszeghy Elemér vizsgálódásai szerint a XV. század második feléből való s dűlt címerképe a századeleji hagyományokhoz ragaszkodik.[200] A 80-as évekből származó két selmecbányai sírkövön már érzékelhető a változás: Hohel Jánosnak 1480-i ikerpajzsos s Körndl Györgynek, a késő gótika nyugtalanságára valló 1479-i emlékén.[201] (24. tábla; *a*.)

Külön sajátságokat figyelhetünk meg az erdélyi XV. századvégi címeres sírköveken is. Dengelegi Pongrácz János erdélyi alvajdának a század közepéről való tövisi címeres emléke a század első felének általánosan elterjedt heraldikai típusát adja.[202] Ezzel szemben nyugtalanság és zsúfoltság érzik, de erőteljes plaszticitás is az 1471-i tövisi Zay-emléken, melynek indadíszeit feliratos szala-

Töredék, XV. sz. 2. fele. Budapest, Halászbástya múzeum.

Fragment of gravestone from the second half of the 15th century, Fisher's Bastion Museum, Budapest.

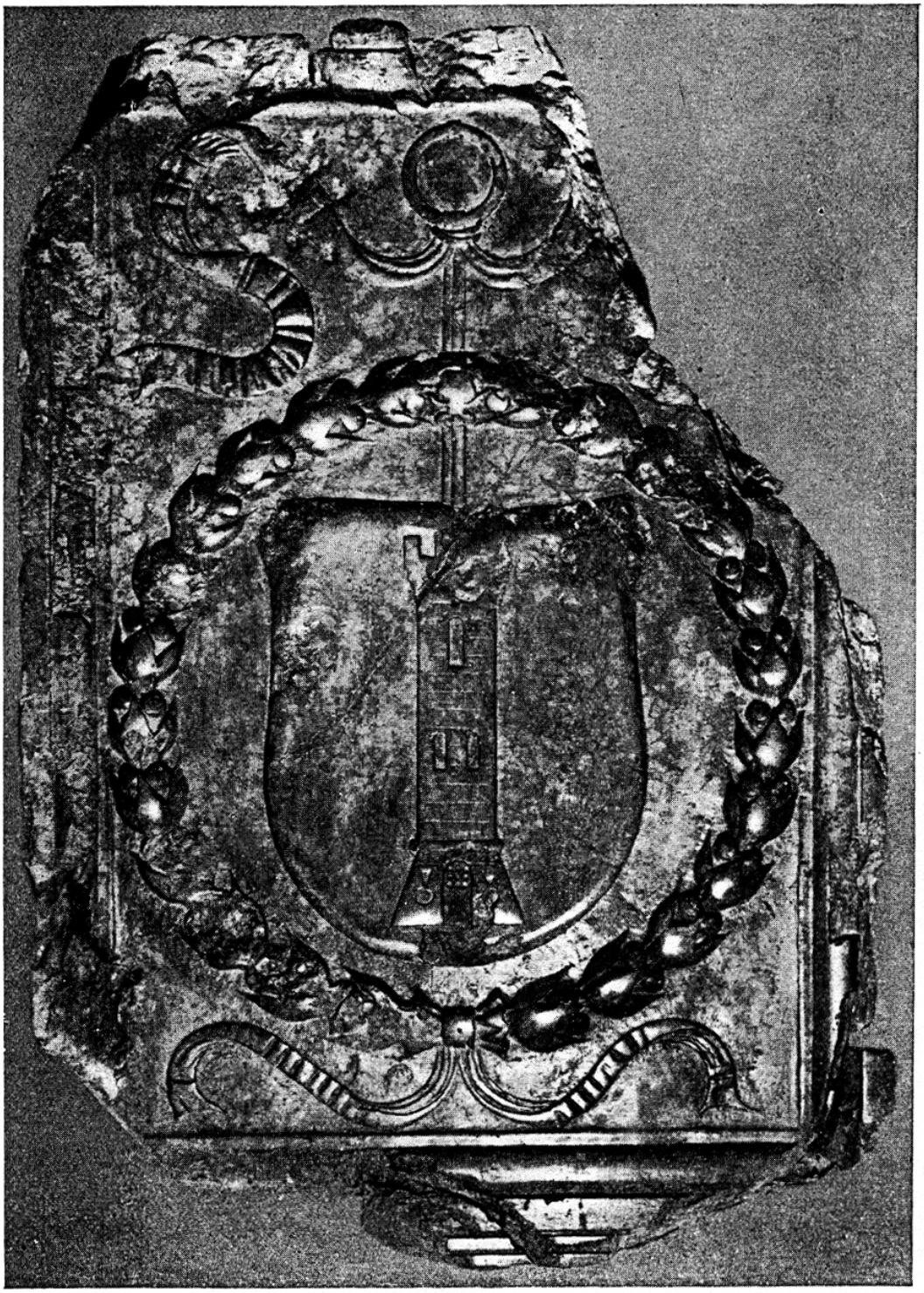

Töredék, XV. század 2. fele. Budapest, Halászbástya múzeum.

Fragment of gravestone from the second half of the 15th century, Fisher's Bastion Museum, Budapest.

gok fonják át. (25. tábla; *a, b.*)[203] Magasan kiemelkedő relief-stílus jelentkezik az Apafi-család egyik tagjának Marosvásárhelyről az Erdélyi Múzeumba került, XV. századvégi síremlék-töredékén; (24. tábla; *c)* a sisaktartó foszladékai mélyen a pajzsláb alá nyulnak.[204] A gótika virágkorában, Szamosfalvi Mikola Ferenc és János 1471-i szép emlékén feltűnnek már a reneszánsz díszítő elemei. A gondosan s plasztikusan faragott nemzetiségi címer körül az orrjegy dús redőkben, nyugtalan mozgalmassággal omlik alá, ami elárulja, hogy a kőfaragó német minták után dolgozott. A négy sarkon előtűnő rozetták s a mező belső szélén meghúzódó astragalossor már a reneszánsz előhírnöke. Thomas Lapicida művét sejtik benne.[205] A reneszánsz és a gótika elemeinek keveredését mutatja Szamosfalvi Gyerő Tamás XV. századvégi kolozsvári sírköve is. Gótikus indák és reneszánsz akanthusz-levelek vegyülnek a függélyesen akasztott nemzetségi címer orrjegyében.[206] Manino Peccti 1499-i kolozsvári sírkövén azonban, bár a címerpajzs függőleges s az alant és fönt kígyózó szalagokban igen érdekes s a megszokottól eltérő megoldást mutat, a címerállat merev faragásában és a gótikus köriratban a régi hagyományok szívós életereje küzd.[207]

Ekkortájt tűnik fel a későbbi sírkőplasztikában oly előkelő szerepet játszó Nagyszeben legkorábbi emléke: Csukás (Hecht) György polgármester († 1496) címeres, gótikus modorú sírköve.[208] Érdekes, hogy ekkor, a század fordulóján újra felbukkannak, egymástól távoli vidékeken a keresztdíszű sírkövek. Nagyszebenben, Michne Mihály vajda 1510-i keskeny sírlapján a halmon álló latin kereszt egyszerű alakja emelkedik. Alól három rozetta és a kereszt lóhere-idomú végei is rozettákat zárnak magukba.[209] Csehi Wajda István szilágycsehi, 1500-i sírkövén a felső mezőnyt a címeres pajzs fölött, Kassára emlékeztetve, nagy kereszt tölti ki.[210] Farnosi Veres János farnosi (Kolozs m.) 1500-i emlékén a mérműveket alakított kereszt s a címer alatt rozettadísz tűnik fel.[211] Molner Gergely festő feleségének 1494-i, gölnicbányai sírkövén is, családjeggyel kombinált egyszerű kereszt ékesíti a mezőnyt.[212]

A XV. század végétől kezdve a gótikus ékítés mind ritkább lesz. A sírkőplasztika ebben megelőzi az épületplasztikát. A budai mátyáskori reneszánsz hatása mind általánosabbá lesz. Ezt mutatja a szentgyörgyi és bazini grófok XV. századvégi budai címeres töredéke, fínoman mintázott sasszárnnyal.[213] Aragoniai Beatrix taná-

csosának, Estei Hippolit udvarmesterének, Monelli Bernátnak tiszta reneszánsz ízlésű címeres kövén, feltűnik a sisakdísz nőalakja quattrocentista felfogása,[214] Perneszi Pálné már említett 1500-i sírköve, az olasz jellegű reneszánsz egyik legszebb képviselője.[215] Ide tartozik a Halászbástya-múzeum egy lekopott XVI. századeleji töredéke;[216] továbbá Telegdy István mezőtelegdi síremlékének 1507—1514 között készült címeres lapja heraldikailag egészen szokatlan megoldású, a címerdíszben Mihály arkangyal mérleget tartó s pallost emelő alakjával. A sisak és díszei a címerpajzs alá vannak vésve.[217] Az előbbihez hasonlóan szép reneszánsz díszítés tünteti ki Goszton András 1499-i esztergomi sírkövét, amely a kor divatja szerint a címerkép alatti négyszögben hordja a felírást. A mezőnyt reneszánsz díszek töltik ki.[218] A Goszton Andráséhoz hasonló pompás követ a XVI. század első negyedében nem látunk, de típusa szerényebb ornamentikával, általánossá lesz. Ezt tapasztaljuk Thurzó Zsigmond váradi püspök 1512-i nagyváradi sírkövén,[219] Lardus Tádé már említett 1514-i kassai emlékén,[220] Forgách Péter († 1515) elefánti sírkövén, amelyet Johannes Fiorentinus faragott és szignált. A neves olasz mester a címerpajzsot karikára akasztott szalagra fűzi.[221] Ugyanezt a típust képviseli Szentléleky Miklós Domokos 1516-i csatkai sírköve is.[222] Pösel Lőrinc selmecbányai emléke egyéni alkotás, lapidáris köriratával, de a címerkép felfogásában még a gótika szellemének él.[223] Hachói Gáspár († 1514) egri várszékesegyházbeli sírkövén Thurzó Zsigmond emléke modorában tartott címerpajzsot látunk[224] s ugyanilyen idomú kelyhes pajzs áll bemélyített technikával vésve Johannes Theologus 1520-i berethalmi sírkövén.[225] Batthyányi Boldizsár 1520-i, németújvári címeres síremlékén a keretelés szinte már barokkos vonásokat mutat.[226] A XVI. század elején a naturalisztikus felfogás a címerállatok faragásában magas fokra emelkedik; egyik legkiemelkedőbb példája a vadasi „Blasius Literatus" vörösmárvány emlékének töredéke; a szemközt ágaskodó két kutya megkapó élethűséggel van kifaragva.[227]

Az itt futólag ismertetett gazdag anyag hű képet nyujt a Mohács előtti kor magas művészi fokra emelkedett, virágzó címeres emlékszobrászatáról. A kereslet a következőkben, a XVI. és XVII. században sem csökken, de általános művészettörténeti jelentősége alábbhagy. Inkább, mint az alakos sírlapok, szarkofágok

a) Garázda Péter költő sirköve, 14..(?) Esztergom.

a) Gravestone of the poet Péter Garázda, (14. . ?), Esztergom.

b) Andreas Goston siremléke, 1499. Esztergom.

b) Gravestone of Andrew Goston, (d. 1499), Esztergom.

Plate 23. tábla

a) Körndl György sirköve, 1479. Selmecbánya.

a) Gravestone of George Körndl, (d. 1479), Selmecbánya.

b) M. de Babenberna sirköve, 1411. Budapest. Nemzeti muzeum.

b) Gravestone of M. de Babenberna. (d. 1411) (Nat. Museum, Budapest)

c) Apafi-sirkő töredéke, XV. század vége. Kolozsvár.

c) Fragment of a gravestone of a member of the Apafi family, end of 15th century, Kolozsvár, (Transylvania.)

természetszerű járuléka jön számba s mind kevésbé jellemző a művészi fejlődésre.

*

Az alakos síremlékszobrászat egyik legfontosabb korszaka s a fejlődés igazi lendülete a XV. század utolsó s a XVI. század első negyedére esik. Az e korbeli emlékekből világos képet alkothatunk a síremlékszobrászat magas színvonaláról és sajátos tipológiájáról.

Egyik legkiválóbb XV. századi papi síremlékünk, a Schomberg-emléknek szinte kortársa a század világi síremlékszobrászat nevezetes alkotása, György bazini gróf († 1467) pozsonyszentgyörgyi szarkofágjának márvány fedőlapja.[228] (26. tábla.) Az elhúnyt alakja szétterpesztett lábakkal áll az oroszlán hátán, teljes lovagi fegyverzetben, s feje a szokásos párnán nyugszik. Fején kucsma, vállára palást borul. Páncélkesztyűs jobbjában nagy csillagos lobogót tart, míg balja a rövid kard markolatát fogja. A göndörhajú, bajusztalan, szakálltalan, szép férfiarc igazi portré, nagy egyénítő és jellemző erővel kidolgozva. Az egész emlék legszigorúbb realisztikus felfogásban készült, a részletek a legapróbb sodronyszegig híven ki vannak faragva. Hekler szerint a szentgyörgyi emlék stílusának részletezése bronzművekre látszik visszanyúlni, a Vischer-család nürnbergi tevékenységére.[228/a] Annyi bizonyos, hogy e magas márványrelief a XV. századi, északias ízű realizmus legtökéletesebb hazai alkotása, a lovagsíremlékek prototípusa. A felvidéki emlékekre nagy hatással volt.

György gróf kitűnő állapotban fennmaradt szarkofág-födele az alak merev tartásában a helyi hagyományokat követi. Terpeszállása a Stibor- és a Hunyadi-emlék lábtartására emlékeztet. A Hunyadi-tumbafödél s még két sírkő tartozik e körhöz. Kinizsi Pál († 1494) XV. századvégi s Kamiczházi Horváth, más néven Uzdolyai Mylenovich Márk († 1512) síremlékének töredékei, amelyek Nagyvázsonyból kerültek a budavári koronázó főtemplomba.[229] Kinizsi emlékének karja s jobb lába hiányzik. A ferdén álló lábfejek közül a jobb, oroszlán fejére, a balnak hosszú csőrcipője egy vergődő, hosszú köntösű, szakállas török alakjára tapos. A fegyverzet modora, a páncél a Hunyadi-emlékre mutat, a címerpajzs hátterének mustrái reneszánsz-ízű rozettákat tüntetnek fel. Egykorú vele

s azonos kézre vall Kamiczházi Horváth Márknak, Kinizsi özvegye második férjének szintén több darabra szakadt sírköve. A hónaljvértek rózsái díszesebbek, az alak jobbjával lándzsára támaszkodik, amely, akár a szentgyörgyi emléknél, tulajdonképpen lobogó rúdja. Zászlaja párnául szolgál s jobboldalt egy angyal fogja. A jobb kéznél egy csákány s a balkéz, mint Kinizsié, a címerpajzson nyugszik. A szétvetett lábak alatt oroszlán hever. Mindkét emlék kitűnő kvalitású s éles fényt vet a századforduló síremlékszobrászatának fejlettségére.

Míg a Szentgyörgyi emlék, a Hunyadi-tumbafödél és a nagyvázsonyi kövek esetében az eredetet nem tudjuk kimutatni, világosan áll a legjelentősebb hazai műhelynek, a szepeshelyinek nagy jelentősége. A két Szapolyai-emlék, a középkori síremlékszobrászat vezető alkotásai köré, csoportosítható a műhely fogalma: az egyik Szapolyai Imre nádor († 1487), (27. tábla), a másik Szapolyi István nádor († 1499) márványemléke. [230] Mind a kettő a György bazini gróf sírlapjával megindult irányhoz kapcsolódik.

Imre nádor emléke művészileg magasabb szinten áll s élénkebben is jellemzi a gótika -és a reneszánsz modorának sajátos vegyülését. A fülke architektúrája gótikus, a páncélzat, az egész tipológia, a lábak alatt fekvő oroszlánnal s a címert tartó két telamonnal Hunyadi tumbafödelére emlékeztet. A részletek hű és aprólékos visszaadása a pozsonyszentgyörgyi tumbafödéltől megindított realizmus folyománya. Nem enged föl a frontális beállítás s az alak merevsége sem, de sok a reneszánszdísz: a nagy akantusz-levelek az architektúra fölött; a két szárnyas angyaltól tartott palást rendkívül fínom s változatos mustrái, a jobb hónaljban tartott lobogó fínomkodó ornamentikája. Alkotóját olasz mesterben keresték. Divald mindkét szepeshelyi emléket budai eredetűnek tartja, rámutatva a belvárosi templom pastoforiumával való stílusrokonságra.[231] A gótikus architektúra-háttér inkább helyi hagyományokra vall, bár a reneszánsz díszítésben a budai műhelygyakorlat hatása elvitázhatatlan.

Szapolyai István síremléke sokkal díszesebb, a díszítés zsúfoltabb, a test arányaiban kevésbé sikerült. A gótikus fülke már egy reneszánsz diadalív virágos sarkának ad helyet. A négy angyal Imre nádor emlékének szinte másolatai, az alak beállítása is azo-

a) Tövisi Zay-sirkő töredéke, 1471. Kolozsvár.

b) Tövisi Zay-sirkő töredéke, 1471. Kolozsvár.

a) Two fragments of a gravestone of a member of the Zay family, (d. 1471), Kolozsvár, (Transylvania.)

nos, bár István testesebb. Az oroszlán is jóval erősebb, a lobogó nagyobb területet foglal el. A kezek tartása is egy kézre vallanak, akár a gótikus páncélzat, de az Imre nádor emléke kiválóbb alkotás. Valószínű, hogy a budai iskolázottságú, olasz eredetű mester műve készen kifaragva került Szepeshelyre s ennek nyomán helyi mester készítette el Szapolyai István síremlékét.

E két kimagasló alkotás valóságos iskolát teremtett Felsőmagyarországon. Legközvetlenebbül Perényi Imre († 1519) tőketerebesi s Tarczay Tamás († 1493) héthársi emlékén nyilatkozik meg. A Perényi-emlék szerkezetében szinte mása a Szapolyai-sírlapoknak.[232] A fülke itt is gótikus, de a teret akantuszlevelek töltik ki. A felső két angyal vízszintesen tartja a virágos szőnyeget. Kesztyűi kisebbek, arányosabbak, mint a nádoroké s a lábfejek vassarúi sem olyan hosszúak. A címertartó két angyal inkább lebeg, az oroszlán feje túlságos nagyra sikerült. Részleteiben, a virágos mustrák kidolgozásában igazi remekmű. Lehetséges, hogy a Szapolyai István emlékének alkotója faragta. Olasz mű ez is, míg a másik e körbe tartozó emléket, Tarczay Tamás sírkövét[233] heraldikai leírója már német iskolázottságú mesternek tulajdonítja. A háttér leplét tartó, háromnegyedes domborművű angyalok, a gótikus vértezet aprólékos kidolgozása, a kivitel realizmusa reneszánsz vonás, bár a zömök alak merev tartásában a helyi hagyományokhoz ragaszkodik.

A századfordulón a lovagi síremlékek e típusa széltében elterjedt. Kitűnő déli példái Ujlaki Miklós, bosnyák király († 1478) és fia, Lőrinc, († 1524) emlékei, amelyek az újlaki (Szerém m.) ferencesek templomában maradtak fenn.[234] Miklósé a díszesebb. Kettős párnán fekszik, gótikus vértezete díszesen cizellált, karja alatt a címerek egész sorozata, gazdag reneszánsz ornamentikába ágyazva. Ujlaki Lőrinc emlékén a lapidáris körirat is fennmaradt; a díszítő elemek alkalmazásában tartózkodóbb, a páncélzat is egyszerűbb, az oroszlán teste jóval nagyobb. A karok tartása a szepeshelyi emlékcsoporttal rokon. A lábak tartásának hagyományos merevsége itt sem oldódik fel. Kétségtelenül olasz mester faragta a két követ. Leírójuk, Thallóczy Lajos, irodalmi utalások nyomán a Mátyástól behívott Traguriai (Traui) Jánost sejti mesterének, akit ő Giovanni Dalmatával azonosít. Ez azonban önkényes feltevés.

Az álló lovagi síremlék olaszos típusát a Felvidék XVI. századeleji alkotásaiban még néhány kiváló emlék képviseli: Pálóczy Antal és Mihály 1519-ből származó sárospataki, Máriássy István 1516-i márkusfalvi, Warkócz Kristóf († 1520) késmárki s egy ismeretlen vallon lovag XVI. századeleji bártfai sírköve. A jelvények halmozásában, a kidolgozás díszességében ezek a művek eltérnek a pozsonyszentgyörgyi és a szepeshelyi emlékektől.

A Pálóczy-síremlék, amelyet nyilván Antal († 1526) készíttetett testvérével, Mihállyal közös emlékként, érdekes attributumával válik ki.[235] A test arányai nem épp sikerültek, elnagyolt az arc faragása is, de gazdag díszű a széles párna, módosul a páncélzat s ami a legérdekesebb: az oroszlánt nem fekvő, vagy összekuporodó alakban, hanem lendületesen balra ugorba faragták. Heraldikai leírói olasz mester művének tartják.

Ugyancsak olasz mesterre vall s megmunkálásában a szepeshelyi emlékekhez áll közelebb Máriássy István szepesi várkapitány, később főispán († 1516) márkusfalvi sírköve, amely a hazai síremlékszobrászatban ikonográfiailag egyedülálló motívumok halmaza.[236] A páncélos, zömök termetű, vassapkás vitéz vállvértjét nyolcágú csillagok díszítik. Lábait szétterpesztve, könnyedébb tartásban áll, de nem oroszlánon, hanem ágaitól megfosztott, lebegő fatörzsön. Ez teljesen új vonás s valószínűleg személyes vonatkozásra utal. A jobbkézben tartott tornazászlót nem hónaljába szorítja, hanem felemelt kezében tartja; a zászló a rúd köré csavarodik. Szokatlan vonás az SM monogramm a párna két oldalán s leginkább a balkézben tartott címerpajzs, amely a hazai típusoktól merőben eltér s tiszta olaszos alakú. A lapidáris betűkkel írt felirás filológiai jellegzetességei („tomba" „tumba" helyett) szintén olasz mesterre vallanak. A lábak tartásának könnyedségében már nincs semmi középkorias.

Ez a közvetlenebb testtartás a XVI. század 20-as éveiben néhány fontos emléken folytatódik. Első helyen áll a szepeshelyi emlékekhez idő-, hely- és stílusbelileg is közelálló késmárki sírkő, Warkócz Kristóf várkapitány († 1520) tumbafödele.[237] A beállítás hagyományai; a jobbkézzel tartott zászlórúd s a pallos markolatán nyugvó balkar, a párna négy lelógó rojtja, a lábak frontális tartása s a hatalmas méretű oroszlán változatlanok, de a félreforduló,

György, bazini gróf sirköve, 1467. Pozsonyszentgyörgy.

Tombstone of George, Count of Bazin, (d. 1467), Pozsonyszentgyörgy.

csaknem a párnára fekvő fej tartása már újság s eddig Magyarországon nem tapasztalt vonás. A széles, lapos orr, a kiálló homlokcsontok, a húsos arc kétségtelenül az élet után mintázott. Kitűnő a nyugodtan fekvő oroszlán. A háttérbe szorult címer fölé vésett C W betűk a Máriássy-emlékre utalnak.

A század második tizede körül keletkezett alakos emlékek legjellegzetesebb vonása, a mozgásba induló figura, érdekesen mutatkozik a bártfai Szt. Egyed-templom déli mellékhajójának falában álló ismeretlen vallon lovag emlékén.[238] Itt a Warkócz Kristóf félig álló, félig fekvő alakjából jelzett változás csaknem egészen a fekvés éreztetésébe megy át. A páncélos lovag födetlen fejét jobbfelé hajtja a párnára, s jobbkezével támogatja, szemei csukva vannak. Leeresztett balkeze a pallós pengéjéhez símul s ami a legérdekesebb, a jobblábát a balon keresztbe nyugtatja. Sisakja mellé van fektetve; sikerült a halál nyugalmára valló kifejezés. A göndörhajú, szakállas arc portrészerű. A fegyverzet, a címerpajzs s a pallós típusa a század elejére, a harmincas évekbe utalja e művet. Az oroszlán a lábak alatt már hiányzik. A lábak tartása is szokatlan a hazai sírkőszobrászat ikonográfiájában s egyáltalában nem magyarországi jellegű. Ezt már Divald felismerte, s nyugateurópai alkotásnak tartja, amely a Habsburgok uralma alatt álló Németalföld déli részéből készen kerülhetett ide.

A bártfai emléknél mélyebben gyökerezik a magyar talajban Johennes Lulay szász királybíró († 1521) sírköve, amely a nagyszebeni templom „ferulájában" áll.[239] A szász emlékek később kifejlődő stílusától elüt, vörösmárvány anyagával és stílusában a buda-esztergomi reneszánsszal függ össze; készen kidolgozva hozhatták Nagyszebenbe.

A mohácsi vész előtti kor lezáró világi alakos síremlékének, a századforduló átmeneti stílusának s egyben a magyar síremlékszobrászat egyik legkiemelkedőbb művének tarthatjuk Telegdy István mezőtelegdi vörösmárvány síremlékét.[240] (28. tábla.) A már említett címeres lappal átellenben áll a templom falában ez a szoborszerű, magas reliefben faragott alak. A lábak alatt pihenő oroszlán a középkor hagyománya, de a fej alatt már nincs párna s a dekoratív részletek is a címeres párlapra kerültek. Telegdy István élénk testtartásban áll, lábait kontraposztban helyezi a szembe tekintő oroszlán hátára. Gótikus páncélzatot, magyaros süveget

visel, balját pallosa markolatán nyugtatja, felemelt jobbjában síma, gömbös buzogányt tart. Felsőkarja a hely szűke miatt aránylag rövid. A testtartás élénksége, a felfogás valószerűsége már messze tart a szepeshelyi emlékcsoporttól, bár időben alig egy évtized választja el Szapolyai István sírkövétől. Telegdy emléke nemcsak viselet- és címertörténetileg nevezetes, hanem művészeti szempontból is kimagaslik s elválasztja a középkor emlékeit a XVI. századtól, a Serédy Gáspár köré csoportosuló síremlékektől.

Anyagunk ismeretének teljességéhez még csak a XV—XVI. század egynéhány ritka, női alakos síremlékéről s a XVI. század elejének papi monumentumairól való beszámolónkat adjuk.

A női síremlékek a gótika korában jóval ritkábbak, mint a címeresek. Az irodalom utalásaiból ismerjük egy fiatal lány domborműves síremlékét a szinyei (Sáros m.) templom padlásán;[241] Szapolyai István leányának, Margitnak, trencséni sírkőtöredékét;[242] Bánffy Magdolna térdelő alakját a turnicsei templomban[243] és a pécsi székesegyházban egy matróna sírkövét, amelyen az álló nőalak (Ipolyi szerint a pécsi egyház egyik előkelő jótevője) frontális beállítása, a körülkendőzött arc, a szigorú, párhuzamos redőzetű ruha a XV. század közepére utal.[244] Ez a típus a későbbi időkben is változatlan; kitűnő példa rá Platth Dorottya (vagy Borbála) síremléke, amelyet a besztercebányai templom Borbála-kápolnájába falaztak.[245] Az előkelő helyi család 1515-ben meghalt nőtagja, a templom nagy jótevője, frontális beállításban áll a XVI. századeleji előkelő hölgyek viseletében, bekötött fejkendővel, hosszú, redős ruhában. A ruhacsatok és gombok, valamint a spanyolosan felfújt ruhaváll utalnak társadalmi helyzetére. Övéről, az olvasó mellett, a háziasszonyi erények jelképei, a kulcsok és az erszény függenek. Erősen lehorzsolt, de a nyugodt kifejezés emlékét mutató arca fölött sűrűn kúszált gótikus ág- és lombozatdísz hajlik baldachin módjára. A beállítás modora a szamosújvár-németi kő óta sem változott.

Az a lágy, festői stílus, amely a XV. századi papi síremlékek csoportját jellemzi s amely Széchy Dénes, Vitéz János és Schomberg György emlékeinek felfogásában és megmunkálásában jut kifejezésre, a XVI. századeleji emlékeknél újra elmarad. A hagyományok ereje túlteszi magát a korok divatján. Ezt látjuk Illésházy Mátyás, gyulafehérvári prépost († 1510) illésházai vörösmárvány síremlé-

Szapolyai Imre sirköve, 1487. Szepeshely.

Tombstone of Emery Szapolyai (d 1487), Szepeshely.

kén.[246] A díszben álló prépost baljában háromleveles talapzatú kelyhet tart, míg jobbját, Széchy Andrásra emlékeztetve, áldásra emeli. A miseing és a casula redőzete éles, a test arányaiban azonban a kor haladottsága kétségtelen; a frontális beállítás újra a merevebb, hieratikusabb felfogáshoz tér vissza. Illésházy emlékéhez hasonlóan maradi Egervári Bereck († 1523?) tinnini püspök egervári vörösmárvány síremléke, amelyet még életében, 1515-ben készíttetett magának.[247] A díszben álló püspök emléke a részletek gazdag halmozásával tűnik ki. Lába alatt immár nem oroszlán, hanem a talapzatszerű alsó négyszögben két kapcsos könyv között a családi címer látható; lába mellett jobbról perspektívikusan ábrázolt gyertyatartó, fölötte mitra, balodalt velummal körülcsavart díszes pásztorbot. A bő alba a lábaknál erősen megtört, visszatüremlő redőkben hull alá, a lábfejek alig látszanak. A casulán mély V-alakú ráncok öblösödnek, az alba és a casula ujjain erősen hangsúlyozott redőzeti rendszer uralkodik, ami az emléknek külsőleges mozgalmasságot kölcsönöz. A párnán fekvő, göndörhajú, rongált arcú fej a nyitott szemmel kétségtelenül egyénített arckép, de a frontális beállítás, a keresztbe rakott kezek, az összefutó ráncokban keresett hatás inkább Scolarira és Henrik püspökre emlékeztetnek, mintsem a korbelileg közelálló Sirokay-emlékre.

Hogy a gótika hagyományai mily elevenen élnek a XVI. század elején, azt Rómer Gáspár pozsonyi kanonok († 1515) pozsonyi vörösmárvány síremléke is bizonyítja.[248] A földig érő papi ruhába és kanonoki cappába öltözött férfi ruhájának sematikus, merev, párhuzamos redői, a minusculás körirat s az ikonográfia, a két kézben tartott cibóriummal és a párnán elhelyezett kehellyel, a zsolozsmás könyvvel a hagyományos ábrázolás jegyei. Az idők jelét mutatja a párna gyűrődése, az egyénien formált, bajúsztalan, de szakállas arc, legfőként azonban a frontális állástól elforduló testtartás, a gyengéden félrehajtott s fekvést éreztető fejjel. A beállítás a közeli osztrák tartományok hatásának jele s ebben a körben kell keresnünk nem éppen kimagasló tehetségű mesterét, mint általában a pozsonyi és pozsonymegyei emlékekét.

A dolgozatunk tárgykörébe vágó emlékanyag ismertetését két kiváló s a maga nemében egyedülálló emlék ismertetésével fejezzük be. Mindkettő papi síremlék. A segesvári hegyi templom bejáratának padlózatában taposódtak laposra, mig az 1934-i gyökeres

helyreállítás folyamán kiemelték s az oldalfalak mentén helyezték el tizenhét más kővel együtt.[249]

A két emlék közül egyiknek körirata még megmaradt töredékekben s innen tudjuk, hogy Kalmus István plébános 1528-i sírköve. (29. tábla.) A másik már annyira lehorzsolódott, hogy felirata és évszáma eltűnt, illetőleg az évszámból csak öt „C" látható, hely pedig mellettük igen kevés van, valószínűleg az ezerötszázas évek legelejéről való tehát. (30. tábla). Mivel azonban Kalmus István emlékének tökéletes mása, kétségtelenül szintén valamelyik segesvári plébános sírköve. Valamivel keskenyebb mezőben áll.

Lehetséges, hogy a két kő egy kéz munkája, ennek ellene szól azonban az a tény, hogy a korábbinak az arányai sokkal fínomabbak (vállak, fej, kezek), s gondosabb a redők kezelése is, naturalisztikusabb, nem annyira sematikus. Mindenesetre a korábbi mű különb.

A két emléknek nem találjuk párját vagy analógiáját a hazai vagy a külföldi korbeli síremlékszobrászatban. A magas, keskeny mezőnyben, hosszú papi ruhában áll szemközt a plébános, lábafeje csigavonalon nyugszik. Mindkét kezét felemeli s két könyvet tart a feje fölé, míg feje a harmadik könyvön nyugszik. Borotvált arcát csigás haj köríti, fején papi süveg, de semmi részlet, sallang vagy dekoráció, amely pedig a XVI—XVII. századi szász síremlékek elmaradhatatlan sajátossága. A ruha redői fínoman stilizált csigákban omlanak alá s a két kar ruharáncainak gazdag visszatüremlése megkapó szépségű. A test arányai kitűnőek, de távol állanak a reneszánsz naturalizmusától, a díszeket halmozó északias iránytól, a részleteket halmozó mikroszkópikus munkamodortól. Egészen modern szellemű s sokkal inkább illik a modern kor stilizáló irányához, mint az erdélyi protoreneszánszhoz. Semmi nyoma a kialakult tipológia másolásának, a gótika ágas-bogas lombozatainak, de a természeti megfigyelés frisseségének sem. A szellem a gótikáé újszerű kiadásban. Elszigetelt alkotások, társtalan műremekek s Erdély művészetének egyéni zamatú dokumentumai.

Telegdy István sirköve, XVI. század eleje. Mezőtelegd

Tombstone of Stephen Telegdy, beginning of 16th century, Mezőtelegd.

A KÖZÉPKORI SÍREMLÉKSZOBRÁSZAT JELENTŐSÉGE A MAGYAR MŰVÉSZETBEN

A magyar művészet öt évszázadának síremlékeire vetettünk futó pillantást s megkíséreljük a fennmaradt emlékanyag tanulmányozásából levonható következtetéseket egybefoglalóan vázolni. A legfőbb kérdés, vajjon megnyilatkozik-e a magyar művészeti szellem és a sajátos magyar jelleg ezekben az alkotásokban?

Természetszerű tény, hogy a síremlékplasztika fejlődése is alá volt vetve a magyar művészet egyetemes stílusváltozásainak s elsősorban a szobrászatának. A hatások, amelyek a műgyakorlatot befolyásolták, nem különböznek a magyar szobrászat általános forrásaitól. A román korszak századaiban, amennyire az emlékanyagból megítélhetjük, a velencei bizantinizáló stílus adta meg a legkorábbi emlékek jellegét. A XIII—XIV. század fordulóján világosan felismerhetjük a keresztes sírlapok módosulásaiban a szomszédos Ostmark tartományainak: Salzburgnak, Alsóausztriának, Tirolnak hatását, illetve az ottani emlékekkel való közös felfogását. Az Anjou-házi királyok idején a közvetlen olasz befolyás kezd előtérbe lépni a vezető műhely, a budai szobrásziskola első műveiben. Ez az olaszos szellemű udvari művészet a század vége táján helyenként átengedi a teret a német, közelebbről a bajor művészet hatásának. A gótika virágkorában, különösen Felsőmagyarország vezető városában, Kassán, maradnak fenn a német befolyás alatt készült címeres emlékek, míg Buda, Esztergom és a Dunántúl inkább olasz eredetű s közös műhelyhagyományokban gyökerező síremlékplasztikát hoztak létre. Az alakos papi síremlékeken a német úton közvetített olasz hatás jelzi a fejlődés menetét (Scolari András). A Zsigmond-kori művészet kozmopolita jellege gazdag változatait nyujtja az olasz, francia, német inspirációknak. A gótika idején formálódik ki az alakos lovagi emlékek típusa s a hagyományos

merev, ünnepélyes megfogalmazás nem enged sok szabadságot. A papi síremlékeknél ellenben, a XV. század második felében a lágy német stílus jut szóhoz s a nyugati széleken jelentős alkotásokat szül, amelyek azonban nem válnak általánossá. Az északias eredetű realizmus György bazini gróf szarkofág-födelén hajtja legszebb virágát. Ugyanakkor, a XV. század közepe után az olasz reneszánsz veszi át a vezérszólamot. A Budán készült, olasz igazodású művek közé tartoznak legszebb címeres emlékeink s ez a hatás Felsőmagyarországra is kisugárzik. A szepeshelyi műhely s általában a századforduló felvidéki emlékek a műfaj sajátos magyarországi változatát eredményezik. A megfogalmazás, az architektúra, a fegyverzet s a hagyományos frontális beállítás gótikus jellegű, aprólékos részletezés flamand, burgundi eredetű s német közvetítéssel jut hozzánk; a díszítő elemek, a háttér és a ruházat virágos mustrái az olasz reneszánsz hatását tükrözik. A budai és az esztergomi quattrocentista jellegű művek (Johannes Fiorentinus) tiszta olasz ízűek, de a felsőmagyarországi műgyakorlat megőrzi sajátos jellegét. Erdélyben az anyaország művészete közvetíti az emlékek stílusát, amint azt a papi síremlékek tanúsítják; a XV. században már itt is az olasz hatás túlnyomó. A segesvári emlékek párját ritkító alkotások s előfutárai a század közepe táján felvirágzó szász síremlékplasztikának.

A korok stílusváltozásai s azoknak egymásbaszövődése irányítják a magyar síremlékszobrászat fejlődését, amely természetesen nem maradt elszigetelt terület az európai művészetben. Mélyebbre pillantva azonban, keresnünk kell, hogy az egyetemes stílusváltozatok, az egymást felváltó külföldi hatások s az ikonográfiai egyezések mennyiben kerültek eszmei kapcsolatba, vagy ellenkezésbe a sajátos magyarföldi jelleggel. S volt-e egyáltalán magyar jellege a magyarországi síremlékplasztikának?

Általánosan elterjedt nézet, hogy a magyar síremlékek a német művészet befolyása és irányítása alatt jöttek létre. Fentebbi vizsgálódásaink már rámutattak ennek a felfogásnak egyoldalúságára. A német síremlékek gazdag dekoratívitását, az allegórikus járulékok halmozását a magyar síremlékeken ritkán találjuk. S hasonlóan nem észleljük az alakos sírköveken azt az emocionális magatartást, amely a fekvő vagy álló, de legtöbbször a két testtartást összeegyeztetni iparkodó gesztusban megnyilatkozik. A XIV—XV. századi német

Kalmus István sirköve, 1528. Segesvár.

Gravestone of the priest Stephen Kalmus, (d. 1528)
Segesvár, (Transylvania.)

emlékeken az elhunyt alakja nemritkán félrefordítja a fejét, a párnára fekteti, kezének mozdulata, arckifejezése belső indulatot, érzelmes hullámokat akar kifejezni. Gyakori a térdelő, imádkozó, kezeit összekulcsoló alak, vagy a félreérthetetlenül alvó helyzet s ezt a beállítást a díszítő elemek halmozása, a gazdagon kiképzett gótikus architektúra még mozgalmasabbá, lüktetőbbé s első pillantásra kétségkívül hatásosabbá teszik.

A magyar síremlékek vidékenként s esetenként eltérő jellegzetessége mellett, nagy átlagukban nyugodtabb megfogalmazásúak. A frontális beállítást, a mozgalmasság mellőzését vélhetnők élettelenségnek, iskolás merevségnek, a műhelyhagyományok gépies másolásának, szárazságnak és kedélyszegénységnek is. Mélyebbre pillantva azonban a magyar művészeti szellem stílusformáló hatására kell ismernünk. A személyes érzések, a gyász, a fájdalom megnyilatkozásai, az elmúlás elleni lázadozás hiányoznak a magyar síremlékplasztikában. Síremlékeink a személytelen méltóságot, a változhatatlanba való megnyugvást, a halál fenséges nyugalmát tükrözik, még a gótika alkonyán is. A XV. századi lágy stílus hatása sem megy túlzásokba a vonalritmika, a kavargó redők izgatott hullámzásával. A barokkos gótika nem volt rokonszenves a magyar művészi lélek előtt. A stílus mozgalmassága a díszítő elemekben. a címerképek indadíszeiben még inkább érzik. A reneszánsz virágos díszítő modora és az éles formamegfigyelésre törő északias realizmus közelebbi rokonra találtak a magyar síremlékplasztikában, mint a patetikus ízű, szenvedelmes német gótika. A gótikus épületplasztika és az oltárszobrászat német igazodása túlnyomó ugyan, de a síremlékszobrászatban elveszti vezető szerepét. Éppen síremlékeink bizonyítják, hogy a német művészet lelkiekben milyen idegen maradt a magyarság előtt. A síremlékek faragásában a művész erősen korlátozva és irányítva dolgozhatott. Akár még életében rendelte meg az emléket az elhúnyt, akár az utódok, vagy a család állította, személyes érzéseiknek akartak kifejezést adni. A fiúk apáikat ugyanabban a méltóságteljes nyugalomban óhajtották megörökíteni, ahogyan életben látták őket: személyes érzéseiket visszafojtva, inkább harciasan, mint érzelegve, talpig vasban és fegyverben, magukat még a halálnak sem adva meg. Gesztusuk, ha az alak mozgásban áll, sem az elpihenésé, hanem a harcé, mint Telegdy István önmaga állíttatta síremlékén. Még a papi síremlé-

keken is kevés nyoma az érzésteljes bensőségnek. Scolari András vagy Alsani Bálint személytelen hűvössége, Vitéz János vagy Széchy Dénes méltósága jellemzi a legkifejezőbben az egyházi vonatkozású síremlékplasztikát, mint a világi emlékek között Stibor János, vagy Hunyadi János szarkofág-födele.

Azt az elterjedt véleményt, hogy a magyar gótika német igazodású volt, a síremlékek tanulmányozása is egy jelentős pontján erőtleníti el. A német befolyás, ahol jelenléte kétségtelen, a tipológiában és az ikonográfiában jelentkezik, de a mélyen gyökerező lelki elemeket nem érinti. Nem szabad elfelejtenünk, hogy a síremlékek állítása milyen szívbeli benső ügye volt magának az ábrázoltnak, vagy utódainak s a megrendelő jobban befolyásolta a kőfaragót, mint egy oltár szobrainak, vagy egy szószék domborműveinek készítésénél. Semmi okunk nincs rá, hogy — a korabeli festészet ismeretében is — kétségbevonjuk az autochton, magyar nemzetiségű szobrászok jelenlétét, ha nevüket forrásilag felsorolni egyelőre nem is tudjuk. A magyar szobrász felfogása ugyanoly mélyen sajátszerű volt, mint a megrendelőjéé. A középkori magyar művészeti szellemnek a mértéktartó, pátosztól és nyugtalanságtól ment felfogás felelt meg. A magyar pompaszeretet viszont kedvteléssel merült el a díszítő elemek kidolgozásában, a ruházat és a fegyverzet gondos, aprólékos visszaadásában. Az általános típus bizonyítja ezt: a díszruhába, teljes fegyverzetbe öltözött, kardot, zászlót, vagy keresztet és könyvet tartó, inkább mereven álló, mint kényelmesen pihenő, vagy alvó alak; kevés az allegória, a novellisztikus tartalommal telített járulékos elem, az állat-szimbolika. Érdekes, hogy a kutyát alig látjuk, csak Ónodi Czudar László és Scolari András emlékén, de elmaradhatatlan a lovagi síremlékek oroszlánja. A magyar nem volt szolgalélek s a megbúvó ebnél szívesebben látta az állatok királyát. Líra, sopánkodó fájdalom és szenvedelmes dráma egyaránt idegen a magyar síremlékeken; férfias komolyság, büszke mértéktartás s az elkerülhetetlen végzetben való megnyugvás az uralkodó lelki mozzanat.

Ezt a szűkszavúságot, az alak szenvtelenségét könnyen lehetne provincializmusnak, vidékies kezdetlegességnek nevezni, amely nem jutott el a német síremlékszobrászat gazdag érzésvilágához és magasrendű művészetéhez. Az emlékek azonban bizonyítják, hogy a magyar síremlékek művészi színvonalukban semmivel sem ma-

radnak alább az Ostmark vagy Bajorország sírköveitől. Ha a nagyszabású, gazdagon tagozott emlékek, mint Szent László vagy Nagy Lajos sírjai, el is pusztultak, a fennmaradt műremekek, mint Székesfehérváron, Gyulafehárvárt, Budán, Esztergomban, és Felsőmagyarországon, éppen nem nevezhetők provinciális, művészietlen alkotásoknak s méltán állíthatók az európai termelés legszebb darabjai mellé. Olasz importnak sem nevezhetjük a magyar síremlékszobrászatot s ez bővebb bizonyításra nem szorul. Az olasz hatás azonban lelkileg közelebb állott a magyar művészeti szellemhez, mint a német, de kőfaragóink ezt sem másolták szolgailag. A magyar sírkőplasztika tipológiailag a némettől sokat vett át, díszítő elemeinél az olasz forrást részesíti előnyben, de szellemében és felfogásában sajátosan magyar maradt. Az egyetemes művészeti stílusok és külföldi befolyások elemeit saját megfogalmazásához idomította és szűrte át.

A magyar síremlékszobrászat fejlődése természetesen nem áll meg Mohácsnál, történelmünk e szomorú emlékű dátumánál. A virágzás igazi korszaka éppen a XVI. és a XVII. század. Serédy Gáspár, Izabella királyné, János Zsigmond, majd Illésházy Gáspár, Thurzó György, Kristóf, Szaniszló, Oláh Miklós, Apafi György, Sükösd György, Patócsy Zsófia és a szász városok, Nagyszeben, Segesvár, Berethalom, Brassó kiváló síremlékei, mint a fejlődés határkövei magaslanak ki. Ugyancsak jelentős színvonalon áll a XVIII. század síremlékplasztikája, amelynek anyagából Eszterházy János pozsonyi, Traun Ottó nagyszebeni emlékeit említjük. E későbbi korok emlékszobrászatával más alkalommal kívánunk foglalkozni, de ehhez a szétszórt anyag teljes összegyűjtése elengedhetetlen. Nem vitás azonban, hogy az újabbkori magyar síremlékszobrászat is híven követi a középkori plasztikát sokoldalúságában, a különféle művészeti hatások eredményeinek felhasználásával, de sajátos magyar jellegének hűséges megőrzésével.

Jegyzetek.

1. Ipolyi Arnold: A középkori szobrászat emlékei Magyarországon. Kisebb munkái, I. köt. Bp. 1873. 63—218. l. Előadta a Magyar Tudományos Akadémia XXI. ünnepélyes közülésén, Jan. XVII. MDCCCLXIII. (A továbbiakban rövidítve „Ipolyi"-nak idézzük.)
2. Ipolyi, 180. l.
3. U. i. 209. l.
4. U. i. 211—2 l.
5. U. i. 212. l.
6. Alte Grabendenkmäler aus Ungarn: Beitrag zur Kunst- und Culturgeschichte von Géza v. Cserghe ő und Josef v. Csoma. Mit XXV. Illustrationen. Bp. 1890. (A további idézetekben rövidítve: Cs.-Cs.)
7. Dr. Gerecze Péter: Szobrászati emlékek Magyarországon. Különös tekintettel az ezredéves történelmi kiállítás szobrászati részére. Kny. Matlekovics: Magyarország az ezredik évben c. kiállítási főjelentés V. kötetéből. Bp. 1898. (A továbbiakban rövidítve: „Gerecze".)
8. Dr. Wick Béla: Kassa régi síremlékei. XIV—XVIII. század. Kosice, 1933. 27 képpel. (A továbbiakban rövidítve: „Wick".)
9. Dr. Horváth Henrik: Buda a középkorban. Bp. 1932. Kny. a Magyar Művészet 1932. VIII. folyamából. (A továbbiakban rövidítve: „Horváth".)
10. Gerevich Tibor: Magyarország románkori emlékei. Magyarország művészeti emlékei, I. köt. Bp. 1938. 252. l. (A továbbiakban rövidítve: „Gerevich".)
11. Gerevich, 7—19. l.
12. Hampel József: Keresztény emlékek a régibb középkorból. Arch. Ért. 1893. 23. l. U. ő.: A régibb középkor emlékei Magyarhonban. Bp. 1994—97. II. 510—12. l. — Varju Elemér: Szent István koporsója. Magyar Művészet, 1930. 379. l. Képek: 377, 378, 379. l.
13. Elhelyezését rekonstruálja: Gerevich, 157. l., CLXIII. képtábla.
14. Gerevich, 156—9. l., valamint: Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulójára. Bp. 1938., M. T. Akad. III. köt.: Magyarország művészete Szt. István korában, 204—7. l. Képek a 105. és 107. l. — Rámutat arra, hogy a velencei eredetű motívumok stílus-

kritikailag erősítik meg azt a feltevést, hogy a szarkofágot velencei Péter király, vagy Orseolo doge neje, István király nővére, emeltette hálából, mert a trónutódlásban az ő s nem Aba Sámuel javára döntött. — Érdekes megjegyezni,, hogy a Hartvik-legenda Szent István sírjáról említi, hogy „tumba candidi marmoris", fehér márványból állott. Hogy a síremlék a szarkofág fölött állott-e, vagy magáról a szarkofágról van szó, nem tudjuk eldönteni. Ipolyi, 181. l.

15. Henszlmann Imre: A csanádi keresztény sarkophag. Archeológiai kirándulás Csanádra. Arch. Közl. U. f. VI., 31—4. l. Itt közli méreteit is. Rámutat arra, hogy a székesfehérvári ásatások alkalmával a XI. sz.-i uralkodók tetemei mind kicsiny fakoporsókban találtattak. Kivétel csak III. Béla volt. L. lejebb.

16. L. Killer Frigyes plébános jegyzőkönyvét a csanádi szarkofág megtalálásáról, Arch. Közl. U. f. VI., 3—8. l. Henszlmann, id. h. részletesen ismerteti a történelmi adatokat, amelyek egybehangzó véleménye szerint Szt. Gellért maga is ide akart temetkezni. A bizantinizáló keresztben Henszlmann közvetlen konstantinápolyi befolyást lát, „valószínűleg a görög barátok jótevőjüknek hazájuk styljében készítettek". Megjegyzi, hogy a XIII. sz. előtti magyarországi emlékeken nem találkozunk „oly csinosan faragott művel, mint a minő a csanádi kereszt". Rajza u. i. 32. l.

17. Gerevich; 46., 159. l.

18. Irodalma: Henszlmann: Pécs régiségei, II. 267. l. Koller: Proleg. in Hist. Epp. QU. Eccl. 19—24. l., II. tábla. 7. kép., Gerecze Péter: A pécsi székesegyház régiségei, Arch. Ért. 1895. 345. l., Szőnyi Ottó: A pécsi püspöki múzeum kőtára, Pécs, 1906., 3. l., 1. kép. Gerevich: 169. l., CLXVII. tábla, u. ő.: Szent István emlékkönyv, 109—10 l., Hekler Anton: Ungarische Kunstgeschichte, Berlin, 1937, 28. l. (A további idézetekben rövidítve: „Hekler".)

19. Gerevich, id. h. Cáfolja a feltevést, hogy a köriratot később vésték volna.

20. U. i.

21. Irodalma: Divald Kornél: Magyarország művészeti emlékei, 15. l. (A továbbiakban rövidítve: „Divald".), Horváth Henrik: A magyar szobrászat kezdetei. Kalauz a régiségtárban. Magyar Nemz. Múz. 1912. 8. l., 60. kép. Hekler, 28. l., Gerevich, 169. l., CLXV és CLXVI. tábla, Szt. István emlékkönyv, 11. kép.

22. Gerevich, id. h.

23. Gerevich, 159. l., VIII. tábla. L. még Gerecze, 70. l. Ő említi, hogy Salamon király pólai sírkövén csak a puszta felírás olvasható: Hic requiescit Illustrissimus Salamon Rex Pannoniae.

24. Ipolyi, 181. l.

25. Henszlmann, id. h. Itt közli vázrajzát is. (10. ábra.)

26. Gerecze, 70. l. Ezt az eredeti sírlapot a XIV. században díszes kőkeretbe foglalták, amelyen a ma már olvashatatlan felirat állott s föléje nagyobbszabású emléket emeltek. Az ezredéves kiállítás gipszmásolatban bemutatta Gizella királyné sírkövét.
27. Az esztergomi kőtárban van. Gerevich, 60. l.
28. Gerevich, 71—2. l., képe a 72. lapon. Egyéb irodalma (Gerevich nyomán): Henszlmann: Die Grabungen des Erzbischofs von Kalocsa, Leipzig, 1873. — Quicherat: Un architecte français du XIIIe siècle en Hongrie. Mélanges d'archéologie et d'histoire, Paris, 1886., 299. l. — U. o..: Encore l'inscription de Calocza. U. o. 303. l. — Rómer F.: Observations sur l'architecte français Ravèse. Paris, 1877. 129. l. — Foerk Ernő: A kalocsai székesegyház, Bp. 1915. 58. l.
29. Kandra Kabos: A váradi regestrum, Bp. 1898. 464—65. l. — Karácsonyi János—Borovszky Samu: Az időrendbe szedett váradi tüzesvaspróba, Bp. 1903. 288. l. — Forster Béla br.: Szt. László király váradi egyháza., III. Béla magyar király emlékezete. 301. l. Forster szerint az ezüst koporsót a síremlékre helyezték volna, de Gerevich (260. l.) szerint ez nem felelt meg a kor művészi szokásainak; inkább a síremlékbe helyezték. L. még Ipolyi, 182. l.
30. Forster, id. h. — Ipolyi, id. h. — Bunyitay Vince: A nagyváradi l. sz. székesegyház. Nagyvárad, 1880. — Henszlmann: A nagyváradi ásatások, (Bunyitay Vince: A váradi püspökség története), Bp. 1874., Gerevich, 93. l.
31. Gerevich, 94. l.
32. U. i. A Dénes mester önarcképét l. u. i. CVIII. t.
33. A fővárosi múzeum lapidáriumában, 89. sz. Lásd: Horváth Henrik: A fővárosi múzeum kőemléktárának leíró lajstroma, Bp. 1932. Felirata u. i. Mérete 128×92 cm. (E lajstromot a következőkben „Kat." jelzéssel idézzük.) — L. még: Forster: Magyarország műemlékei, I. köt. 154. l.
34. Ipolyi, 185—6. l.
35. A sírkő a Zepogya aljáról való, ahol a XII—XIV. században templom állhatott. Innen helyezték a gr. Bethlen Ödön által épített új templomba. Finály Gábor, Arch. Ért., 1904. 246. l. — Kelemen Lajos levéltáros úr nb. közlése szerint ma már nem található meg.
36. Myskovszky Viktor rajza a Műemlékek Orsz. Bizottsága rajztárában.
37. Arch. Ért., 1894. 408. l. U. itt rajza.
38. Divald: Szepes vármegye művészeti emlékei, Bp. 1906. II. rész, 99. l.
39. Szőnyi Ottó, id. m. 238. l., 767. sz. töredék. Rossz fényképe a 257. képen.
40. Divald, 107. l.
41. Mérete: 122×56/51 cm. L. Ornstein József, Arch. Ért., 1896. 154—6. l., fényképe u. i. 155. l. A sírkövet a szamosújvári fegyházban őrizték.

42. Ipolyi (183—4. l.) és Henszlmann (A szatmári püspöki megyének középkori régiségei, Arch. Közl. U. f. l. k. 151. l.) ezt a domborművet, amely az új Szt. István-torony déli oldala III. emeletének alsó szögletében van befalazva, sírkőnek tartották. (L. még Szendrei J.: Magyar műkincsek, 3. k. 23. l., Mihalik Józseftől.) Felirata nincs, páncélos vitéz áll rajta teljes alakban, jobbjában buzogányt tart, leeresztett balja mellett keresztmarkolatú egyenes pallós. Arca csupasz, feje födetlen, derékban harangalakúan kiszélesedő páncélt visel. Rómer (Roland-szobrok hazánkban. Arch. Ért., X. 1876. 18. l.) kimutatja, hogy nem sírkő, hanem ú. n. Roland-szobor, a városi municipiális jogok elterjedt emléke. A kard a polgármesteri hatalom jelképe. Valószínűleg az egykori városház faláról került a Szt. István-toronyra. A derékban tölcséresen hajló páncélja XVI. sz. első tizedének modorára vall s valóban ekkortájt nyerte Nagybánya város a kiváltságait. Rómer két hibás rajzot közöl. A helyesebb rajzot a Schönherr-emlékkönyv közli (Schönherr Gyula dr. emlékezete, Bp. 1919, 133 és köv. l., rajza a 138. lapon), amelyben Schönherr dr. Décsényi Gyula álnéven írt cikkét reprodukálja: A nagybányai Szt. István-templom maradványai. (Arch. Ért. 1892.). Schönherr is csatlakozik Rómer véleményéhez s rámutat, hogy annál kevésbé is lehet sírkő, mert méretei ehhez igen kicsinyek: 90×45 cm.

43. Dr. Balics jel., M. O. B. 1901. 87. sz. (XIII. vagy XIV, sz.) — Dr. Dagobert Frey: Das Burgenland. Seine Bauten und Kunstschätze, Wien. 1929., XXV. l., képe: 112. kép.

44. Ipolyi, 184—5., (196.) l. részletesen írja le a lébényi apátság romjaiból előkerült két alakos sírkövet, amelyen a Hédervváriak címere volt s az egyik Homonnai Drugeth címeres és alakos sírkövét. E nagy érdekességű emlékeknek, (amelyeket Ipolyi egész biztosan látott) sem a későbbi irodalomban, sem valamelyik közgyüjteményünkben nincs nyoma s így részletes taglalásába nem bocsájtkozhatunk. Valószínűleg még a múlt században elkallódtak.

45. Ipolyi, 186, Hekler, 28, Gerevich, 119. l.

45/a. Lux Géza: Újabb ásatások a Margit-szigeten. (Klny. Technika, 1938 6. sz.)

46. Hekler, 54. l.

47. U. i. 54. l.

48. Hozzá hasonló, en-creux technikával készült egy, a kassai múzeumban őrzött XIV. sz.-i sírkő. Wick: 94. l. 2. sz.

49. Majusculás felirata: OTTO IN FORO . . . Öst. Kunsttopographie, BD. XIX. Abb. 270., S. 273. Mérete: 71×204 cm. Felső sarkain le van vágva.

50. Wick, 93—4. l., képe 93. l. Három darabra töredezett, 170×94 cm. A kassai múzeumban. E követ is, mint a régi kassai sírköveket, elsőízben dr. Récsei Viktor (A kassai dóm régi síremlékei, 1896) közli

autotípiában, majd Mihalik József: (A kassai dóm régi sírkövei, Arch. Ért. 1897. 157—172. l.) foglalkozik velük behatóan, Récsei megállapításait erős kritika tárgyává téve. Képe itt a 159. lapon.

51. Fényképét Kőszeghy Elemér a Felsőmagyarországi Rákóczi-múzeum igazgatójának köszönhetjük.
52. A gánóci mészkőből faragott egyik említett kövön olvashatatlanná kopott majusculás felirat van, a másik kő hasonló, de töredékesebb s az orgonakarzat lépcsőfokául szolgál. L. Divald: Szepes vm. m.-eml. II. 100. l., Arch. Ért. 1904. 341. l. (Kemény Lajos), ahol három követ említ, amelyből kettő ép. Oscar Schürer—Erich Wiese (Deutsche Kunst in der Zips, Brünn—Wien—Leipzig, 1938, 81. l.) a XIII. sz.-ba helyezi a svábóci köveket. Ezt a meghatározást azonban a gótikus ív kétségessé teszi.
53. A várkastély templomában. Laposan faragott kő. Divald; Szepes vm. m.-eml. II. 100. l.
54. Bevéséses technikával készült, a kereszt végein lándzsaszerű díszekkel van ellátva. A Widerkreuz-ot csak kör jelzi. Öst. Ksttop. Bd. VIII. Fig. 5. S. 6.
55. Schürer-Wiese, id. m. 81. l. Rajza u. i., XIII. századinak tartja.
56. A kő az északi oldalon a padlózatba van illesztve. Behatóan írja le s elemzi Csoma J., Turul, 188. 123. l. Rajz u. i. vm. Cs.-Cs. 2—5. l., rajza a 3. l. L. még Divald, Szepes vm. II. 99. l.
57. Felirata nincs, mérete 120×100 cm. Myskovszky Viktor: Bártfa középkori régiségei. I. 111. l. Rajza: 16. kép.
58. L. Myskovszky Viktor rajzát a M. O. B. Rajztárában, vm. jelentését u. i. találjuk. Az egyik kő a hajó elején, a másik a szentély déli fala mellett áll, mindkettő a padozatban.
59. A templom szentélyének keleti részén. Bunyitay, Szilágy vármegye művészeti emlékei, 39. l.
60. Wick, 94. l. Mérete 197×97 cm. Képe u. i. 94. l. Felirata nincs. A dómból került elő, ma a Felsőmagyarországi Rákóczi-Múzeumban van.
61. Wick, 94—5. l. Mérete 189×87 cm. A kereszt hasonló.
62. Felirata nincs. Mérete 185×91 cm. A múzeumban van. Wick, 95. l., képe u. i.
63. A múzeumban. Mérete 198×86 cm. Wick, 95. l. Képe: Mihalik, id. h. 161. l. II. ábra.
64. Wick, 62. l. 13. sz. Az Orbán-torony délkeleti falán.
65. Trachit, mérete 193×82 cm. Felirata nincs. Wick, 58. l.
66. Wick, 62. l. Trachit. Felirata nincs.
67. Az Orbán-harangtoronyban egy 207×77 cm méretű, trachitból való, felirat nélküli, lapos faragványú sírkő, Wick, 84. l.
68. Trachit-tuff, 215×95 cm. Két sarkán megcsonkult. A címerpajzs felső jobboldali részén a félkörös kivágás a lovagi lándzsa megtámasz-

tására szolgáló mélyedést jelzi. Ez a típus a XIV. sz. végéig divatos. Wick, 35—37. l. Képe a címlapon s a 36. l., vm. Mihalik, id. h. 165. l. IV. ábra. Minusculás köriratát l. Wick, u. i.

69. A dómból került elő, ma a múzeumban. Mérete 226×103 cm. Wick, 95—96. l. Mihalik, (id. m. 163. l.) Sculptornak, vagy Seripernek olvassa. L. még: Myskovszky, Arch. Ért. 1888. 126. l.

70. Töredezett trachitból való, mérete 210×100 cm. A dóm egyik főpillérének alapfalából került elő, ma a Szt. Orbán-harangtoronyban van. Felirata Wick, 54—55. l.

71. Nyolc darabra tört, rongált, mérete 198×92 cm. A múzeumban van. Felirata Wick, 96—97. l. Mihalik (id. m. 160—1. l.) a XIV. sz. 50—60-as éveire helyezi.

72. Wick, 67. l. Mihalik, id. h. a XIV. sz. végére helyezi.

73. A templom szentélyének evangéliumi oldalán van befalazva. Szürke trachitból, 210×100 cm. Két felső sarkán le van vágva. A címerkép laposrelief. Gerecze, 71. l., Turul, 1887. 117. l. (Magyar sírkövek, Csoma Józseftől), fényképe a 118. l., Cs.-Cs. 5—11. l., képe 7. l.

74. Horváth, 24. l.

75. Az egyiken címerpajzsban három fél liliom, töredékes felirata: (Jo)hannis. 70×76 cm. A koronázótemplom előtt találták. Kat. 88. sz. A másikon liliom, 61×33 cm. Kat. 96. sz.

76. A sírkő felső része. Felirata lekopott, 115×38 cm. A koronázótemplomból. Kat. 248. sz., Horvtáh, 29. l.

77. Feliratfoszlányai: „De. dzo (t) mar". 95 cm. hosszú. Kat. 59. sz. Horváth, 12. l. Szatmári Miklós mester 1336-ban és 1342-ben szerepelt.

78. Vörösmárvány, 65×58 cm. Feliratfoszlánya: „(nic)olaus plebanu(s)". Kat. 107. sz. Horvtáh, 28. l.

79. Vörösmárványból, a premontreiek újonnan restaurált margitszigeti temploma mellett találták. Fényképe Kat. 15. l. Most is a lelőhelyén van a templom mellett. Horváth, 102. l. A Szent Margitszigeti premontrei templom. Bp. 1932. 26. l.

80. Fehér mészkőből. A kétsoros feliratot középfelnémet nyelven fogalmazták. Majusculás betűtípusok. 79×77 cm. A Szent Domonkos-templomból. Kat. 104. sz., Horváth, 28. l., képe 11. l.

81. Sóskúti cerythium mészkőből. 205×121 cm. Feliratát közli Szendrei János, Arch. Ért. 1886. 282. l. A koronázó templom homlokfalában van, Kat. 82. sz., Horváth, 28. l., 102. l., képe 87. l.

82. A Domonkos-templomból. 219×112 cm. Kat. 69. sz., Horváth, 25. l., képe 10. l. vm.: Forster Gyula br.: A budavári Halászbástya és a Domonkos szerzetesek templomának romjai. Magyarország Műemlékei, I. 148—156. l. Képe 163. l., 128. kép.

83. A Domonkos-templomból, 194 x 95 cm. Kat. 76. sz. Felirata u. i. Horváth, 25. l., képe 11. l., Forster, I. 165. l., 130. kép.

84. A Domonkos-templomból, 238×126 cm. Kat. 70. sz., Horváth, 25. l., Forster, I. 169. l., 129. kép.
85. Horváth, 26. l.
86. Nagymarosról vörösmárvány sírkőtöredékek kerültek a Nemzeti Múzeumba; csak köriratuk van, 138. évszámmal. L. Rómer-hagyaték, 1869-i, 13. sz. notesz. M. O. B. Rajztár. A Dobri-Dobringer-emlék 1362-ből való. Arch. Ért. 1893. 435. l. (Bárczi O.) — A csesztei (Pozsony m.) templom oldalbejárata küszöbén egy minusculás köríratú XIV. századi töredék van. (Jedlicska Pál jel. M. O. B. 1874. 14. sz.) — A bátai (Tolna m.) 1377-i sírkövet l. Vas. Ujs. 1866. 27. sz. 327. old. (Rómer). — Székesfehérvárt 1910-ben találták azt a mély minusculás „in... famulus" feliratú töredéket, amelyen az 1373-as évszám olvasható. A címer középső darabján és a sisakdíszben ormos várfal és lángnyelvek. Marosi Arnold, Arch. Ért. 1915. 147. l., stb.
87. Feliratos sírkő, mészkőből, a Domonkos-templomból. Címerképe pajzsban és sisakdíszben két keresztben fekvő hosszúkás láncszem. 212x122 cm. Kat. 1. sz.
88. Kat. 77. sz., Horváth, 102. l., képe 88. l.
89. 214 x 109 cm. Turul, VI., 1888. 159/160. l., rajza u. i. (Csoma), Arch. Ért. VIII. 307. (1421. téves olvasás), Gerecze, 71. l., Cs.—Cs. 11—14. l., rajza 12. l.
90. Könyöki jel. M. O. B. 1878. 9. sz., rajza a M. O. B. Rajztárában.
91. 214 x 130 cm. Minusculás feliratát közli Henszmann: Lőcsének régiségei, Bp. 1878. 126. l. (A hagyomány Ulebach György lőcsei plébánosnak tartja; Magyarország történeti emlékei, I. 299. l.) (Gerecze), I. 169. l. (Czobor)., Divald-Szepes vm. II. 100. l., rajza 99. l. — A helyes olvasási módot először Kőszeghy Elemér közli: Der älteste Thurzó-Grabstein. Mitteilungen aus der Vergangenheit der Zips. XVI. Jhg. Lőcse, 1934. Késmárk. 11. l. L. még: Schürer-Wiese, S. 81.
92. 215 x 132 cm. A címer bemélyített. Eredetileg a templom padlójában volt. Rajza a M. O. B. Rajztárában Varsányi Sándortól. Turul, 1910, 84/6. l. (Sárkány Imre), Dr. Bornyai—Dr. Vigyázó: Balaton és környéke részletes útikalauza, 240. l., rajza 241. l.
93. Ipolyi, 189. l., Divald, 107. l.
94. Magyar Művészet, 1930. VI. 418. l. (Marosi Arnold), az alsó rész fényképe u. i. 409. l.: „Lovagsíremlék mellrészlete", „XV" század. Képét közli továbbá: Reissenberger Lajos és Henszlmann Imre: A nagyszebeni és székesfehérvári régi templom. Bp. 1883. M. T. Akad. Arch. Biz. 79. l.
95. Divald, 107. Képe: Lepszky-Tomkovicz: Rocznik Krakowski. VI. 1904. 162. l. — Leonard: Krakau (Ber. Ksts.) Leipzig, 72. l., képe az 59. l., 50. kép.
96. 127.5 x 144.5 cm. Vörösmárvány. Irodalma: Ipolyi, 186/87. Sűrűn fürtözött hajról beszél, de ezt már nem vehetjük ki, mert az idők folyamán egészen letaposták s a Varjutól közölt képen (A győri székes-

egyház középkori sírkövei, Arch. Ért. 1897. 338. l.) már nem vehető ki. Feliratát közli Rómer, Vas. Ujs. VII. 631. l. és Varju, id. h. — L. még Czobor: Magyarország tört. eml. 169. l.

97. A régi irodalom nyomán (l. a köv. jegyz.) Kőváry (Erdélyi régiségei) s Ipolyi (187. l.) említi Gottfried püspököt s ugyanezen a néven veszi át Divald, s szintén az 1355. évszámot jelöli meg. (108. l., 119. kép). Mai állapota már sokkal rosszabb. Helyesen azonosítja Varju Elemér (Arch. Ért. 1899. 30. l.), 1356-ot jelzi halála évének; u. i. azonban Széchy Domokost († 1368) és Széchy Istvánt († 1519) sejti a másik két sírkőben. Temesváry János (Erdély középkori püspökei, Kolozsvár, 1922) részletesen adja Széchy Domokos életrajzát és azonosítja a Godofréd püspök nevén ismert sírkövet, 1356-ot jelezve a halál évének (147. l.) Ugyancsak rámutat Bitay Árpád dr. (Az Alba-Iulia-i R. Kat. Székesegyház és környéke, Alba-Iulia-Gyulafehérvár, 1936. 13. l. a kétfejű sasos Széchy-címerre.

98. Szereday Antonius: Collectio continens tabulas vetustorum ac recentiorum monumentorum quae in Templo Silba olim Juliensi, in Transsilvania sunt, fuereuntque locata. Albae Carolinae, 1791. V. ö. Varju, A gyulafehérvári székesegyház régi sírköveiről. Arch. Ért. 1899. 29—34. l.

99. Mérete: 95 x 225 cm. Divald (id. h.) szürkemárványnak jelzi, holott homokkőből készült, mint a másik két püspöki emlék.

100. 237 x 106 cm. Ipolyi, 187. Feliratát is közli Czobor B.: Egyházi Emlékek a XIV. századból. Magy. Tört. Eml. I. 169. l. Rajza Storno Ferenctől u. i., 160. l. Már Czobor is megjegyzi, hogy Storno rajza, amely a Magyar Tört. Képcsarnok 1894-i autotipiáiból való, nem egészen pontos. L. még Gerecze: 71. l., Divald, 108. l.

101. Mérete 215 x 102 cm. Gerecze, 71, Ipolyi, 187. l., Divald, 108. l., Czobor: Magy. Tört. Eml. 170. l., felirata u. i., rajza 169. l., Stornótól.

102. Valószínűleg délnémet mester műve.

103. Ipolyi, 191. l.

104. Ipolyi, 187. l. 1399-re helyezi. Helyesen sejti Varju, A. É. 1899. 30., de 1368-ra teszi halála évét. Temesváry id. m. 174. l., 1386-ot olvas s ez megegyezik a történeti adatokkal. L. még Bitay id. m. 13. l.

105. Méretük: 105×205 cm. Czudarra vonatkozólag. L. Ipolyi 187. l., Bitay 13. l., Temesváry 231/32. l. Közli feliratát is.

106. A régi irodalom Szénás Péter, Várday Ferenc, Nagy Mátyás, Upor v. Apor István, Lépes György síremlékeit is említi. De ezeknek ma már semmi nyoma Gyulafehérvárt. V. ö. Bitay, id. m. 13. l.

107. Hekler, 54. l.

108. Irodalma: Ipolyi, 186. l. (Demeter püspök 1301), Henszlmann: Pécsnek középkori régiségei, I. 268/70. l. (György v. Demeter, 1301), rajza u. i. 133. ábra. fametszet a 270. l., Szőnyi Ottó: A pécsi püspöki múzeum kőtára, 768. sz., 238/41. l., Képe a 257. kép. Részletesen tárgyalja a felirat olvasása körüli nézeteltéréseket; Grocius-t olvas,

episcopus amiensis-t, de az évszámot helyesen 1400-nak. A személyi és kronológiai ellentmondásokat nem tudja feloldani. Később helyesen azonosítja Georgius-szal s „amiensis" helyett „argiensis" olvasásával. L. Magyar Művészet, 1929. VIII. 536. l. (Szőnyi O.: A pécsi kőmúzeum, 508/36. l.) Képe az 532. l.

109. 174×71 cm. Leírását L. Szőnyi, id. m. 238/39. l.

110. Ipolyi, 192. l. Gerecze, 71. l., rajza 49. l. 59. kép. Fényképe Magyar Művészet VIII. 1929. 532. l. l. u. i. 536. l., Henszlmann: Pécsnek, stb. I. 373. l., rajza 271 l. 134. ábra, u. i. felirata, Szőnyi, id. m. 241. l., 769. sz. Képe 242. l., 258. kép.

111. Id. h. 27. l.

112. 207 x 79 cm. Irodalma: Gerecze, 71. l., Bunyitay: A váradi püspökség története, III. 110. l. Arch. Ért. 1883. XX. l. (Feliratával), Cs.—Cs. 29/32. l., Bunyitay nyomán gyenge rajza 30. l.

113. Balogh Jolán: Andrea Scolari váradi püspök mecénási tevékenysége. Arch. Ért. 1923/26. 177. l. Igénytelen emléknek tartja, amely valamely helyi kőfaragó munkája lehet.

114. V. Ö.: Philipp Maria Halm: Studien zur Süddeutschen Plastik. Altbayern und Schwaben, Tirol und Salzburg. Augsburg, 1926. I. Bd., S. 83—85, Abb. 72., 73.

115. 1883-ban találták a várbeli ásatások alkalmával s most a nagyváradi székesegyház sekrestye-bejáratának falában látható, a Scolari-emlékkel szemben. Alól trapézszerűen levágott, négyszögű lapú kő. Bunyitay, id. m. III. 113. l. emlékszik meg róla s közli rajzát is. „Mind anyagára, mind művészetére nézve a lehető legegyszerűbb". Felirata nincs. Stílusa miatt a XV. századba helyezhetjük. L. még: Arch. Ért. 1883. XXII. l. (Rómer). Mérete: 136 x 73.5 cm.

116. Mérete 225 x 125 cm. Felirata nincs. Képét Varju Elemér közli (Arch. Ért. 1897. 340. l.) s említi, hogy Rómer kéziratot is talált Miklós püspöktől Münchenben.

117. Ipolyi, 192. l., Henszlmann: Pécsnek, stb. I. 272/3. l. Rajza 272. l., 135. ábra; közli szűkszavú feliratát s megjegyzi, hogy a Valentin püspökénél jóval kezdetlegesebb mű. Szőnyi (id. m. 770. sz., 244/6. l., képe 245. l.) feliratát s Henrik élettörténetét is közli. 1420—45. volt püspök. Henszlmann id. rajzán az évszámot nem közli. Anyaga mészkő, mérete 216 x 106 cm.

118. Id. h.

119. A Nemzeti Múzeum földszinti folyosóján látható. Szürke homokkő, alsó része hiányzik. (Itt még több sírkőtöredéket találunk, köztük korábbiakat is.)

120. Ugyancsak a N. M.-ban van, a raktárban befalazva, M. de Babenberna hatalmas vörösmárvány sírköve, 1411 vagy 12-ből. Címerképe, mely egyszerű pajzs felett, sisakból kinövő, dús hajzatú, magassüvegű alakot mutat — finom faragásával és arányaival művész munkájára vall.

121. Fényképe Kat. 81. sz., Horváth, 104. l., képe 88. l.

122. Piszkei vörösmárványból, 233×115 cm. Leírását, feliratát és rajzát L. Századok. 1869. 492/7. l. Rajza 494. l. (Orbán Balázs). A családdal csak 1414-ben találkozunk.
123. Tömör homokkő, 205 x 101 cm. Feliratát közli dr. Bornyay Béla: Salgótarján és a Karancs-Medves vidék részletes kalauza, 90. l.
124. Vörösmárvány, 224 x 118 cm. Turul, 1888., 161. l., képe u. i., Cs-Cs. 15—23. l., rajza u. i. 16. l.
125. A plébánia-templom. Feliratát is közli dr. Bornyay—dr. Vigyázó, id. m. 231. l., rajza u. i.
126. Szürke homokkő. Turul, 1887, 181. l. (Csoma), rajza 182. l., Cs.-Cs. 23—28., rajza 25. l.
127. Mészkő, 176 x 93 cm. A Domonkos-templomból. 1400 körüli. Kat. 4. sz.
128. Mészkő, 100 x 93 cm. Lelőhelye ismeretlen. Kat. 68. sz.
129. Mészkő. 71 x 38 cm. A koronázó templom közelében találták. Kat. 93. sz.
130. Mészkő, 110 x 68. A Domonkos-templomból. Kat. 54. sz., Horváth 24. l.
131. Mészkő, 77 x 69 cm. Minusculás felirattal. Kat. 102. sz.
132. Vörösmárvány, 191 x 87 cm. Minusculás felirattal, Kat. 80. sz., Horváth, 26. l., Forster, I. 166. l. 131. kép.
133. 210×131 cm. Felirata Kat. 90. sz., Horváth 28. l., Forster, I. 162. l., 127. kép.
134. 95×65 cm. A Domonkos-templomból. Kat. 53. sz., Horváth, 24. l., képe 22. l.
135. Vörösmárvány, 50×63 cm. Felirata lekopott. Kat. 55. sz., Horváth, 24. l., képe 22. l.
136. Mészkő, 104×82 cm. Töredékes felirat. Kat. 57. sz., Horváth 24., képe 42. l.

136/a. Kat. 243. sz.: Két vörösmárvány töredék, a Koronázó templomból. 28×32 és 38×33 cm.
Kat. 244. sz.: Két vörösmárvány töredék, gótikus díszítmények nyomaival és feliratfoszlányokkal. A koronázó templomból. 42×51 és 40×44 cm.
Kat. 246. sz.: Két vörösmárvány töredék, lekopott felirattal. A koronázó templomból. 62×48 és 54×30 cm.
Kat. 249. sz.: Három vörösmárvány töredék. Dísztelen. Feliratfoszlányokkal. A koronázó templomból. 27×37, 34×44 és 28×27 cm.
Kat. 250. sz. Vörösmárvány töredék, trilobmotívumokkal. Felirata lekopott. A koronázó templomból. 60×51. cm.
Kat. 251. sz.: Vörösmárvány töredék, feliratfoszlányokkal. A koronázó templomból. 26×45 cm.
Kat. 253. sz.: Vörösmárványtöredék, majuskulás foszlányokkal. XV. sz. második fele. 26×47 cm.

Kat. 254. sz. 34 darab és Kat. 255. sz. 27 darab vörösmárvány töredéket utal a XIV. és XV. századba. A koronázó templom közelében lelték.

Kat. 62. Mészkő, majusculás felirat kezdetével. A Domonkos-templomból. 133×70 cm. V. ö. Horváth, 28. l.

137. Gerecze, Magy. Műemlékei, II. köt. 307. hasáb, Arch. Ért. U. f. 1913. XXIII. 280. l. (Soós E.), Arch. Ért. 1915. U. f. 35. 359. l (Varju E.) Székesfehérvárt találták s az ottani múzeumban van. A követ barbárul malomkőnek használták. A fennmaradt darabon csak a sisak s az ezen levő oromdísz töredéke látszik, ami megegyezik a vajda 1403. évi pecsétjének sisakdíszével: zárt szárny, balharánt pólyával.

138. Rómer rajza a M. O. B. Rajztárában, Gerecze: Mg. Műeml. II. 624. hasáb.

139. A sírlap alsó része. A címerképben hat liliom és öt evetbőr. Felirata minusculás. A Domonkos-templomból. Kat. 79. sz., Horváth, 26. l., képe 34. l. Forster, I. 120. l., 91. kép.

140. Irodalma: Arch. Ért. 1887. VII. 360/2. (Rómer) Felirata és részletes méltatása Cs.-Cs. 32—6. l., jó rajza 35. l. Kitűnő állapotban van. 190×144 cm.

141. 146×113 cm. Minusculás felirat. Arch. Ért. 1888., 295. l., 1901., 398—9. l. (Myskovszky)., Cs.-Cs. 36—9. l., rajza 38. l.

142. Id. h. 27. l.

143. A nagyfalusi gótikus ref. templomban volt két vörösmárvány töredék, amelyet Szilágysomlyóra vittek. Az egyik egy kocsma ajtajának küszöbéül szolgált. Gótikus minusculák s a középen köralakban csillag látszott. A másik szintén a nagyfalusi pálos-zárdából került elő. Griffmadár törzsének hátsó része, az egyik lábbal és négyágú farka látszik. A minusculás felirat töredéke „. . . onisi bani de loso . . ." kétségtelenül Bánffy-sírkőre mutat. L. Petrik: Szilágy vm. monogr. I. 622. l. Fényképei a 620—1. l., vm. Bunyitay: Szilágy vm. középkori műeml. 1887., 26—7. l.

144. Hadadon a kastély kertjében van két síremléktöredék. Az egyik vörösmárvány: csősisak felett, kétfelé álló szarv között, balranéző farkas s a sisakfoszladékok között néhány betű maradványa. A másik ugyanazt a farkas fejet ábrázolja, a felirat minusculás, név nem maradt fenn rajta. Bunyitay (Szilágy vm. műeml. 18. l.) a kihalt Jakchiak sírkövéhez tartozónak mondja e maradványokat, mivel a régi hadadi vár az övéké volt. L. még Petri, Szilágy vm. 607—8. l., s Bunyitay V. jel. M. O. B. 1901. 47. sz.

145. Bunyitay jelenti (M. O. B. 1901. 47. sz.), hogy a szilágysomlyói vár alsó és felső maradványaiban „síremlékek befalazva". Ez az eset gyakori Erdélyben.

146. Ipolyi, 186. l.

147. Sebestyén József: Címeres emlékek Besztercén. Geneal. Füz. 1904. II. évf. 10—12. Rajzát és feliratát is közli, u. i.

148. Vörösmárvány. A koronázó templom előtt találták. 218×108 cm. Kat. 139. sz. Horváth, 26—27. l., képe 35. l.
149. A Halászbástya Jezsuita-lépcső felőli oldalába falazva. Kat. 84., Horváth, 104. l., képe u. i.
150. 36×42 cm. Kat. 239. sz. Horváth, 31. l., képe 40. l.
151. 36×34 és 49×49 cm. Kat. 245. Horváth, 31, képe 40. l.
152. Gazdag irodalmából: Varju Elemér: A gyulafehérvári székesegyház sírköveiről. Arch. Ért. 1889., 29—34. l. — Dr. Boncz Ödön: Hunyadi János állítólagos síremléke Gyulafehérvárt. Arch. Ért. 1899. 77—110. l. — U. o.: Még néhány szó a gyulafehérvári Hunyadi-sírkövekről. Arch. Ért. 1901. 181—182. l. — Br. Forster Gyula: A Hunyadiak síremlékei. Magyarország Műemlékei, I. 66—67. l. — Möller István: A Hunyadi-síremlékek anyaga és kivitele. U. o. 68—74. l. — Varju Elemér: A Hunyadiak síremlékei a gyulafehérvári székesegyházban. U. o. 75—97. l. — Dr. Veress Endre: A Hunyadiak síremlékei és Castaldo. U. o. 98—108. l. — Varju Elemér: A gyulafehérvári Hunyadi-emlékek. Arch. Ért. 1907. 12—33. l., képes táblákkal. — Möller István: Erdély nevezetesebb műemlékei, 44—46. l. — Csabai István: Az erdélyi renaissance művészet, 58. l. — Divald, 110. l. — Bitay, 13. l., stb.
153. Varju, id. h.
154. U. i.
155. A Miles síremlékének képei: Magy. Műeml. I. 57., III., IV. és V. tábla.
156. Divald, id. h. találóan mutat rá, hogy az erdélyi síremlékek nemcsak anyagukban (az esztergomi vörösmárvány helyett fehérmárvány vagy magyarigeni mészkő), hanem stílusban is elütnek a magyarországiaktól.
157. Varju, 1907, 13. l.
158. A Kendi Ferenc és Antal tumba-oldallapjainak képe Magy. Műeml. I., VII. tábla, a két harci jelenetet u. i. II. tábla, Arch. Ért. 1907., III. tábla.
159. Varju, Boncz, id. h. A tumbafödél képe: Magy. Műeml. I. 56., 63. l., Arch. Ért. 1907., I. tábla.
160. Varju, Magy. Műeml. I. 85—86. l., Csabai, id. m. 58. l., stb.
161. Képei: Magy. Műeml. I. VI. tábla, Arch. Ért. 1907. II. t.
162. Varju, id. h.
163. Varju, 1907. 33. l.
164. A templom déli külső falában. Szürke trachyt. Irod.: Gerecze, 71. l., képe 51. l., 60. kép., Arch. Ért. 1887., 248—251. l. (Csoma—Csergheő), fényképe a 249. l. — Cs.-Cs. 46—51. l., képe 47. l.
165. Ph. Maria Halm, id. m. 18—19. l., Abb. 19., S. 24.
166. Ipolyi, 194., 185., 191. l., Gerecze, 71. l., Gerecze: Magy. Tört. Eml. I. 150. l., Divald, 109. l., képe 106. l.
167. Az esztergomi bazilika kriptájában van, az alakos síremlékek mellett befalazva. Rajta körmeneti kereszt, melynek felső harmadánál rajta fekszik a címerpajzs.
168. Ipolyi, 194. l., Gerecze, 71. l.

169. Ph. Maria Halm, id. m. Abb. 84. és 85.
170. Süttői vörösmárvány, 238×122 cm. Az irgalmas-rend, Zsigmond-u., Margit-körút és Török-u. által határolt telkén találták, 1906-ban. Ma a Nemzeti Múzeumban. Arch. Ért. 1907. 97. l. (Supka Géza), gótikus minusculás feliratát l. u. i.
171. Halm, id. m. Abb. 75 és 76.
172. Irodalma: Gerecze, 71—72. l., Ipolyi, 195. l., Gerecze: Magy. Tört. Eml. 150—151. l., Henszlmann Imre: Magy. csúcsíves st. műeml. 156. l. (felirata külön van befalazva a sekrestyébe), Éber László: Sch. Gy. síremléke (Magy. Műeml. III. 105—116. l.), Divald, 109. l., képe 105. l., Hekler, 55. l.
173. Éber, id. h.
174. Péter András: A magyar művészet története, Bp. 1930. I. 93. l.
175. Hekler, id. h.
176. Magyar Művészet, 1930. 410. l., Repr.: Reissenberger Lajos és Henszlmann Imre; id. m. 79. l.
177. Halm, id. m. Abb. 11. és 12. S. 14—15.
178. Gerecze, 721., Rómer, Arch. Közl. 8., k. U. f. 6. 209., Cserghe ő-Csoma: Arch. Ért. 405—409 l., Cs.-Cs. 51—56. l., képe 53. l., Czobor: Arch. Ért. 1888. 408—409. l., Divald, 108. l. Vörösmárvány, 228×126 cm.
179. V. ö. Cs.-Cs., Myskovszky id. h.
180. Bunyitay jel. M. O. B. 1901. 47. sz., Myskovszky jel. M. O. B. 1883. 59. sz., Arch. Ért. 1888. 295—303. l., Cs.-Cs. 39—46. l., képe 41. l., felirata 40. l. Mérete 214×118 cm. Perényi zemplénmegyei főispán, Zsigmond alatt főétekfogómester volt. A címer típusa Salzburgban az 1400-as évek körül volt divatos, mint Hans Heider művén, az 1410 körül készült Haslach bei Traunstein plébániatemplomában, Thomas v. Treubeck síremlékén. Halm, id. m. 15—16. l., Abb. 16.
181. Rajza a M. O. B. Rajztárában, Könyökitől. A sisakdíszben itt is hatalmas sasszárnypár, a gótikus indadísz igen gazdag.
182. Több töredékből összeállított kő. Címer: madár csőrében 3 szál búzakalász, a sisakdísz u. a. Fényképe a M. O. B. Fényképtárában. Itt említjük meg az irodalom nyomán (Ipolyi, 194) Nádasdi Darabos György apát 1460-i zalaszentgróti címeres kövét.
183. Horváth, 27—28. l.
184. Kat. 247. sz., Horváth, 31. l. Méretek 25×53, 56×53, 13×26, 16×15 cm.
185. 154×120 cm. A Domonkos-templomból. Kat. 86. sz., Horváth, 27. l., képe 32. l.. Forster I. 168. l. 133. kép.
186. Vörösmárvány, 137×97 cm. A Domonkos-templomból. A torony vagy Szt. Borbálára, vagy a Dalla Torre-családra vonatkozik. Kat 83. sz., Horváth. 28. l., képe 38. l., Forster I. 170. l., 134. kép.
187. L. Bajza József: A Telekyek tudományos hatása. Összegyűjtött munkái, II. 34—89. l., Nagy Iván: Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal. Pest, 1865. IV. 333. l. — A címer fölött

„Obiit Anno Domini MCCCC . . ." felirás. A halál éve kitöltetlen, ezt azonban a század végére tehetjük. Ma az esztergomi bazilika kriptájában.

188. Vörösmárvány, 200×95 cm. Kettős szíjon lóg a pajzs, a szalagok lent láthatók. Irod.: Részletes magyar utikalauzok, II. 5. l., Dr. Dornyai B., 219—220. l., rajza 220 l. Arch. Ért. 1880. 220—221. l. (August Gerő lelkész.)

189. Vörösmárvány, 192×82 cm. A Szt. Orbán harangtornyon. Turul, 1888. 125. l. (Csoma), Századok, 1874. 353—354. l., Myskovszky, A. ren. kezd. és fejl. 34—35. l., felirata u. i., Cs.-Cs. 66—69. l., rajza 67. l., Wick 70—72. l.

190. 26×45 cm. Vörösmárvány. Csak egyes betűk és az évszám maradtak meg. A koronázó templomból. Kat. 252. sz.

191. Méretek: 38×32, 38×33 cm. Dísztelen, vörösmárvány, majusculás feliratmaradványokkal, évszámmal. A koronázó templomból. Kat. 243. sz.

192. 98×96 cm. Vörösmárvány. Minusculás felirata lekopott. A Domonkos templomból. Kat. 56. sz. Horváth, 24. l.

193. Vörösmárvány. A székesegyház kriptájában, befalazva.

194. Vörösmárvány, 225×110 cm. Varju, Arch. Ért. 1897. 342. l., képpel. Felirata: Károlyi Lőrincz nagyprépost: Sepulcra Jaurinensis Ecclae. 1747.

195. 1836-ban találták a templom főbejárata előtt. Felirata és rajza: M. O. B., Rómer-hagyaték, LXVI. csomag.

196. Varju, 1897. Arch. Ért. 342. l.

197. Trachit-tuff, 240×100 cm. Arch. Ért. 1888. 128. l., Wick, 16. l. Felirata u. i.

198. Trachit-tuff, 240×94 cm. Töredékes. Családjegyes. Wick, 14/5. l. Képe u. i. Kemény Lajos (Kassa város műeml. 15. l. (Feliratát Nicolaus Moler-nek (Mahler-festő) olvassa s 1485-öt.

199. Trachit, 90×75 cm. A dóm alapzatából. Felirata nincs, a címer töredékes. Az Orbán-toronyban. Egy m-nyi töredéke a Felsőmagyarországi Rákóczi-Múzeum udvarán. Wick, 79. l.

200. 233×121 cm. Vörösmárvány, töredékes. Egy sarka hiányzik. Vagy Györgyé lehet († 1458) vagy Márton fiáé. Elemér Kőszeghy: Der älteste Thurzó-Grabstein. Mitteil. a. d. Veragenheit d. Zips, Lőcse, 1934. XVI. Jahrg. 9—12. l., rajza 9. l.

201. Lux Kálmán: A selmecbányai óvár, M. Műeml. LV. k. 9. 1., 2. jegyzet. Szerk. br. Forster Gy. Itt említünk meg még néhány felvidéki, e korból való címeres emléket: Kosztka Mártonnak († 1498) a trencséni plébániatemplom falában lévő minusculás felíratú címeres sírkövét (Mihalik J.: Magy. Tört. Eml. 234. l., Gerecze, Mg. Műeml. II. 926. hasáb, Arch. Ért. 1890. 366. l.); Majthényi Györgynek a nováki (Nyitra m.) plébániatemplom falában lévő feliratos és címeres kövét (Arch. Közl. VIII. U. f. VI. 84. l., Arch. Ért. 1893. 435. l., Bárczay) s a tatai piarista rendház múzeumában Márton mester és

neje, Margit, 1492-i vörösmárvány emlékét, amelyet az egykori tatai bencés templom területén találtak. Szép minusculás, jó faragású kő (Révhelyi Elemér: A tatai piarista rendház és múzeuma, 24. l., képe u. i.)

202. Sándor Imre: Genealógiai Füzetek, X., 81—85. l., képpel. Gipszmásolata az Erdélyi Múzeum régiségtárában.

203. Gipszmásolata az Erdélyi Múzeum régiségtárában.

204. Eredetileg a várbeli nagytemplomban volt, onnan került a Szent György-utcába, a ref. papi telek aljába, majd a temetőbe, ahol Kelemen Lajos találta meg. Irod.: Keöpeczi Sebestyén József: A Becse Gergely nemzetség, az Apafi és a Bethleni gróf Bethlen család címere. Erdélyi Irodalmi Szemle, 1928. 69—83. l., rajza 74. l., valamint Lukinich Imre: A bethleni gróf Bethlen család története. Bp.

205. 179×91 cm. Sándor Imre: A kolozsvári Farkas-utcai ref. templom régi sírkövei, Kolozsvár, 1918. (Kny. a Dolgozatok az Erdélyi Múzeum Érem- és Régiségtárából.) 5—8. l., képe 5. l. — Balogh Jolán: A ren. ép. és szobrászat Erdélyben. Magyar Művészet, X., 130. l., vm. Kolozsvár műemlékei, Bp. 1935. 18—19. l., képe 34. kép.

206. Sándor Imre, id. m. 9—11. l., képe 11. l., Balogh, Kolozsvár m.-eml. 19. l., 35. kép.

207 Sándor, id. m. 8—9. l., képe 9. l.

208. Arch. Ért. 1879. 382. l. (Henszlmann), Roth, Geschichte d. Deutschen Pl. in S. 29. I., S. Möckesch: Die Pfarkirche d. Augsburger Conf. Verwandten zu Hermannstadt, 39. l. (Hermannstadt, 1839.)

209. Érdekes motívum a félkörívben (kereszt alatt) lévő emberi profil, ábrázolása.

210. Arch. Ért. 1869. 70. l., 114. l. (Rómer 1503-at, Gerecze 1504-et olvas), Bunyitay: Szilágy vm. m.-eml. 39. l., Balogh, A ren., stb. Magyar Művészet, X. 135. l. szerint „egyszerű, igénytelen falusi munkának" nevezi, akár Farnosi Veres János emlékét.

211. Bunyitay, A váradi p. t. III. 406—409. l., rajza 23. tábla. Balogh, fent id. h. — Itt említjük meg a muzsnai templom két feliratos kövét. Az egyik 1500, a másik 1525 évszámot hord. (Fr. Müller, Mitth. d. C. C. 1857. 265. l.)

212. Mészhomokkő, 183×71 cm. Fínom vésés, jó arányérzék. Schürer—Wiese, id. m. 206. l., képe 295. ábra.

213. Valószínűleg János grófé, aki Mátyás alatt 1467-ben erdélyi vajda volt. Ipolyi, Arch. Közl. 2. k., 1861. 302. l., U. f. 6. k. 209—210 l. (Rómer), u. i. rajza.

214. Myskovszky: A ren. kezd. és fejl. 30—31. l., felirata u. i., Turul, 1927. 71—76. l. Szendrei.

215. L. a 188. jegyz.

216. 130×100 cm. A Domonkos-templomból. Kat. 101. sz., Horváth, 28. l.

217. Cs.-Cs. 56—65. l., a címeres kő rajza, 59. Balogh: A ren., stb. id. h.

218. A székesegyház kriptájába falazva.

219. Fehér homokkő, 179×88 cm. A váradi székesegyház sekrestyefolyosójának falában. Bunyitay: A váradi p. t. III. 112—113. l., u. itt rajza. Arch. Ért. 1883., XXIII—XXIV. l. Cs.-Cs. 69—74. l., rajza 72. l.
220. L. a 189. jegyzetet. Itt említjük meg a kassai Orbán-toronyban egy 1516-i családjegyes, dísztelen síremléket. Wick, 55—56. l.
221 A táblás felirat bevágott sarok-cikkelyei a kor jellegzetessége. Szignálva: „Joannes Fiorentinus me fecit". Arch. Ért. 1893. 250—257 l., rajza 253. l.
222. Dornyai, id. m. 85. l.
223. Lux, id. m. 9. l., 2. jegyzet.
224. Képe a M. O. B. Fényképtárában.
225. Vörösmárvány.
226. Magyarország Vármegyéi és Városai, Vas megye, 354. l.
227. Ma a Nemzeti Múzeumban. Arch. Közl. 1861. 302. l. (Ipolyi: Magyar régészeti krónika.)
228. Irod.: Ipolyi, 194. l., Gerecze, 72. l., Arch. Ért. 14. köt. 185. l., Gerevich—Genthon: A magyar történelem képeskönyve, 65. l., Divald, 109. l., képe 122. kép, 107. l., Péter, id. m. 92—93. l.
228/a Hekler, 54. l.
229. Irod.: Dr. Szendrei J.: Magy. Műkincsek, III. 23. l., Rómer: Győri Tört. és Rég. Füzetek, II. 56—67. l., III. 213—222.. felirata u. i., Magy. Műeml. I. 71—72. l. (Möller), Mylenovich Márk képe, VIII. tábla s 64. l., Kinizsi képe 65. l. A Kinizsi-fej részleteit a sümegi múzeumban őrizték s most a koronázótemplomba falazott emlékkel együtt látható.
230. Gazdag irodalmukból: Ipolyi, 194. l., Gerecze, 73. l., rajzaik 61. és 62. kép., u. ő: Magy. Tört. Eml. 151. l., Arch. Ért. 8. 211., Arch. Ért. 1890. 339. István képével, 1890. 342. (Cs.-Cs.), Imre rajza u. i., Divald, Szepes vm. II. 101—102. l., 100. l., 76. kép és 1. tábla, (Imre), II. 102—103. l. és XX. mell., 2 kép és 76. a 100. l. (István), Divald, 110. l., István 124, Imre 123. kép, Hekler, 54. l.
231. Id. m. II. 103. l.
232. Irod.: Ipolyi, 192 (1428 éves számmal), Gerecze, 75. l., Arch. Ért. 1888. 300—303. l., képe 301. l., Cs.-Cs. 84—88. l., rajza 87. l. Mérete 271×134 cm.
233. Myskovszky jel. M. O. B. 1886. 53. sz., Gerecze, 73. l., Szendrei, Magy. Tört. Eml. 95. l. Arch. Ért. 1917. 66. l., Hekler, 54. l.
234. Gerecze, 73. l., Thallóczy Lajos: Az Ujlakyak síremlékei, Arch. Ért. 1889. 1—8. l., mindkettő fényképmellékletével.
235. Vörösmárvány, 159×262 cm. Lepidáris felirat, Gerecze, 75. l., Turul, 1888. 126. l., képe u. i. (Csoma), Cs.-Cs. 80—84. l., rajza 83. l.
236. Vörösmárvány, 126×235 cm. Gerecze, 73. l., 66. kép, Divald, Szepes, II. 104—105. l., képe a 101. l., 77. kép, Cs.-Cs. 74—79, rajza 77. l., Arch. Ért. (Cs.-Cs.) 1887. 425—427. l.
237. Vörösmárvány. 207×104 cm. A késmárki dómban. Gerecze, 75. l., fényképe 67. kép. Divald, Szepes, II. 110. l., képe 105. l., 82. kép,

Arch. Ért. 1887. 332—334. l., képe 333. l., (Cs.-Cs.), Cs.-Cs. 89—93. l., képe 91. l.

238. Szemcsés, kemény homokkő, 200×110 cm. Myskovszky: Bártfa középkori régiségei, I. 111—112. l., rajza VI. t. 18. kép. Divald, Arch. Ért. 1917—18. 69. l., képe IV. t.
239. Balogh, A ren. id. h. 137. l., Roth: Geschichte d. D. Pl. in Sieb., 30. l., S. Mökesch: Die Pfarkirche d. Augsburger Confessions Verwandten zu Hermannstadt, 92. l.
240. 204×98 cm. Turul, 1889. 34—36. l. (Csergheő), Cs.-Cs. 56—65. l., képe 63. l., Bunyitay, A váradi p. t. III. 431. l.
241. Gerecze, Magy. Műeml. II. 715. hasáb, Irod.: Divald Kornél jel. M. Biz. 1902. 397. sz. helyen adatot nem találunk s az emléknek talán már nyoma sincs.
242. Ipolyi, 195. l.
243. U. i. 196. l.
244. U. i. 195. l.
245. Ipolyi: A besztercebányai egyházi műemlékek tört. és helyreáll. Bp. 1878. 122—125. l., rajza a 123. l., felir. u. i., vm. Henszlmann, Arch. Közl. u. f. V. 13. l.
246. Magy. o. vm. és városai, Pozsony, 72—73. l., Arch. Közl. 1859. 100—101. l. (Ipolyi: Csallóközi műeml.), képe I. t. 8. sz., körirata u. i.
247. Irod.: Éber László: Arch. Ért. 1915. 288—292. l., képe XXXV., 62. tábla. Mérete 178×86 cm., a római kat. templom szentélyének déli falába falazták. L. még Hekler, 55. l.
248. Mérete 207×100 cm. Gerecze, 73. l., 65. kép, Dankó József, Arch. Ért. 1891. 340—345. l., (R. G. pozsonyi kanonok sírköve) képpel. Felirata u. i.
249. V. ö.: Unsere Bergkirche. V. Arch. Fr. Letz. Sonderabdruck a. d. Jahresbericht der ev. Gemeinde A. B. in Schässburg über 1934. Schässburg, 1934. S. 8. Kalmus István emlékének mérete 190×90 cm, a másiké 80×180.

Képek jegyzéke.

Tábla :

1. Szent István szarkofágja, Székesfehérvár.
2. *a)* I. András király sírköve, Tihany.
   b) Sírkő, (?), Zirc, XIII. század eleje.
   c) Vitéz János epitaphiuma, Esztergom.
3. Johannita lovag sírköve, Esztergom.
4. *a)* Svábfalvai sírkő, XIV. század.
   b) Jakab polgár anyjának sírköve, Kassa.
   c) Br. Kompolthy László leányának sírköve, Budapest, Nemz. Múzeum.
5. *a)* Abel festő sírköve, Budapest, Halászbástya Múzeum.
   b) Szlavon bán sírkövének töredéke, Budapest, Halászbástya Múzeum.
6. *a)* János, királyi festő sírköve, Budapest, Mátyás-templom.
   b) Budai vadászmester sírköve, Budapest, Mátyás-templom.
   c) Henrik, olasz humanista sírköve, Budapest, Halászbástya Múzeum.
7. *a)* Nagy Lajos király síremlékének töredékei, Székesfehérvár, kőtár.
   b) Töredék a XV. századból, Székesfehérvár, kőtár.
8. Széchy András püspök sírköve, Gyulafehérvár.
9. Sigfried apát sírköve, Pannonhalma.
10. Ónodi Czudar László sírköve, Pannonhalma.
11. *a)* Ónodi Czudar Imre sírköve, Gyulafehérvár.
    b) Előbbi részlete.
    c) Széchy Domokos sírköve, Gyulafehérvár.
    d) Előbbi részlete.
12. *a)* Scolari András püspök sírköve, Nagyvárad.
    b) Széchy Dénes püspök sírköve, Esztergom.
13. *a)* Töredék a XV. század első feléből.
    b) Címeres töredék, XV. század.
14. P. J. Circuli sírköve, Beszterce.
15. Stibor János sírköve, Budapest, Halászbástya Múzeum.
16. A három Hunyadi-tumba, Gyulafehérvár.
17. Vitéz János püspök sírköve, Esztergom.
18. Gergellaki Bertalan sírköve, Budapest, Nemzeti Múzeum.
19. Schomberg György síremléke, Pozsony.
20. Alakos sírkő töredéke, Székesfehérvár.

Tábla :

21. Címeres töredék, XV. század második fele, Budapest, Halászbástya Múzeum.
22. Címeres töredék, XV. század, Budapest, Halászbástya Múzeum.
23. *a)* Garázda Péter sírköve, Esztergom.
    b) Andreas Goston sírköve, Esztergom.
24. *a)* Körndl György sírköve, Selmecbánya.
    b) M. de Babenberna sírköve, Budapest, Nemzeti Múzeum.
    c) Apafi-sírkő töredéke, Kolozsvár.
25. *a), b)* Tövisi Zay-sírkő töredékei, Kolozsvár.
26. György, bazini gróf sírköve, Pozsonyszentgyörgy.
27. Szapolyai Imre sírköve, Szepeshely.
28. Telegdy István sírköve, Mezőtelegd.
29. Kalmus István sírköve, Segesvár.
30. Pap sírköve, Segesvár.

Tartalomjegyzék.

Oldal

Bevezetés 5

A románkor emlékei 8

A gótika és a korai reneszánsz emlékei 16

A középkori síremlékszobrászat jelentősége a magyar művészetben 53

Jegyzetek 58

Képek jegyzéke 75

Index.

Page

Preface 77

Relics of the Romanesque period 78

Relics of the Gothic and early Renaissance periods 80

The significance of the medieval tombstone-sculpture in Hungarian Art 88

Table of illustrations 90